

REWŞEN

Kovara Navenda Çanda Mezopotamya

Newroz	✻	Şefik BEYAZ
Destana Zehak û Ferîdûn	✻	Jafar NEJAD
Siyaset û Ronakbîrên Kurd	✻	Cemil GÜNDOĞAN
Kişik û Kurd	✻	A. ÇIYAREŞ
Kürt Dilinin Dünya Dilleri İçindeki Yeri	✻	A. BALI
Ebi Gore Bê Edetanê Ma Zewac	✻	J. ESPAR
Di Kurdî De Eyleta Bêje, Biwêj û ...	✻	Amed TÎGRÎS
Kurd Le Sovyetî Caranda (Soranî)	✻	Mehabad KURDÎ
Zman û Rastnîvis	✻	F. Huseyn SAGNIÇ
Mirin û Jiyan	✻	Hüseyin KAYTAN
Li ser Zimanê Tirkî Bandora Kurdî	✻	Mamosteyê NENAS

Adar - Nîsan
1993

Hejmar
10

...
*Lê dem didît, li tariyê, yekî gernas
Ew Kawa ye, xwedî îsyan, hesinkar e
Ew Mazlum e, li dijî zilmê berxwedide
Ew mîna ye, xwedî agir, xwedî hêvî, xwedî qewet
Li zindanê bo gelê xwe fidakar e*

...
(Şanoya Jiyana Nû, kurtelîstika Newrozê)

REWŞEN

Kovara Kurdî ya çandî,
hunerî, wêjeyî û zanyarî

Mehê hejmarek tê weşandin.

Lî ser Navê MKM Ltd. Şti. Xwedî:
Hüseyin Kaytan

Berpirsiyara Nivîsaran:
Edibe Şahin

Birêvebirê Giştî yê Weşanê:
M. Şefik Beyaz

Redaksiyon û Rêzkirina
Nivîsaran
REWŞEN

Navnişan:
Tarlabaşı Cad. 128
Beyoğlu / İSTANBUL
Tel: (1) 254 76 28
Fax : (1)254 48 65

Şertên Abonetiye:
Nav Welêt:
6 meh: 72.000 TL
1 sal: 144.000 TL

Derveyê Welêt:
6 meh: 30 DM
1 sal: 60 DM

Bank:
Edibe Şahin
Hesap No: 0527432-9
Döviz Hesap No: 3001696-4
Yapı Kredi Bankası
Taksim Şubesi
Taksim / İSTANBUL

Qapax : Metin DURAK
(Jîna Min - Çapaxçûr)

Çapxane:
Aydınlar Matbaacılık

NAVEROK

Rûpel

Sergotar :	
REWŞEN	4
Newroz :	
Şefik BEYAZ	5
Destana Zehak û Ferîdûn :	
Jafar NEJAD	8
Siyaset û Ronakbîrên Kurd :	
Cemil GÜNDOĞAN	13
Kişik û Kurd :	
A. ÇIYAREŞ	17
Kürt Dilinin Dünya Dilleri İçindeki Yeri :	
A. BALI	21
Ebi Gore Bê Edetanê Ma Zewac :	
J. ESPAR	26
Niştimana Xwe Binase (Agirî) :	
Rojê CIVAKNAS	31
Di Kurdî De Eyleta Bêje, Biwêj û Organên Mirov :	
Amed TİGRÎS	33
Hevpeyvîn Bi Feqî Huseyn SAGNIÇ re :	
REWŞEN	37
Basekî Giştî Derbarey Kurd Le Sovyetî Caranda (Sorani) :	
Mehabad KURDÎ	40
Zman û Rastnîvis :	
F. Huseyn SAGNIÇ	45
Mirin û Jiyan :	
Hüseyin KAYTAN	48
Li ser Zimanê Tirkî Bandora Kurdî :	
Mamosteyê NENAS	52
Zarokên Agirî :	
Şevîn CIVAKNAS	54
Danasîna Pirtûkan : "Bir Kürt Aydınından Mustafa Kemal'e Mektup"	
Cemil GÜNDOĞAN	56
Muzîka Kurdî :	
REWŞEN	59
Nameyên Xwendevanan :	
Rewşen	60
Ferhengok :	
REWŞEN	62

SERGOTAR

Xwendevanên delal,

Di jiyana gelê Kurd a civakî û rêzanî de guherî-
nên gelek bilez çêdibin. Ev guherîn ne tenê di jiya-
na siyasi de, herwiha di qada çandê û wêjeyê de jî
heye.

Hin çîn û tebeqeyên neteweyî û welatparêz ku
berê xwe ji tekoşîna azadî ya çekdarî dûr dihiştin,
niha li vê tekoşînê germ dinêrin û xwe nêzik dikin.
Anku giyan û bîra neteweyî û welatparêzî di van rê-
xistin û tebeqayan de geş dibe. Di nav hêzên nete-
weyî de tîkiliyeke nû destpêdike. Li ser bingeha
parastina mafên neteweyî, xurtbûn û pêşvexistina
van tîkiliyan daxwaza gelê Kurd e.

Ev domana nû bi xwe re tîkiliyên nû derdixe hi-
matê. Ev tîkili jî, bi taybetî di qada çandê de zêde-
tir xwe diyar dike. Ev rewş jî, ji bo parastin û pêşve-
birina çand û zimanê Kurdî hin derfetên nû derdi-
xe holê. Divê ev doman û encamên vê domanê ge-
lek baş bînin nirxandin. Ronakbîrên Kurd ku mijûla-
ya wan bi çand, pîşe, wêje, ziman, dîrok û hwd. re
heye, divê hemû di sazgehên çanda neteweyî de
bên berhevkerin, ji bo parastin û pêşvexistina zi-
man û çandê divê bînin birêxistin. Birêvebirên
MKMê bi vê bîr û baweriyê xwe ji nû ve bi rîk û
pêk dixin û li gor vê ramanê gav davêjin.

Ji lewre em dizanin ku ziman û çanda Kurdî,
rehên jiyana gelê Kurd e. Ev damar, divê gelek
qenc bînin xwedîkirin. Ew jî, bi politikayeke netewe-
yî çêdibe.

Kongreya Enstîtuya Kurdî, ya ku di 17'ê Nîsanê
de li Stembolê pêk hat, di vê çarçovê de mirov di-
kare binirxîne. Ji ber vê yekê, ev kongre, di mêjûya
Enstîtuya Kurdî de ji bo pêşveçûn û xurtbûnê gave-
ke girîng û mezin e. Di domana pêşerojê de wate-
ya vê pêgavê, dê çêtir bê tîgihîştin.

Xwendevanên delal,

Hewcedariya me, ji herkesî bêtir, bi zanîneke
zanyarî heye. Ji ber vê yekê, em bi çaveke rexneyî
li her tiştî dinêrin. Rûpelên Rewşenê ji xebatên lê-
kolîner û lêgerînerên Kurd re vekirî ne. Herweha,
her xebat û nivîsar jî, ji rexneyê re vekirî ye. Ji lew-
re, rexne û mînaqêşe rîya me ronî dike.

Di vê hejmarê de, nivîsareke Mehabad Kurdî
heye. Ev gotar, rewş û jiyana Kurdên Sovyeta kevn
tîne zimên. Gotar, bi zaravayê Soranî û bi awayeke
xweşik hatiye nivîsandin. A. Tîgrîs, di bin serenavê
"Dest" de gelek termên Kurdî yên ku di nav gel de
tên xebitandin, berhev kiriye û ev xebata xwe ya hê-
ja pêşkêşî xwendevanên me yên delal dike. Birêz
N. Çiyareş, li ser kişikê, anku satrancê xebateke hê-
ja derxistiye holê. Em vê xebatê di rûpelên Rew-
şenê de pêşkêşî xwendevanên xwe yên delal dikin.
Di vê hejmarê de, du nivîsarên C. Gündoğan hene.
Yek ji wan danasîna Nameya C. Bedirxan e ku ji
M. Kemal re şandiye. Ya din jî, tîkiliya siyaset û
ronakbîrên Kurd dide diyar kirin. Mîrza Jafar Ne-
jad, destana Zehak û Ferîdun, ji zimanê Norwecî
wergerandiye Kurdî. Em wisa bawer in ku, ji vê xe-
batê dê gelek fêde bê girtin. Rêzenivîsê birêz J. Es-
par ku bi navê "Ebi Gore Bê Edetanê Ma Zewac"
dihat weşandin, di vê hejmarê de diqede. Me ji bo
xwendevanên xwe, bi seyda F. Huseyn Sagniç re li
ser Enstîtuya Kurdî û pîrsgirêkên wê hevpeyvînekê
çêkir. Em vê hevpeyvîne di vê hejmarê de diweşî-
nin. Nivîskarê me, birêz M. Şefîk Beyaz, li ser dî-
rokçeya Newrozê bi awayeke kin radiweste û bala
xwendevanan dikşîne li ser hin xalan.

Bi hêviya hevdîtîne ya di hejmareke nû de, bimî-
nin xweş.

REWŞEN

newroz

Sefik BEYAZ

Ez dixwazim bi gotinekê birêz Î. Beşikçi ku her tim dubare dike, dest bi nivîsarê bikim. Birêz Î. Beşikçi weha dibêje "Hewcedariya kê bi agahdariya zanyarî hebe, ew hildiberîne" Di Rojhilata Navîn de xelkê ku bêhtir tê perçiqandin gelê Kurd e. Hewcedariya gelê Kurd jî, ji her milletî zehf-tir bi zanîn û zanîneke zanyarî heye.

Gelê Kurd heke dixwaze ku ji vê jiyana bêbextewer û kole riz-

gar (xelas) û azad bibe, pêwîst e ku zanîneke zanyarî bafirîne û wergire. Ev domana ku gelê Kurd îro tê de derbas dibe, pirsyara me ya jorî pozîtîf dibersivîne. Belê ev domana ku Gelê Kurd îro tê de dijî, pêvajoya ronahî-

bûnê ye. Gelek mirov ji vê re "ronesansa Kurdî" dibêjin. Civaka Kurd îro pirsyariya dema xwe ya borî, ya ku îro tê de ye û ya bê di-

ke. Xwe ji nû ve hildiberîne.

Ji ber vê yekê ez dibêjim heke zanîneke zanyarî nîn be, ev domana bi şeweyeke pozîtîf bi pêş ve naçe. Çand, tevahiya nixên (hêja) gelekî ye ku ew afirandiye û lê xwedî derketiye. Çand, yek ji taybetiyên gelê herî girîng e. Di civakeke çînî de helbet mirov nikare dabaşa çandê xwerû û wekîhev bike. Lêbelê mirov dikare qala nixên neteweyî yên hevpar (muştêrek) bike. Ji xwe yê ku neteweyekê li ser piyan dihêle û di-

yî tişteke xwezayî (tebîî) ye. Herweha tişteke erênî (pozîtîf) ye jî.

Her çandek -divê neteweyî an jî çînî be- ji çanda çîn û civaka pêşiya xwe gelek tişt distîne. Gelê Kurd çend hezar sal in li ser axa ku lê dijî çandê dewlemend afirandiye. Lê di vê çandê de para xelkên cîran jî heye. Bervajiya vê jî rast e. Çand û şarezaiya ku gelê Kurd afirandiye ji bo bajarvanî û şarezaiya dinyayê gencîneke (xezîne) dewlemend e.

Newroz jî, yek ji wan nixanên ku gelê Kurd afirandiye. Du dîmenên (boyut) Newrozê hene. Yek efsanewî û yê din jî, civakî ye. Anku Newroz hem şadimaniya sala nû û hem jî pîrozkirina roja azadî û rizgariyê ye. Navero-ka Newrozê bixwe li dijî tarîtiyê, serketina ronahiyê, li dijî zivistanê, serketina biharê, li dijî zilm, zordarî û koledariyê, serketina azadiyê ye. Newroz bi vê na-

verokê ve di nav çanda Kurdî de cî girtiye.

Di derheqê Newroz û destana Kawa de dîtinên cuda hene. Lêgerînerên dîroka kevna-re jî, di vê babetê de wekhev nafikirin. Hozanê Persan yê neteweyî Firdew-

be sedemê jiyana wê, ev nixên neteweyî yên muştêrek in. Xwedîderketina li van hêja û bermayan ji bo ref û tebeqeyên netewe-

sî di Şehnameya xwe de ku di sedsala 10'an de hatiye nivîsandin, weha dibêje: "Newroz, şiyarbûna xwezayî û roja rizgarbûnê

ye." Li gorî Firdewsî Dehaq qralê Babilê ye. Lê ji nijada Ereban e. Hikimdariya Dehaq hezar sal ajotiye. Kawayê hesinkar ji bo ku xelkê ji bin zordestiya Dehaq rizgar bike û Ferîdun derxe ser textê, gelê Aryayê di bin serokatiya Ferîdun de birêk dixê. Ferîdun li hemberî Dehaq şereke diwar dajo û di dawî de li çiyayê Demawendê serî ji Dehaq dibe û

biserdikeve. Ferîdun di vê çiyayê Volkanîk de Dehaq hepis dike. Ferîdun di vê rojê de hikimdariya xwe diyar dike. Ev roj, roja cejnê ye. Ev roj jî, 31'ê Tîrmehê ye. Îranî ji vê rojê re Îda Kurdî dibêjin. Li gorî him lêgerînerên dîroka

kevnare, efsaneya Dehaq weha ye: "Qralê Medya Keyaksar berî zayînê di 31'ê Tebaxa 612'an de Payitexta Asûran Nine-wayê fetih dike û Dehaq jî dikuje. Ev bûyer ji vê rojê ve di bin navê Cejna Newrozê tê pîroz kirin".

Heredot di derheqê efsaneya Dehaq de weha dibêje: Qralê Medya-Ariya Deyokes (bz. 728-673) di nav gelê Asûrî de li hemberî Dehaq serhildanek amade dike. Gel li dijî dehaq serhildide û ew ji têxt dixin. Paşî Keyaksar bi timî dawî li desthilatdariya Asûriyan tîne.

Dehaq, di Awesta de ejderha-yeke sêserî, sêling, şeşçav û he-

zar milî derbas dibe. Di Awesta de Kawa li ba Ferîdun û di bin Pêşengiya Ferîdun de li hemberî Dehaq şer dike li gorî hin dîtinan: Dehaq simgeya xirabî û nebaşiyê ye. Navê lehengê ku li hemberî Dehaq şer dike, Xweda Thratona ye. Roja ku Dehaq tê kuştin, li Mezopotamya û Îranê gelek baran dibare û zêdahiya erdê jî pirtir dibe. Ev roj jî, 21'ê

Adarê ye. Xwedayên qencyê yên ku di efsaneya Dehaq de derbas dibe, piştî demeke dirêj wek mirovan hatine nasîn. Di derheqê efsaneya Kawa de gelek dîtinên ji hev cuda hene. Lê niqteya ku lêgerîner tev li ser lihev tên, ev e: Seraya Dehaq li Mezopotamya û li ber çemê Dicleyê ye.

Dînê Zerdeşt Pêxember li ser bingeheke duyalî (dualîzm) ava bûye. Li gor vê felsefeyê tu tiştek ji aliyê tu kesekî de ji nebûnê nehatiye afirandin. Her tişt ji xwe de heye. Dijber, her tim bi hev re û li dijî hev têdikoşin. Anku qencyê û xirabî, ronahî û tartî, havîn û zivistan, azadî û koletî, însan û tebiyet her tim bi hev re ne û li

hemberî hev micadele dikin. Her tim di navbera xwedayê ronahî û xwedayê tarîti û xerabiyê anku ejderhan de şer heye. Sîlehê Xwedayê ronahiyê jî, her gav brûsk û hesin e. Di van şeran de ejderha, ya tê kuştin, an jî, di çiyayekî volkanîk de tê hepis kirin.

Ev bûyer di pirtûka Hindiyana a pîroz "Rîgveda" de weha derbas dibe: Di navbera Xweda Îyd-

ra û ejderha Trîta de Şerekderdikeve. Ev ejderha, serkaniya avan tev digre û zora xwedê dibe. Trîta ji xwedê, ji bo her rojekê mejiyê du mirovan dixwaze. Xwedê neçar dimîne pêre lihev tê. Xelkê

Hindistanê soz di din ku her roj mejiyê du mirovan bidin ejderha. Ev rewş pêlek dom dike. Lê di dawî de ejderha tê kuştin.

Di mîtolojiya Yewnaniyan de jî, bûyereke wek vê heye. Xweda Zeus û ejderha Typhon bi hev re şer dikin. Di vî şerî de Hephaystosê hesinkar arîkariya Zeus dike. Bi vî awayî Zeus biserdikeve û Typhon jî, di çiyayeke volkanîk de tê heps kirin. Lê di mîtolojiya Kurdan de Kawayê hesinkar, li hemberî Dehaq arîkarê kesî nîn e. Serok û pêşeng ew bixe ye. Lehengê şerî jî, ew e. Di dîrokên klasîk-kevnare tev de mirov rastî mîtolojiyên weha wekhev tê. Mînak di mîtolojiya Hîtîtan de di navbe-

ra xwedayê bagerê mar ejderha Îluyanka de şerek derdikeve. Di vî şerî de ejderha Îluyanka tê kuştin. Bi vî awayî jî zivistan diqede û bahar destpê dike. Ev jî destpêka baharê û zêdahiyê ye. Cejna Hitîtiyan "Prulî û Anaîtîs" di destpêka baharê (21 Adarê) de wek Newrozê tê pîroz kirin.

Di Mîtolojiya Babilan de Xweda Marduk li hemberî ejder Tiymat şer dike. Xweda Marduk bi serdikeve û Tiymat dikuje. Ev bûyer wek cejneke mezin û bi şadimaniyeke geş di 21'ê Adarê de tê pîroz kirin. Dumuzî, xwedayê ronahiyê di mîtolojiya Sumeran de sîmgeha zîndegî û jiyanê ye. Vejîna Dumuzî hersal di 21'ê Adarê de ye. Ev roj her sal di 21'ê Adarê de wek cejna Newrozê hatiye pîroz kirin. Li Brîtanya heta sala 1752'an jî cejna sersalê -Sala Nû- di 21'ê Adarê de dihat pîroz kirin.

21'ê Adarê jî aliyekê ve şiyar-bûna xwezayê, destpêka zêdahiyê, xweşî û bexteweriyê û roja wekîhevûna şev û rojê ye. Xelkên Arya û hin xelkên Asyaya pêşîn vê roja rizgarbûnê kulta bi agir û ya sersalê ve girêdane. Bi vî awayî jî, naveroka wê xurtir û watedartir kirine.

Bi rastî Newroz cejna sersalê, hîna ku Nînewa jî aliyê Medan ve nehatibû fetih kirin jî, hebû. Mirov vê rastiyê di Zend-Avesta de dikare bibîne. Li gorî Zerdeşt pêxember Newroz, dijberiya ronahî û tarîtiyê, vejîna xwezayê ye. Tekoşîna azadiyê ya li hemberî koledaran e.

Li gorî lêgerîn û lêkolînên ku di vê mijarê de hatine kirin, gelê Kurd hezar sal in ku Newrozê pîroz dike. Gelê Kurd di pîrozkirina Newrozê de her tim serhildan

û berxwedanê li pêş girtine. Ev serhildan û berxwedan di kûr-ya çanda Kurdan de ciheke girring girtiye. Gelê Kurd hersal di cejna Newrozê de li dijî dagirker û zordestan kîna xwe anîne zîmên, xwe bi kincên rengîn ên neteweyî xemilandine û bi van kincan li sikakan, li meydanan li serê çiyar berhev bûne, serhildane, mizgîna azadiyê agirê New-

yekê jî Newrozê 70 sal qedexekirin. Lê tu demê nekarîn ku Newrozê ji hinav û mejiyê gelê Kurd derxin. Bi tenê karîne ku pizotên Newrozê binxweli bikin. Lê nekarîne bitefinin.

Bayê 'bagera 84'ê Tebaxê ev xweliya li ser êgir belawela kir. Ev pizot, di demeke kin de geş bû, pêtên vî agirî bilind bû û her aliyê Kurdistanê ronî kir.

rozê pê xistine û Newrozê pîroz kirine.

Digel hin asteng û dijwariyan li her derê Kurdistanê Newroz hatiye pîroz kirin. Di dema Osmanîyan de Newroz bi şeweyeke serbest dihat pîroz kirin. Li Îran, Iraq û Suriyeyê jî, Newroz, tu dem nehatiye qedexekirin. Lê piştî damezirandina Komara Tirkiyeyê, rêvebirîya Kemalîst, digel nîrxên neteweyî yê Kurd Newrozê jî qedexekirin. Dewleta Tirk di vê demê de li hemberê gelê Kurd teroreke dijwar û kampanyayeke bê sînor vekir. Dewleta Tirk dixwest ku şexsiyeta gelê Kurd a neteweyî ji holê rake û di nav xwe de bihelîne. Ji ber vê

Gelê Kurd îro Newrozê bi serhildanên mezin hembêz dikin. Dewleta dagirker vê lehiyê nikare bide rawestandî. Gelê Kurd îro li hemberî koledar û zordestan ji bo azadiya xwe têdikoşe. Di vê tekoşînê de li hemberî Dehaqên zalim, Kawayên hemdem derdikevin qada şer. Newroz, îro jî bo gelê Kurd, berxwedan û serhildan e. Tirsaw dewletê ya herî mezin jî ev e. Dewlet, berê Newrozê qedexekir, êrîş dibir ser Newrozê, lê niha nikare. Lê dixwaze ku Newrozê ji naveroka wê vala bike. Îro jî lê xwedî derdikeve, ji xwe re dike mal bi vî awayî jî sextekarî û durûtiya dewletê her diçe diyartir dibe ▲

DESTANA ZEHAQ Û FERÎDÛN

Jafar NEJAD

Wêrger : Gavan KOÇER

*Destana ku
li ser Dehaq
hatiye nivîsandin
bi nav û deng e.*

*Ev destan
ji aliyê*

*Jafar Nejad
ve, ji nû ve*

hatiye afirandin.

*Me ew ji Norwecî
wergerand Kurdî.*

*Nivîskar Jafar Nejad
ji Îranê ye*

û Lorî ye.

Gavan Koçer

Zehak

Mardas padîsahekî destvekirî, mêrxas û dadmend bû. Ew ji malbateke dewlemend û esilzade dihat. Bi hezaran bizin, deve û mihên wî hebûn. Di bin bandora fermandarê Cemşîd de gelek fermandarên biçûk hebûn. Mardas jî, ji wan yek bû. Lawekî Mardas hebû, navê wî Zehak bû. Zehak, xortekî rind, gihîştî û siwariyeke jîr bû. Ehreman, ji ber ku bikaribe li dijî mirovahiye karên xwe yên genû bikarbîne, ev xort hilbijartibû. Wî şeytan Îblîs şêland û wek biyaniyekê şand welatên Ereban, ku bikaribe li dû Zehakî bigere.

Îblîs, ji Zehak re got ku di derbarê lawê Mardas ê birêz û gihîştî de tiştên hêja bibihîse. Ew, ji bo dîtina xortekî hewqas birûmet ketiye rê û bi hezaran fersêh rê girtiye. Zehak, ku berê tu gotinên weha xweş nebihîstibû, kêfx-

weş bû ku car caran li cihên dûr navê wî jî tê gotin.

Îblîs xweşik bû. Hindik mabû wî Zehak bi xwe bawer bikira. Wî weha got:

- Ez dikarim ji te re pir tiştan, ku tenê ez pê dizanim, bibêjim.

Dema wî weha got, Zehak bi meraqî guhdarî dikir. Îblîs, bi van gotinan Zehak qanî kir:

- Berê divê tu soz bidî min, ew tiştên ku ez dibêjim, dê di nav me de bimînin û tu wan dê ji kesekî din re nebêjî. Ez çî ji te bixwazim, divê tu wan bi cih bînî.

Zehak bawerî bi gotinên Îblîsê anî û jê tiştêk nepirsî. Lê, sond xwar ku ew bê deng bimîne û soza xwe bi cih bîne.

- Guhdarî bike, got Îblîs, ka ez ji te re çî dibêjim... Bavê te Mardas pîr dibe, lê tu xort î. Heger li şuna wî tu welatê xwe bi rê ve bibî, baştir dibe. Tu mirovekî

baş î, mafê te heye tu bi rê ve bi-bî. Bavê xwe bikuje û welatê wî jê bistîne.

- Ez nikarim bavê xwe bikûjim! Ew bi min şad e û mirovekî baş e, ku li dijî min jî her wext baş difikire.

Îblîs dixwest wêranîyê bide Zehak:

- Bi min bawer be, got Îblîs. Tu dê ne tenê welatê bavê xwe bi rê ve bibî. Zemanek wê bê û bi alîkariya min ve, tu dê gerdûnê gişt bixî bin destê xwe.

Zehak bi wê kêfxweş û zinde bû, lê cardin jî, got:

- Ez nikarim bavê xwe bikûjim. Ji bo ew tiştan, ên ku tu dibêjî, rîyeke din bibîne, ka ez çawa dikarim bigêhîjim miradê xwe.

- Bê vê, tu riyek jî tune, bersivand Îblîs. Di vê kêliyê de dengê wî dengê camerekî ku celb bike û mirovê zinde bike nebû, lê wek dengê camerekî stemkar bû.

- Ji bîr meke, Zehak, te soz daye min. Ez ji te çî bixwazim, tuyê wê bi cih bînî.

Zehak bi sozên Îblîsê hatibû qanî kirin, lê ji xişma wî jî tirsîya bû. Wê çaxê jî şêtanê re serî danî û got:

- Dê ji min re bibêje ka tu çî dixwazî, ezê bikim.

Û Îblîs çî got, wî bi bêdengiyê guhdarî kir.

Mardas, ji bo ku birame û berpirsiyariyên serdariya xwe ji bîr bike, her şev tenê li baxçeyê xwe diçû gerînê. Nokerên wî herdem çend gav li paş wî diman ku wî aciz nekin. Ji ber ku Mardas ji bêdengiyê hez dikir û bayê êvarê yê hênîk û bi bîhna kulîlkan ve bigere, wan lambe jî, li ba xwe nedigirtin. Ew herdem di eynî rê de

diçû. Rê teng bû û di nav kulîlkan de bû. Wî wilo riya xwe nas dikir ku êdî ne hewce bû di dema gerîna xwe de li wê binêre. Li ser vê rê Îblîs niha quleke mezin vekiribû û bi giyyayê hişk tijî kiribû.

Vê şevê jî, wek her şevên din, Mardas di eynî rê de diçû. Lê nedizanî ka di riya wî de çî heye. Dema rastî qulê hat, bi herdû lingên xwe ve ket wê qulê. Bi qêrîn û gazînen wî ve, nokerên wî bi bazdanê hatin hawara wî. Lê heta wan lampe, bend û derence anîn, Mardas mirî bû. Bi vî awayî Zehak serdariya welatên Ereban xist destê xwe.

Îblîs pîrsî:

- Tu ne dilgeş î?

Zehak dilgeş bû, û êdî nedixwest zêde li ber mirina bavê xwe bikeve.

- Tuyê bibî padîşahê hemû gerdûnê, got Îblîs.

Îblîsê welat berda û raspandîna Zehakê kir. Edî welat di destê Zehak de bû, çawa bixwesta, wilo bi rê ve dibir.

Ji qedereke şûn ve Îblîs bi kincên nû, wek xortekî zana û kenî vegeriya, hat Arabiyayê. Ji bo destûrê çû pêşberiya Zehakê û got:

- Fermandarê min, ez aşpêjekî bi nav û deng im, bi her celebê dikarim xwarinan çêbikim, ku te tu car tahm nekiribî. Heger tu di metbaxa padîşahê de şûnekê bidî min, tuyê qet poşiman nebî.

Zehak ew ji şûn ve neşand û Îblîs jî, soza ku dabû bi cih anî. Nanên ku wî çêdikir hewqas tahmkirî bûn û ew jî hewqas zana û xwedî xebardanan bû, ku gelek zeman derbas nebû, Zehak ew kir serokê metbaxê. Ji vê rojê şûn ve, ew êdî metbax îdare dikir

û biryar da. Aşvanên din jî, di bin destên wî de bûn.

Di vê zemanê de mirovan ne hêk, fêkî, zadên din, ku ji aliyê Xwedayê herî mezin Urmazd (Hurmuz) ve dihatin ajotin, dixwarin. Ji lawiran tenê şîr û pûrt dihat girtin, û heta dema Ehremanê wan goşt nedixwarin. Îblîs, ew hîniya serjêkirin û xwarina goştê lawirên çarling û çûkan, ên ku difiriyan, kirin.

Dema Îblîs bû serokê karên xwarinê, Zehak û miftiyên kêlîrên wî xistin destê xwe û dest bi cihanîna xwastinên Ehremanê yên neçê kir. Berê ji bo Zehak hêkek qeland. Padîşahê jî vê pir hez kir û ferman da ku ji vê şûn ve Îblîs her roj jê re ji hêkê celeb xwarin çêbibe. Îblîsê qederek ew kir; jê re xwarin çêkir û celeb celeb baharat bi kar anî. Baharatan tahmeke pir xweş dayê xwarinê. Edî ji hêkan çî celeb xwarin bihata çêkirin, Zehak ew bi kêf û xweşî dixwar. Roj bi roj ew ji xwarinê, ku ji hêkan nedihat çêkirin, çêdikir.

Şevêkê, dema Zehak ji bo xweşçêkirina xwarinê pesnên Îblîsê dida, Îblîs vegeriya û got:

- Fermandarê min, te hê xwarineke wer bi tahm û lezetê, ku bi taybetî ji bo te çêkim, nexwarîye. Gelo destûr heye ku ez sibê ji bo we xwarineke hê bi tahm û lezetir amade bikim?

Zehak weha got û lêvên xwe dalêstin:

- Lê, heger mimkûn be, jixwe ji te baştir kesek nikare vî karê han bike.

Ramana Zehakê çûbû ser roja bê. Wî meraq dikir, ka aşpêjê re kîjan celeb nan çêdike. Ji ber meraqan ew wê şevê pir kêmket. Tahmxweşiya xwarinê ew

geş kiribû.

Serê sibê Îblîsê ji kew û çorê xwarineke delal çêkiribû. Dema Zehak çav li xwarinê ket û bihna wê naskir, zêdetir birçîbûna xwe seh kir û bi awayekî ku bi rojan xwarin nexwariye, xwe avêt ser sifrê û dest bi xwarinê kir. Dema teyfik vala bûn, wî got:

- Li ser gerdûnê ji vê xweştir û tahmtir xwarin nayê çêkirin.

- Gotina we ne rast e, padîşahê min, got Îblîs. Xwarina sibê wê baş û çêtir be.

Roja din Îblîs, ji goştê berx û mirîşkan xwarinekê çêkir. Goşt xweş sor bûbû. Hê piçeke hatibû xwarin, Zehak xwe negirt û got:

- Hevalê min, ez bawer nakim ku tu qet carek jî, ji xwarina îro xweştir xwarinekê çêkî.

Îblîs kenî:

- Çawa ku nanê îro ji yê duhî lezetir bû, wê yê sibê jî, ji yê îro lezetir be.

Li ser vê Zehak bê aram bû. Xew neket çavên wî ku sibê bê. Û Îblîs derew nekiribû. Roja din wî golekeke, ku di şerebê de sor kiribû, pêşkêşî Zehakê kir. Kêfa Zehakê bi xwarinê ve wilo hati-bû ku, bê zanabûnê binê teyfikandalêst. Îblîs jî, bi ecebeke giran li wî dinêriya.

Zehak nedixwest zemanê xwarinê xilas bibe, ji ber vê yekê jî li ser xilasbûna xwarinê ve axek kişand û eceb ma, ka çima ew xwarina ewqas xweş carek tenê tê xwarin û zemanê wê zû xilas dibê. Ji Îblîs re got:

- Li ser gerdûnê heta niha, tu mirovekî jî, wek te karekî hêja bi cih naniye. Ji min bixwaze, tu çi dixwazî bixwaze, ezê bidim te.

- Femandarê min, ji bo min ji te destûr girtina pêşkêşkirina xwarinê û bizanim ku bi vê mi-

radên te bi cih hatine, bi xwe xelateke mezin e. Lê, cardin jî ji te daxwazeke min heye, her çend ez xwe wek mafdarê stendinê nebînim jî.

- Ev çi ye?

pirsî Zehak.

- Ku tu destura min bidî, ezê piyên te maç kim.

- Ez dê vê desturê didim te, got Zehak.

- Di derbara rûmeta te de wek nîşanek...

Wek ku ew qiyasê Zehakê xwedî qedir û qiymet be, an xismê wî, an jî hevaleke wî yê nêzik be, sakoya Zehakê ji milên wî avêt kêlekê û dest bi maçkirina herdû piyên wî kir. Û di kêliyê de jî, ji ber çavan winda bû û Zehak bi tenê ma.

Zehak mat mabû. Wî şokeke derbas dikir, nedikaribû wan tiştan ji hev derxîne. Aşvanê wî, wek Sawarek, wek Ehrîmenek ku ji xwe ew bû, ji holê rabûbû. Lê, Zehak ji nişke ve li ser milên xwe êşên giran seh kir. Ew li paş xwe nêrî û dît ku li ew derên wî, yên ku şeytan maç kiribûn, eynî li wir serê du marên reş xuya dikir. Zehak nêrî ku marên felckirî hê diçin mezin dibin, heta ku qiyasê marekî mezin ku êdî nivdirêjiya wan li ser milên wî cih nedibû. Edî mezinahiya gewdeyên marên reş sekinibû. Ew li ser milên Zehakê dihejiyan, diçûn, dihatin û zimanên xwe derdixistin derve. Deng jê derdiketin. Zehak bi awazeke bilind deng li alîkarvanên xwe kir û ji wan alîkarî xwest. Mirovên wî bi bazdanê hatin, lê nikaribûn ji wî re alîkarî bikin. Kirin nekirin, nikaribûn bi qeydeke jî, maran ji Zehakê dîr bixin. Wan çiqas mar jê dîkirin û davêtin, serên wan ji nû ve geş di-

bûn û ew li şûn ve bi hêztir û xurtir dihatin.

Ew rewşa han, bi roj û heftan wiha domiya. Edî Zehak, tu çare nedît, bijîşk û zanayên xwe gişt, ku li welatên Ereban bûn, anî ser hev û got:

- Yên ku min ji vê kul û belayê xelas bikin, ezê wan bi xelatên mezin xelat bikim.

Lê tu tiştêkî jê re nebû derman, heta ew roja ku Îblîs vejeriya. Ew îcar wek mirovekî kal û bijîşkekî zana vejeriyabû. Ji Zehak re weha got:

- Mîrê min, ji bo ku tu ji wan maran rizgar bibî, tu rêkekê jê xuya nabe. Ji lewre hatiye biryar dan, ku heta mirina te tu dê bi vê êşê bijî. Ne hewce ye ku tu ji bo derxistina wan hewqas xwe bêşînî. Heta tu vê bikî, xwarin bide wan, wek ku ew dixwazin. Wê çaxê ew dê pê ve kêfxweş bibin û êdî te aciz nekin. Tu û ew, dê di aşîtiyê de bijîn. Kî dizane, dibe ku rojeke ew ji têrbûnê rakevin û bimrin.

Wiha peyivî Îblîsê fêlbaz. Herçiqas wî derew dikir jî, Zehak bawerî bi wî anî.

- Divê ez çi celeb xwarinê bidim wan?

pirsî Zehak bi mereqê. Di bersiva xwe de:

- Her roj mejiyên du zilamên bi hêz,

got Îblîs. Ji lewre ew xwestineke Ehreman bû ku divêt bi wî hawayî ji dinê her roj du mirov, heta ku mar jiyan, kêma biba.

- Gotina te, dê bê cih, got Zehak. Dema Îblîs karê Ehremanê nexweş da dest pê kirin, ew berda û çû.

Ji wê rojê şûnde her roj, ên ku diçûn, herdû mar bi ev xwarinê nebaş hêztir dibûn. Zemanê

ku Îblîs soz dabû, dê Zehak serdariya dinyayê bi dest xista, nêzîk dibû, lê Zehak her ku diçû har û xerabtir dibû, çavçilûs û çavsor dibû. Kêf kêfa bavê giştî neçeyîyan Ehreman bû. Ji ber ku wî bi alîkariya Îblîs û Zehakê xwe bikûjin. Û wî şehzadeke Erebb guhertibû û kiribû stemkarek. Zehak çiqas xirabtir dibû, fermandarê wî, Cemşîd jî hewqas dibû xwedî fîz û quretiyê. Ew weha dom kir, heta ew roja ku şehzade û fermandarên wî yên biçûk êdî nikaribûn di bin barê zordestiyê de rabin. Wan pey li hev xebatkariya xwe ya bi Cemşîd re xistin û ketin li du miroveke gihiştî û bi hêz, ku bikaribe wan di meşa li dijî Cemşîd de bîne li ser hev û bi rê ve bibe. Herçiqas paşgotinî -yek belav bûbû û digot, ew cinawirek e- cardin jî ew çûn ba Zehak û ji wî xwestin ku ew bibe serokê wan. Zehak wek mirovekî bê tirs û bi hêz dihat nasîn. Wan, bi serlêxistina Zehak a ji bo ku ew bibe serokê wan, nedizaniyên ku wan bi wî hawayî listikên Ehreman bi cih anîne. Wan ji bo rêvebirina xwe Zehak hilibijirîn. Ew, ji Cemşîd bê armanctir û paşverûtir bû. Dema zemanê wî hat, Zehak tevayiya şehzade û wezîrên xwe anîn ser hev û li dijî Cemşîd ji wan artêşeke mezin pêk anîn û ket pêşiya wî. Dema Cemşîd ew dît, ket ber xeletî û çewtiyên xwe yên ku wî kiribûn. Lê êdî dereng bûbû. Wî pare û koşka xwe dan Zehak ku wî bibexşîne û nekuje. Lê, Zehak laşê wî ji navê kir du beş û bi wî qeydê jî dawiya serdariya Cemşîd, ku ji bo mirovahiyê ewqas tiştên hêja kiribû, hat.

Niha giştîyan ji bo Zehakê çepik lê dixistin û ew ji bo hemû

gerdûnê wek femandarekî mezin û bi rûmet diditin. Zehak, di dilê xwe û genû de bi destxistina koşka Cemşîdê dilşad bû. Wî xwe li wir li ser pavidanka Cemşîd, ku ji lingên filê hatiye çêkirin, rûniştî û taca Cemşîd jî li ser serî didît. Wî tevayiya dewlemendiya Cemşîd xist destê xwe û dixwest bi darê zorê bi herdû keçikên Cemşîd ên xweşik re bizewice.

Her roj, Zehak hêztir û nebaştir dibû, ew hêz û nebaşiya wî dorpeça wî aciz dikirin. Edî tebat nemabû ku kesên hawîrdora wî, ev biparêzin. Yên ku ew kiribûn rêbirê xwe niha dixwestin ji wî xilas bibin. Lê, ew nediwêribûn li dijî wî serî rakin.

Ji bo her rojên ku derbas dibûn, ji bo xwarina marên Zehak mejiyên du xortan dihat koşkê.

Bi hezar salan gerdûn ji aliyê Zehak ve hat birêvebirin. Rindî bi tevayî ji holê rabû û şûna wî xirabî girt. Di vê zemanê de her şev du xort dihatin serjêkirin û ji marên Zehak re dibûn xwarin.

Rojêk du xortên Îranî tên ba hev. Li ser gelek tiştan dipeyivin. Ji wan yekî got:

-Divê em li mitfexê ji xwe re karekî bibînin. Bi vî awayî em dikarin jêhatbûna xwe bidin axaftin û ew bedbextiyên ku li koşkê dibin ji binî ve rakin. Ew li der û dorê geriyên û hîniya hunera aşvaniyê bûn û bi vî jî li mitfexê kar girtin. Hê gelek zeman derbas nebibû, dora çêkirina xwarinê hat wan. Mejiyê miyekê bi yê xortekî re tevlihev kirin. Xortê din jî bi veşartinê felitandin û lê kirin ku ji kesek re nebêje, lê xwe veşêre.

Bi vî awayî ew du sed miro-

vên xort ji mirinê felitandin. Ji van dused mirovê xort jî civata Kurdan pêkhat.

Xewna Zehak

Hê 40 salê Zehak mabû ku bimirî, şevêk di xewna xwe de sê şervanan dibîne. Du pîr û di nav wan de jî yekî xort. Yê xort xwe wek şehzadeyekî pêçandibû û di serê wî de jî çakûçeke darîn ku di forma serê gayek de bû, hebû. Ew raste rast çû ba Zehak û bi çakûcê li wî da. Dest û lingên wî jî bi bendê girêdan.

Zehak bi awazeke xirab ji xewê rabû. Ew tirsiyabû. Dema jina wî, Arnavaz û nokerên wî ev rewşa han dît, bi bazdanê hatin ba wî. Arnavaz got:

-Mîrê min, çi li te qewimî? Dinya giştî di destê te de ye, û tu li koşka xwe di bin çavên nokerên xwe de parêziyê de radikevî. De bibêje, çima tu diqêrî.

Zehak bersivand:

- Divê xewna min ji kesî re neyê gotin. Heger te bizanibiwa xewna min çawa bû, dê tu jî, ji bo jiyana min bitirsiyayî.

Arnavaz got:

-Heger tu xewna xwe eşkere bikî, dibe ku em bikaribin ji wê şîretêk derxînin. Tu gelş û pirsgerêkek tune ku neyê çareser kirin.

Wê çaxê Zehak xewna xwe ji wan re vekir. Jina wî ew da sekinandin û got:

-Tu nikarî xewna xwe piçûk bibîni! Ew nîşana pir tiştan e. Li ser gerdûnê çiqas mirovên zana û xwedî kerametê hene bîne ba hev. Bila derxînin holê ka ew kî ye te ditirsîne.

Fermandar di koşka xwe de hemû mirovên zana û xwedî keramet anîn ser hev, û ji wan re derd û kulên xwe rêz kirin û ji

wan şîrêtan xwestin. Rûyên mirovên xwedî kerametê gewr bû û bû qîr-qîra wan. Ji ber ku wan nexwest ji padişah re bibêjin ka çi bi serê wan ve hatiye. Roja çaran Zehak cardin ew civandin, û bi hêrs ji wan pirsî ka çima wan ji wî rastî veşartin.

Gişt fikirin, lê di dawiyê de yê herî zana derket holê û got:

-Tu kesek bê mirin nayê dinê. Yê ku dibe, dimre jî. Berê te jî, gelek padişahên xwedî rûmet û bi hêz hebûn. Dema roja wan hat ew jî, yek bi yek mirin. Wê hin kes werin. Zora te bibin û taca te jî, ji wan re mirat bimîne. Navê wî Ferîdun e, lê ew hê ji diya xwe nebûye. Hêj ne hewce ye ku tu ji wî bitirsî.

Zehak pirsî:

-Çima ew ji min binefirî? Ji ber ku tu bavê wî dikûjî. Zehak qederek ramî û mirovên xwe şandin li du şopa Ferîdun. Zehak ji tirsê nedikaribû bihna xwe bigre, rakeve û xwarinê bixwe. Demek weha domkir. Ferîdun ji diya xwe bû. Hebûna Ferîdun bû dest pê kirina guherîna gerdûnê. Ferîdun mezin bû û bû xortekî ciwan û zebaleh. Zehak li her derê li dû wî û bavê wî, Abdîn geriya. Abdîn Koçkir, lê di dawiyê de hat girtin û kuştin.

Di vê demê de Ferîdun li ba diya xwe, Faranak, di pareziyê de bû. Zehak her ku diçû di jiyanê tirsîn de dijiya. Lê, ser vê yekê wî rojek bang li aqilmendên xwe kir û ji wan re got:

- Ez xwedî dijminekî veşartî me, û herçend dijminên min sivik in jî, ez ji wan giştan ditirsim. Ez ditirsim ku dilgeşiyê ez berdamê. Divê ez artêşa xwe bixurtînim, û divê hûn jî, daxuyanîyek binivîsin û tê de bidin nîşan ku

min bi tenê karên rind kirine û min tu car bê rastiyê gotinên din negotîne û tu car nebûme alîgirê bêmafîyê.

Aqilmendên wî gotinên wî gişt nivîsandin.

Wan ji nişke ve li derê koşkê dengeke bilind bihîstin ku ji bo mafdariyê diqêriya. Padişah ew mirovan anî ba xwe û jê pirsî ka kê bêdadî li wî kiriye.

-Te kiriye, padişahê min, bersivand mirov.

- Ez xwediyê hevdeh lawikan bûm û niha tenê yek lawê min heye. Ez hêsinkarekî bêgune me. Min tu car çewtiyek nekiriye. Ez di bextê te de me ku tu lawikê min berdî.

Padişah, lawê wî berda û xwest ku bi gotinan kêfxweş bike. Di dawiyê de jî, ji wî xwest ku binê daxuyanîyê, ku aqilmendan nivîsandibû, îmze bike. Lê, hesinkar, ku ji hîrsan dileriziya, kaxiz çirand û di bin lingên xwe de helisand.

Hatina Ferîdun

Dema Zehak bi cihê, ku Ferîdun xwe tê de veşartibû, hesiya bi artêşa xwe, ku ji hevalên wî pêk dihat, çû li wir. Ferîdun êdî zeman nedît ku bifikire. Rabû û çek û rextên xwe girêdan. Li hewşa mala xwe artêşa xwe civand. Dema gihîştin çemê Dîclê û bajarê Bexdayê, Ferîdun keştiyek xwest da ku bikaribin bi wê derbasî wê aliyê çemê bibin. Lê, nobedar got, padişay ferman daye ku tu kesek nikare bê destûra wî derbasî wê alî bibe.

Dema Ferîdun ev bihîst, hêrs bû û raste rast hespê xwe ajot nav çemê û mirovên wî jî dan li dû wî. Deh fersêh mabû ku ew

bigêhin bajarê, koşka Zehak dît. Wan ew di cih de naskir, lewre ew pir mezin bû. Ferîdun vegeriya ser artêşa xwe û got:

- Ev koşka ku em dibînin, di de xuyakirin ku dijminê me dijminekî mêrxas e. Lê, êdî felat tune, baştir e ku em dest bi têkoşinê bikin. Em nikarin bi hiziriyê zeman derbas bikin.

Wî çakuçê xwe rakir û li hespê xwe xist, nobedarên koşkê li pey xwe hiştin û ket hundirê koşkê. Ferîdun peyivdarê ku Zehak ji bo parastina xwe ya li dijî Ferîdun bi cih kiribû, perçiqand û ket oda Zehak û taca wî da serê xwe.

Nokerekî Zehak ew agahdar kir ku sê mêr hatine û ew dimînin mêrên ku wî di xewna xwe de dîtibûn. Zehak lez kir artêşa xwe şand ser koşkê. Lê, mirovên Ferîdun û şewiyan bajarê bi hev re rêz girtin û li hemberî artêşê wek çiyayeke zexm şer kirin. Di germiya şerê de Zehak xwe di kincên şerê de veşart û nema kesek ew bidîta ket hundirê koşkê. Lê gelek zeman derbas nebû, ew hat naskirin. Ji bo vê yekê jî, mecbûr ma xwe ji hêla paş ve avêt jêr. Ferîdun wek bahozekê diwar li wir bû û bi qameya xwe derbên xedar li Zehak xistin. Lê nokereke Zehak bi bawerî ket bextê Ferîdunê ku ew Zehak nekûje, lê wî bişîne ciheke ku kesek wî nabîne. Li wir Zehak heta ku bimra, dikare bimîne.

Ferîdun destên Zehak bi ke lapçê, lingên wî jî bi qeydan wer girêdan ku êdî filekî kûvî jî, nikaribû wan veke. Wî bir li serî çiyayekî bilind girêda. Li wir Zehak jiya, heta ku ew xirabiyên ku wî kiribûn bi tevayî ji holê rabûn û gerdûn ji qirêjiyê filitî.

SIYASET

Û

RONAKBÎRÊN

KURD

Cemil GÜNDOĞAN

Heta niha li ser rewşa ronakbîrên Kurd lêkolîneke têkûz nehatiye çêkirin. Em hê baş nizanin ku gelo rewşenbîrên Kurd, bi zêdahî ji kîjan grûbên civatê pêkên. Gelo ronakbîrên Kurd, bi kîjan awayî diponijin? Gelo pêşveçûna fikrîna ronakbîrên me heta îro bi çi awayî meşiyaye û îro bi çi awayî dimeşe? Hizirker (düşünür) ên ku ronakbîrên Kurd ketine bin bandora wan, kî ne? Û ya herî girîng, gelo ronakbîrên Kurd, îro li ser têkoşîna neteweyî çi difikirin? Alîkariya wan a bi têkoşîna germ a îroyîn re heye an na? Ku heye, bi çi awayî dimeşe? hwd.

Mîrov dikare hejmara van pirsan zêde bike. Lê belê ji ber tunebûna lêkolîneke têkûz, bersîvên wan pirsan ên berfireh heta niha bi layîqa xwe nehatine danîn. Ew, wek peywireke girîng li ber me disekine.

A yekemîn, em dixwazin vê rewşa ecêb ku me li jor qal kir, binin rojevê û ronakbîrên Kurd

vexwînin (dawet bikin) ser peywi- ra xwe. Ji ber ku, ronakbîrên ku hê rewşa xwe rind nizanin, nikarin li ser rewşa welêt û civata xwe jî bifikirin, û herweha nikarin vê rewşê biguherînin jî.

Armanca me ya diwemîn ew e ku, li ser hin wecheyên têkiliyên navbera ronakbîrên Kurd û siyasetê bisekinin.

Di vê niqte de, berî her tiştî, divê em li ser kategoriya "ronakbîrên Kurd" lê hûr bibin. Gelo mêr û jinên Kurd ên ku di nav vê kategoriyê de tên hesibîn, çi qas homojen in?

Gava ku em li bersîva vê pirsê bigerin, emê bibînin ku ronakbîrên Kurd ne mîna hev in; wek ronakbîrên welatên din, celeb- celeb in. Cudatiya ku di navbera wan de heye, car bi car digihê radeyekî mezintirîn.

Ji bo mînak: hinek ronakbîr henin ku, heta ji destê wan tê, piştgiriya têkoşîna germ dikin û hewl didin xwe ku vê têkoşînê di warê entellektuelî de jî xurtir bi-

kin.

Ronakbîrên ku tengdîtwer (ne dûrbîn) in û girêdayî rêxistînek an jî tevgerê ne, grûbek pêk tînin. Ev grûba han, berjewendiyên (menfaat) rêxistîni an ên tevgera xwe, ji her tiştî bilintir dibîne. Li ba wan rastiyên çînî, civatî û dîrokî pir caran piştî berjewendiyên teng yên rêxistîni û tevgerên wan tê.

Her weha grûbekî din heye; ronakbîrên ku di nav vê grûbê de cih digrin, bi awayekî bazirganî li têkoşîna neteweyî mêze dikin. Ango, ew bi xwe nekevin nav têkoşînê, jê dûr disekin in û keys digerin û gava ku fersendek derkeve holê, hewl didin ku ew fersend ji bo berjewendiyên xwe yên kesani bikarbin.

Grûbeke din jî heye, ji kesên ku bi tu rêxistîni an tevgerê ve girêdayî nîn in û bi gelemperî rêxistîniê ji bo azadiya xwe ya kesani wek qeydekî dibînin, pêk tê. Hinek ji endamên vê grûbê dibêjin, "siyaset ne karê ronakbî-

ran e; siyaset, karê siyasetvanan e'. Ji ber vê yekê jî, divê ronakbîrên Kurd qet têkilî têkoşîna germ nebin, ji xwe re di warê zanistî û entellektuelî de bixebitin".

Herwekî tevayîya ronakbîrên Kurd ewqas nîn in; hin grûbên din jî hene. Lê belê, wek ku me li jor got, em nikarin di vê nivîsara kurteberî de hemû grûbên ronakbîr ên Kurd ji her aliyê ve nîşan bidin. Ev karê han, karekî cuda ye û divê bi layîqa xwe bê çareser kirin. Em dixwazin li vir tenê li ser hin taybetî û nêrînen du grûbên dawîn bisekinin.

Ne hewce ye ku em li ser grûba ku bi awayekî bazirganî têkilî têkoşîna neteweyî dibe, zêde tişt bibêjin. Rewşa endamên vê grûbê eşkere ye: şerpeze bûne, di nav xeyalan de digerin.

Endamên vê grûbê, bi piranî ji komelên berê, yên ku ji xwe re 'sosyalîst' digotin, tên. Wek tê zanîn, berê sosyalîzm tişteki moda bû û ji ber vê yekê jî, mirov dikaribû bi vê fikrê li derdora xwe bandorekî damezirîne. Şerpezeyên îroyîn, ji duh, ji ber vê sedemê bûn "sosyalîst"! Lê, wexta ku 12'ê Îlonê hat û sosyalîstbûn, bû tişteki bi xeter, û pişt re jî sistema Sovyet hilweşiya, êdî tu cezîbeya sosyalîstbûnê nema. Di gel vî 'sosyalîst'ên me yên sexte, hêdî hêdî dev ji sosyalîzmê berdan û pêşî bûn demokrat, pişt re jî liberal.

Ev liberalên teze, îro riya xwe ji binî ve winda kirine û nizanin li ser kîjan şopê bimeşin.

Ji xwe re dibêjin "ronakbîr", lê belê naxwînin. Bi nezaniya xwe li derdora xwe digerin. Herweha nanivîsin jî. Ji ber ku nafikirin. Derfetên ku di bin destê wan de ne, ji bo çareserkirina pirsgirê-

kên welêt bi kar naynin. Carek dibin şoreşger, demokrat û welatparêz ên çalak(!), dertên meydana, fort didin xwe, tu dibêjî, qey ew dê niha cîhan ser û bin bikin; carek jî dibin mîskînen xwenezan, dikevin quncikên xwe yên tarî.

Ji bo mînak: wexta ku hîlbijartin hat, dibin şoreşgerekî xurt(!), û bi vî awayî dixwazin potansiyela têkoşîna neteweyî ji bo berjewendiyên xwe yên kesani (şexsî) bikarbînin û bibin mebûsekî an serokekî belediyê. Ji bo vê armancê nêzikî hêzên şoreşger dibin; her yekî xwe wek "mîlîtanekî" xurt nîşan didin; û dixwazin xelqê bixapînin.

Lê hemu derew in. Li dû hîlbijartinê, her tişt diqede. Yên ku tên bijartin, diçin di meqamê xwe yê nû de rûdinin. Yên ku nikarin serbikevin, dîsa dizivirin quncikên xwe yên araqîn, ji sibê heta nîvê şevê vedixwin û di navbera xwe de pirsgrûhezî (pîrbêjî) dikin. Wexta ku ji araqê keysek bibînin, serê xwe radikin û ji xwe dipirsin: Gelo em çawa biserkevin? Vê gavê çavên xwe dizivîrin ser girêgirên komara Tirk, xasîma li ser serekomarê: Gelo îro dewleta Tirk rûyê xwe nazivîrîne ve aliyê, ji me re keysekî legal dernakeve holê? Û dest bi propagandaya giregirên komarê, xasîma propaganda Ozal dikin.

Lê têkoşîna germ, hiş li serê dewletê nehiştiye ku dewlet riyekê bi rûmet(!) ji "ronakbîr"ên me re veke!!! Berevajî vê yekê terora dewletê her ku diçe xurt dibe û ji bo reforman derfetek namîne.

Û bi vî awayî "sosyalîst"ên me yên kevin dibînin ku di wî warî de jî, hêviyeke mezin nemaye, vêca rûyê xwe dizivîrin giregirên

Emerîka û Ewrûpayê: Gelo serokên dewletên mezin nikarin ji me re dewletek ava bikin, an jî zor bidin giregirên Tirkan, da ku riya reforman ji me re vekin? Û bi vê hêviyê dest bi propagandaya Bush û Clinton dikin.

Di nav wan de yên herî şerpeze, her roj xeyala têkçûna PKKê dibînin, wexta ku dewlet êrişekî mezin bi ser gerîla ve dibe an jî haziriya vî karî dike, şerpezeyên me dikevin nav hêviyeke qirêj û di dilê xwe de dibêjin, "cara ewil nebû, îşallah vê carê wê bibe. Ku dewlet nikaribe gerîla û PKK ji holê rake jî, qet nebe bandora wê dişikîne û bi vî awayî meydan ji bo me wê firehtir bibe".

Bi kurtahî, ev cure "ronakbîr"ên Kurd, di rastiya xwe de, ne ronakbîr in; tenê bazirganên siyasetê ne. Ango ji siyasetê dûr nîn in; lê belê li ser şopeke qirêj dimeşin.

Li berevajiyê van bazirganên siyasetê, ronakbîrên me, yên ku xwe ne siyasetvan dihesibînin cih digrin. Wek ku me li jor qal kir, hinek ronakbîrên me jî, ji peyva "polîtîka"yê qet hez nakin; li her derê û di her keysê de dijîtiya xwe ya siyasetê tînin zimên û dibêjin, "siyaset ne karê ronakbîran e; ev mijûliyeke siyasetvanan e. Ronakbîr, divê bi karê entellektuelî re mijûl bibin".

Li ba wan siyaset, berî her tiştî, rêkxistin divê; û rêkxistin li ber azadiya ramanê qeydekî (pranga) mezin pêktîne. Lewra, rêkxistin destûr nade ku mirov bi awayekî azad biponije (bifikire) û fikrên cuda pêk bîne û, hwd.

Gelo ev dîtinên han rast in an na? Ango li welatê me siyaset û şixulê entellektuelî çiqas ji hev dûr in? Û, rêkxistin bi rastî jî, li

ber azadiya raman astengekî mezin pêk tîne an na? Em dixwazin hinek li ser van pirsan bisekinin.

Rast e, li welatê me, têkiliyên di navbera rêkxistin û azadiya raman de çewt hatine fêhm kirin û tetbîq kirin. Xasima di dema borî de, di nav rêkxistin de fikrên cuda nekarîne xwe bi hêsanî îfade bikin. Gava ku yekî fikrekî cuda aniye ziman, bi zû ji rêkxistina xwe hatiye avêtin. Belê, di qada teorî de her rêkxistinekî behsa demokrasiyekî berfireh a hundirîn kiriye, lê belê di qada praktîkê de rewş cuda meşiyaye. Bi rastî, îro jî rewş zêde neguheriye.

Ev giş rastiyan me ne. Hin ronakbîrên me vê rewşê xirabtir dibînin û dibêjin: "cihê ku rêkxistin tê de ye, li wir azadiya raman tune".

Lê belê, ev nêrîna han, ne rast e. Ji ber ku sedemên serekî yên tehamul-nekirina fikrên cuda, çavkaniyên xwe ji paşvemayîna civata me digrin. Ji ber vê yekê jî, ne tenê di nav rêkxistin de, herwekî di nav kesan de jî, tehamul-kirina fikrên cuda kême. Divê em xwe nexapînin; yên ku herî zêde giliya tunebûna azadiya ramanê dikin, da ku carek li xwe mêze bikin, ew dê bibînin ku ev tehamul-nekirina han, di nav dilê wan de jî heye.

Ji ber vê yekê, divê di vî warî de jî, em kêmasiyên rêkxistin bibînin û li dijî wan têkoşîn bikin; lê belê, ji bo tunebûna azadiya ramanê, divê em tenê rêkxistin tawanbar nekin.

Li ser vê babetê evqas bes e. Niha em dixwazin werin li ser pirsan yekemîn; ango, li ser teza ku dibêje: "siyaset û şixulê entellektuelî karên cuda cuda ne; ji ber

vê yekê jî, divê ronakbîr têkilî karê siyasî nebin, ji ber ku siyaseta karê siyaseta vanan e".

Gava mirov bala xwe baş nedê, ev nêrîna ha wek tişteki rast dixwiye. Ji ber vê yekê: Mirov difikire ku, hemin siyaseta û karê entellektuelî tiştên cuda cuda ne, divê xwediyên van karan jî, cuda cuda bin.

Lê belê, di rastiya xwe de rewş ne weha ye. Xasima li welatên ku wek me bindest in, karê siyasî û yê entellektuelî ji welatên din zêdetir bi hev ve girêdayî ne. Mirov nikare bi hêsanî ev karan ji hev biqetîne.

Du sedemên serekî yên vê rewşa han ev in:

A yekemîn, tê-nav-ketina siyaseta û şixulê entellektuelî ye. Herçiqas polîtîka û şixulê entellektuelî bi serê xwe, ji hev cuda bin jî, di navbera wan de têkiliyekî herî nêzik heye. Ji ber ku, ji aliyekî, siyaseta bi xwe mijareke zanyarî ye, li ser bingeheke zanistî pêşve diçe; ji aliyekî din jî, siyaseta, bi qadên din ên zanyarî ve, ji nêzik ve girêdayî ye.

Her kes dizane, siyaseta ku li ser metodên ji bav û kalan derbasî me bûyî dimeşe, ne nûjen (modern) e. Siyaseta wilo, di paş de ma. Polîtîkaya îroyîn li ser metodên nûjen dimeşe û ev pêwîstiya han rengêkî zanistî dide siyaseta. Ji bo mînak: da ku civaknasî, statîstîk, dadgerî (hukuk), demografî, psîkolojî û hwd. nebûya, siyaseta îroyîn dikaribû pêşve biçûya? Ji ber ku polîtîka, bi her awayî, alîkariyê mezî ji van qadên zanyarî stendiye û îro jî distîne.

Yên ku dibêjin, "polîtîka û karê entellektuelî tiştên cuda cuda ne", berî her tiştî vê rastiye

naynîn ber çavên xwe. Ew tenê li polîtîkaya Kurdan a îroyîn mêze dikin û digihêjin dawîneke çewt. Ji ber ku polîtîkaya Kurdan a îroyîn, bi rastî jî, hê li ser bingeheke nûjen nameşe; Kurd, bi piranî, siyaseta xwe, wek karên xwe yên din, bi awayekî ku ji pîr û kalan derbasî me bûyî, didomînin. Û ji bo ev siyaseta ha zanistî pir hewce nîn e. Ji ber ku di vî warî de her tişt bi awayekî destlep dimeşe.

Hinek ronakbîrên me li vê rewşa xirab mêze dikin û dibêjin, "bila polîtîka ya siyaseta vanan be, kar û barên entellektuelî ji me re bes in". Ango, çewt lê mêze dikin û digihêjin dawîyê çewt. Herweha, divê têkiliya wan herduyan ji berevajî bînin çêkirin. Ango, divê ronakbîrên me bibêjin: "hemin ku polîtîkaya Kurdan a îroyîn li ser awayekî nûjen nameşe, divê em ronakbîr, ango yên ku xwediyê zanist in, têkilî vî karî bibin û metodên zanistî bigihînin polîtîkaya Kurdan. Da ku polîtîkaya Kurdan bi her alî ve bigihêje qonaxê nûjen.

A diwemîn paşvemayîna civatê bi xwe ye. Wek ku me li jor got, di welatên paşvemayî de, mirovên ku koletiya civata xwe herî ewil dibînin, di eynî wextê de ew in ku li dijî vê koletiyê têkoşîn didin. Ango, di van welatan de paşvemayîna civakê destûr nedaye, ku ji "çîna entellektuelî" pê ve "çîneke siyaseta vanan" jî pêkbê. Ev herdu çîn, xasima di despêkê de, ji eynî mirovan pêk tê. Tu şik nîn e ku ji bo welatê me jî, rewş welê ye.

Dîsa, di welatên paşvemayî de kar û barên entellektuelî nikarin bi hêsanî bi serê xwe bimeşin. Ji ber ku astengên (engel) si-

yasî, di her gavê de li ber vê şixulê radiwestin.

Çima?

Ji ber ku civat azad nîn e û warê zanyarî jî, ji vê tunebûna azadiyê para xwe distîne. Astengên siyasî, çeperên xwe yên zexm li dora şixulê entellektuelî jî didorînin. Ji ber vê yekê jî, yên ku dixwazin şixulê entellektuelî bikin, berî her tiştî divê li dijî astengên siyasî rawestin, ango têkoşîna siyasî bidin.

Li vir em dixwazin mînakeke populer bidin. Wek tê zanîn, di nav ronakbîrên me de li ser rewşa Kurdî guftûgoheke mezin didome. Hin ronakbîrên me dibêjin ku "ronakbîrên Kurd di nav xwe de Kurdî naxebitînin; her bi Tirkî dinivîsin û qîse dikin, Heke rewş bi vî awayî biçe, piştî deh an jî panzdeh salên din kesekî Kurdxêv li ser erdê namîne.

Rast e, îro Kurdî di rewşekî pir xirab de ye. Digel vî, gelo xilaskirina Kurdî bi saya Kurdnivîsandin û axavtinê mumkun e? Gelo, hemû ronakbîrên me di nav xwe de bi Kurdî baxivin û binivîsin, wê Kurdî xelas bibe? Bi gotineke din, gelo Kurdî bi saya çar-pênc kovar û rojname xelas dibe?

Vekirî ye, ku ev nêrîna han pir çewt e. Belê, axavtin û nivîsandina Kurdî tişteki girîng e û dikare zimanê me pêş ve bibe; lê belê têrê nake. Ji ber ku, ji bo xelaskirina zimanekî, dewletek divê. Netewek, heta ku wek dewletek xwe ne damezirîne, dezgehên xwe yên netewî pêkneyine, nikare zimanê xwe jî xelas bike.

Rewşa Kurdistana Başûr di

vê babetê de ji me re mînakeke bê hempa pêşkêş dike. Wek tê zanîn, li Kurdistana Başûr zimanê Kurdî qet nehatiye qedexe kirin; ronakbîrên Kurd her tim bi zimanê xwe axaftine û nivîsandine; di dibistanên ewil de bi Kurdî xwendine, û hwd. Lê, van hemûyan têra xelasbûna zimanê Kurdî nekirine. Îro, li Kurdistana Başûr federasyonê heye, lê zimanê perwerde hê jî Erebi ye! (*) Û wisa dixuyê ku, di qada perwerdî de ji-holê-rakirina zimanê Erebi demeke dirêj wê bistîne.

Ev mînak jî nîşanî me dide ku xelaskirina ziman û çanda Kurdî, ji nêzik ve girêdayiya karê siyasî ye. Belê, di vî warî de şixulê entellektuelî pir hewce ye; lê belê heta ku pîrsa Kurdan di qada siyasî de çareser nebe, ev şixulên han nikarin ziman û çanda Kurdan xelas bikin. A pêşker (belirleyici olan), têkoşîna siyasî ye. Ji ber vê yekê jî, yên ku dixwazin ziman û çanda xwe xelas bikin, divê berî her tiştî tevî têkoşîna siyasî bibin.

Lê em çî dibînin? Em dibînin, yên ku herî zêde giliya rewşa zimanê Kurdî ya xerab dikin, bi karê siyasî re qet mijûl nabin. Ji bo mînak: îro li welêt têkoşîneke germ didome; lê ev 'entellektuel'ên han, qet guh lê nadin. Bi piranî li derveyî welêt rudinin û dibêjin, "me karê siyasî berdaye ser milên siyasetvanên Kurd, ji me re karê entellektuelî bes e".

Bi kurtasî, ev rewşên bîrên me rastiye nabînin. Têkiliyên ku di navbera siyaset û şixulê entellektuelî de hene, ser û bin dikin;

rewşê çewt nîşanî me didin.

Çima wisa dikin?

Sedemên vê rewşê, ji yekî zêdetir in:

A yekemîn, kindîtin e. Hinek ji wan, li ser têkoşîna siyasî, li ser têkoşîna entellektuelî û têkiliyên navbera herduyan, li ser fonksiyonên ronakbîrên welatekî mêtîngeh û dawîya dawîn jî, li ser siyaseta nûjen û ya kevin çewt difikirin; ji ber vê sedemê jî, pozîsyonên xwe çewt tesbît dikin.

A diwemîn, penaberîti ye. Divê bala nirov bikişîne, ev dîtînen han bi zêdeyî li derveyî welêt ji xwe re alîgir top dikin. Ji ber ku li derveyî welêt mirov dikare ji xwe re dinyayeke sunî çêbike û tê de bijî. Hinek ronakbîrên me jî wisa dikin. Dikevin nav pirtûkxaneyên xwe, li wir ji xwe re atmosfereke sunî pêktînin û di vê atmosfera sunî de hêviya safkirina pîrgirêkên ziman û çanda Kurdî dikin.

A dawîn, depolîtîzebûna 'ronakbîr'ên me ye. Wek tê zanîn, hin ronakbîrên Kurd, xasima piştî 12'ê Îlonê ji tîrsa faşîzmê dev ji têkoşîna siyasî berdane. Û ji wê rojê pê ve, beşek ji wan ji bo parastina rewşa xwe, teoriyên weha çêdikin.

Li şuna dawîn, em dixwazin bibêjin, di qada siyasî de rewşa ronakbîrên me ne baş e. Yên ku peywîrên (wezîfe) xwe baş dizanin û baş tînin cih, kê mî in. Yên mayîn, an peywîrên xwe baş nizanin, an jî dizanin lê belê naynin cih. Divê em berî her tiştî vê rewşa han biguherînin.

(*) Bn.: "Üniversitelerde Kürtçe Eğitime Gececeğiz", *Hevpeyvînek bi Casim Mehmet Gatî re; Medya Güneşi*, Yıl 5, Sayı 22, 16-31 Ocak 93... Gatî bi xwe, dekanê Fakülteya Perwerdî (Eğitim Fakültesi) ya Zankoya Selahaddinê ye.

KIŞIK

Û

KURD

N. ÇIYARES

Kişik, di nav listikên dinê yê herî kevnare de cî digre. Klasikên Rojhilata Navîn û nivîsarên dîrokî jî, kifş dikin ku ev listik herî zêde li Mezopotamya û dora wê hatiye listin. Di çîroka Kurdan a mîtolojîkî "Memê Alan" de jî behsa kişikê tê kirin. Çîrokên ku îro di nav gel de tînin gotin û ber bi hundabûnê ve diçin, di wan de jî gelek xemlandinên kişikê hene. Îro li gelek çiyên Kurdistanê, hêj jî listika kişikê tê listin. Li Serhedê, wek Qers, Dîgor, Qaxizman, Agirî, Erzurum, Tekman, Xinis, Qereyazî û gun-

den wan, listika ku herî zêde tê listinê, kişik e. Jin jî, tevî wê listikê dibûn.

Ev listik li her derê dinê, listika bûrokrat û torinan e. Lê bêle di nav Kurdan de her kes dilîze. Yanê; em karin bêjin ku ev listika Kurdan ya netewî ye.

Li Kurdistanê werzeyên (demsalên) zivistanê dirêj in û bi berf û bager in. Ji ber wê yekê mirov di malan de rudinin û van listikan dilîzin. Kişik, tavle, nehberik, sêrêz, kûmgûstîl, kap, diz-polês, şeşik listikên Kur-

dan ên malan in. Gelek listik hene ku yekeyek û bi kom tînin listin. Ji bilî (xeyn ji) xortên gundî, nîfşên (kuşak) Kurdan ên nû jî, ji wê listikê mirazê xwe hîlnadin. Listikên qehwexanan, mîna kişikê hemu listikên Kurdan tîne dikin. Em tenê li gundan rastî kişik û listikên din tînin.

Kurd û Seratên (Qaydeyên) Kişikê

Di listika kişikê ya qerna 9'an de, xeletî yê mezî hebûn. Hemû Ewrûpa, Ûrûs û Emerîka, ev listika bêtew-

şe dilîstin. Kurd jî, ev listik gorî seratên xwe rast dilîstin.

Di sala 1497'an de Lucena yê Îspanyolî ji bo kişikê seratên nû anî. Bi gotineke

din; seratên sererast dîtin. Ev seratên kişikê, pir nêzîkî seratên kişika Kurdan bûn.

Kurd, ev seratên nû ne ji Lucena, ne jî, ji bav û kalên wî hildabûn. Kurd, di dewra Lucena de, di gundên zehf asê de dijiyan. Hînkirina van seratan ne karê aqildaran bû. Lucena, seratên kişikê yê rast dîtibû.

Îro Kurd, dîsa li gorî Lucena naleyîzin, li gorî seratên Çiyayên Zaxosê dileyîzin.

Kişik, di sedsala IX'an de, bi seratên navnetewî ve, rewşa listika îro-

yî hildaye. Berê piyadeyên ku diçûn zaferê, dibûn ferz. Wê jî, tewşa listikê gellekî xera dikir.

Dîsa, ji bilî dû piyonan, di listika kişikê ya qerna IX'a de hemu piyon bi formê listika xwe v mîna roja îroyîn bûn. Ferz, tenê çeprast û yek karê dikaribû biçûya. Heke pêşiya filan girtibûya jî fila dîsa rêket (hamle) dikaru bikira.

Kurd, wê listikê gorî xweziya wê (doğası gereği) û bi seratên rast dilîstin. Kurd, ji seratên navnetewî bê hay bûn. Ew, li çiyayên Kurdistanê, di gundên asê de dijîn. Ji ber wê yekê, ew nikaribûn di sedsala IX'an de seratên Lucena ji nişke ve hildin û di nav xwe de belav bikin.

J. R. Cazablanca, weha dibêje: "Lucena yê Îspanyolî di pirtûka xwe ya sifte-çapkirî de (1497) seratên nû û servekîrî eşkere kirin. Meydana hareketên ferz û filê fireh kir, bi û ferzbûna peyakê, bûn serate. Bi vî awayî, êdî seratên kişikê gûherî, demeke modern despêkir û kişik bû listikeke dînamîktir. Kişik, li Îspanya, Îtalya, Frensa, Almanya, Yekitiya Dewletên Amerika û Rusyayê, bi lez belav bû." (1)

Sê seratên nû yê Lucena, di nav seratên kişiklistina Kurdan de jî, jixwe hebûn. Jixwe, ji bo rastlistina wê listikê, ev serate pêwîst bûn. Afirandîrên (Mucîtên) wê listikê jî, wisa listibûn. Heke meydana ferz û fil nehata fireh kirin, listina hostatî qet mûnkun ne di bû. Dîsa; serata Kurdan a kevneşopî, peyayê ku diçû zaferê dibû ferz. Û piyonê li paş ferz tenê mayî jî bû hesp, rêx an fil.

Rok, di pêvajoyê de hat hildan,

di nav seratên kişiklistina Kurdan de ciyê wê tunebû, hê jî tune. Ev serat, jî alî Lucena ve lê hat zêdekirin. Bi gotina J. R. Cazablanca "*dewrana kişikê ya modern û dînamîk, hosta û zirav, tijî xwesipartin û zanist*", ne jî Lucena ve des pê kiriye. Mucîdên wan Kurd in.

Di listika Kurdan de peya, di derketina pêşîn de, tenê kareyekî dikare here. Lê di seratên dinê de, ku listikvan bixwaze, dikare du kare here.

Kurd gava piyonan rêz dikin, li pêş kişan ferzan datînin û dileyîzin. Di seratên dinê de jî, kiş tîne pêş hev. (Kurd, ferzê didin aliyê rastê.)

Zimanê Kurd û Kişik

Kurd, kişikê bi temamî weke listika cengê şirove dikin, textê kişikê jî dişibînin.

Kurd, navên piyonan li gorî zimanê xwe lê kirine. Ev nava, li gorî hareketan hatin lê kirin.

Peyva 'satranc'ê sînonîma peyva "şeşreng" a Kurdî ye. Di kişikê de şeş cûre piyon hene, "reng" bi wateya (maneya) "xurt" e. Yanî; şeş + reng.

Kurd, jî şeşrengê re kişik jî dibêjin. Ku şah dikşînin, "kiş" dibêjin.

1- Peyak: (piyon, piyade). Di Kurdî de "pa", bi Tirkî "ayak" e, "peya" jî, yê ku dimeşe jê re tê gotin. Pirsra "peya" bi "yaya" jî derbasî Tirkî bûye. Dîsa; pirsra "piyade" (piya + tê?) jî, jî peyva "piya" tê. Ev pirs wek "piyade" derbasî Tirkî û wek "paw" jî derbasî zimanên Ewrûpî bûye.

2- Ferz: (Wezîr) Ev peyv bi xwe di zimanê Kurdî de tê, du wateyan.

a) Ferz: Zana, xwediyê selahiyetê.

b) Ferzend: Mîna; kur, şehzade.

Kesê ku xwediyê selahiyetên şah yan jî yê bavê xwe ye. Zanyar, zana.

Peyva "fer"ê, jî Kurdî wek "fen" derbasî Erebi bûye. Di çaxa xwe de şarezaiya Mezopotamya û ya Zaxrosê, jî ya Misirê gelekî geştir bû. Dema ku Mezopotamya û Zaxros xwedî şarezayî bûn, şarezaiya Misrê hîna li ser rûyê dinê tunebû. Ji ber vê yekê, bi sedan peyvên Kurdî derbasî zimanên Ereban, Farsan û Tir-

kan bûne.

Fend: Taktîk, formê listikê.

Peyva "fer + zan", di nav Kurdan wek nav tê xebitandina. Ji bo mîran "Ferzandê", jî bo jinan jî, "Ferzan" tê bikaranîn. Di wateya 'zana' û 'xwedî selahiyet' de ye. Peyva "fen"ê di Erebi ya Kevin de, bi wateya hîlê û xa-

pandinê de dihat bikaranîn.

3- Rex (keleh) : Di listika kişikê de li herdû aliyên cî digrin.

4- Fil : Bi Tirkî û Kurdî eynî ye. Madem ku kişik listika şer e, li gorî vê yekê, fil jî mîna hespê di dîrokê de (li Zagrosê) di şer de hatiye bikaranîn. Ev rastî, di saya listika kişikê de tê fêhm kirin. Dîroka kişikê, jî jiyana Kîmorleng gelekî kevtir e. Ji bo vê yekê, pirsra "pîl" weke "fil" di nav zimanê Rojhilata Navîn de kifş dibe. Ev peyv, di otantîka xwe de "pîl" e. Di hinek afirandinên Farişî û Kurdî de jî, weke "fil" hatiye bikaranîn. Wek "fil" derbasî zimanên Tirkî û Erebi bûye. (2), (3)

5- Hesp : Hesp, di çaxên berê de, di şeran de pir lez û bez bûn. Hesp,

jî alî Tirkan ve nehatiye Anatoliyê

6- Kiş : Gava Kurd şah dikşînin, "kiş" dibêjin. Sînonîma peyva "şah" e. Roja îroyin jî, ji bo berdana tişteki peyva "kiş"ê tê bikaranîn.

7. Mat: Ev peyveke Kurdî ye, di wateya "bi kar nehatin, bê hereket mayîn"ê de tê bikaranîn.

mat : Matmayî, şeqi-tî, bi kar nehatî, mirî.

mest : Westiyayî, betilî, bê teqet.

Pirsên li jor rêzkirî gişt pozîsyona matkirinê tînin ziman.

Axaz-i eger çi renghe-yat e

Encamê heyatê wî memat e (4)

Ehmedê XANÎ

Kişik û Şer

Wek li jor jî hate behs kirin, kişik bi temamî listika şer e. Ne mîna Hînduyan, pêşkêşkirina çar figurên newekhev wek çar sîlahan e. Ne jî, ev figurên "he-wa, agir, ax, av" in.

Li gorî Kurdan, ev listik, di nav du hêzên wekhev de şerek e. Navên ku di listikê de tî-

bikaranîn, terîm û formên hereketên piyonan jî, ev rastî xuya dikin.

Kiş: (Şah) Rewşa xurtbûna şah, rasterast tîne bîra mirov. Kiş, kare bi kare, hêdî hêdî dimeşe. Ev jî, bêqewetî û zayıftiya şahê xuya dike. Bê hêzên din, yanê bê civatê, şah nikare xwe biparêze.

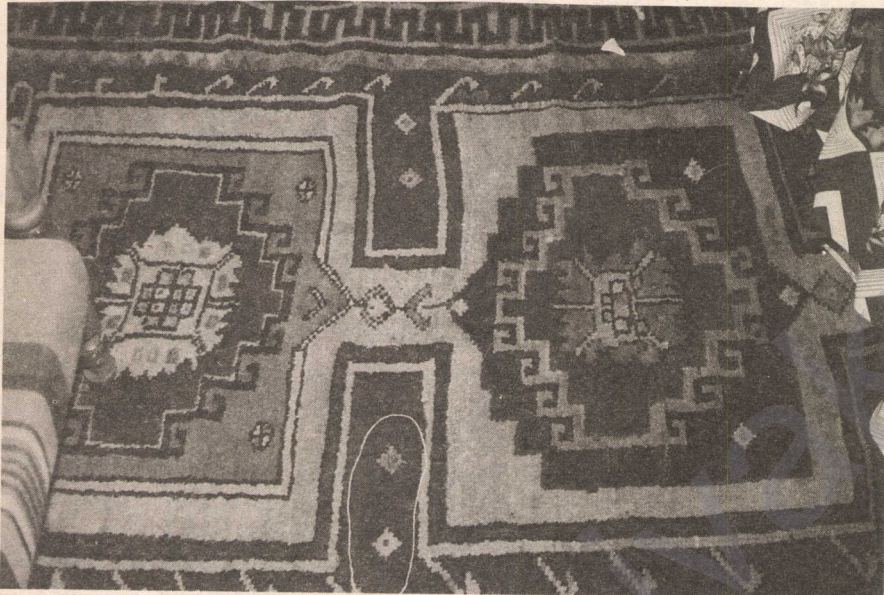
Bi matbûna wî ve jî, listik xilas dibe.

Ferz (Wezîr): Di nav şer de, di nav dewletê û serayê de, elemanekî herî xurt e. Mirovekî herî jûr e. Ew, kiş diparêze.

Rex (Keleh) : Di nav listikê de, rex ev piyon e ku listikvan wê di herî dawiyê de dide listikê. Li gorî cîdan-ka xwe, rex hêzên şervan in. Di şer de û di listika kişikê de, jî bo kişikê

pişt rexê ciyê sitarê û ciyê herî karhatî ye. Di dîrokê de, rexên rastî çî armanc anîn xebatê, ev piyonan eşkere dikin.

Pîl (fil) : Di lîstikê de, li paş peya û hespan, carna jî li pêş hespan ev piyonên tê pêşve ajotin. Bi çûyina xwe ya yekrengî ve, bi girançûyina xwe ve, bi gelekî pêstaçûyina xwe ve jî xurtbûna wê tê nîşandan.

Hesp: Ev piyon, rolên hespên di nav şer de eşkere kifş dikin. Bi ser piyonên din re bazdanên wan jî, jîrbûna hespan û li şeran sivikayiya wan nîşan dide û kifş dike.

Peyak: Ew, esker û nefer in. Manevrayên wan kêman in. Li gorî dewsa xwe feda dibin. Ku çend hebên wan tînan ba hev, gelek şixulan dikin. Ji wan hinek jî karin kiş biparêzin. Di nav wan de yê ku zêde jêhatî ne, ew jî terfiyî meqemeke bilind dikin. Mîna; ferz û rex...

Nîkgariya Kurdan û Kişik

Ji lêgerînê ku li Mezopotamya hatine kirin jî tê fehm kirin ku, Kurd di dinê de nûdît (mucîd) û hostayê pêşîn ên xalîçan in. Ji pirçê heywanan (mû, hirî, filik, tiftîk, hevrîşm) ber, gewe, xalîçe, carcim, yemenî û gelek tiştên din û darxistek (dokuma) çêkîrine. Ev darxistek bi şiklên geometrîkî hatine xemilandin û nexşandin. Her çiqas ev nexş bi hezarî dest gûhertiye jî, dîsa piraniya wan

bûye xwediyê otantîka xwe.

"Li ser abîdên Mezopotamya, pêşiya zayînê 2400 sal berê, rêça dezgehê xalîçê darxistîneke boytî hatiye dîtin. Di dîrokê de cîwarê welatê Babil bûye cihê pratîka darxistina xalîçeyan a herî kevin. Ev, pêşî jî Babilan derbasî Îraniyan bûye.(5) (Macide Gönül, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayfa: 2843)

Kassît ve, xwe gîhandine roja me ya îroyîn. Niha; kişikbûna van nexşan bi eşkere tê fêhm kirin.

1. Xalîçên nexşê kişik.
2. Xalîçên nexşê piyon.
3. Xalîçên nexşê zîzkak.
4. Xalîçên nexşê levketî.
5. Xalîçên nexşê heyân.
6. Xalîçên nexşê çêre.

1. Xalîçên Nexşê Kişik

Ev xalîçe bê îstîsna di navenda (merkez) wan de kareyeke tîk, yan jî kareyeke rast heye. Nîk li dora vê kareyê belav dibin. Ev nîk hereketên piyonan di kişikê de nîşan didin û daxnîş dikin. Ji bo her piyonekî jî, nîkeke cuda heye.

Li ser hinek xalîçeyan, nîk hene ku çend piyonan daxnîş dikin. Li ser hinek xalîçeyan jî nexşên hemu piyonan daxnîş dikin. Ev nîkên ku otantîka wan dirêjî Beriya Zayînê dibin û hebûna xwe heta roja îroyîn ajotinê, eşkere dikin ku çanda Kurd çiqas xurt e û çiqas mayî ye. Xerabûna hinek nîkan jî normal e. Darxistiyên xalîçan hinek nîk cî bi cî zêde û cî bi cî kem kirine. Nexşên qet xera nebûyî jî zehf in. Nexşa ku ji 3000 sal berê hatiye, çêkirîyê wan her tim dest gûhirî be û heta roja bê, ev nebiyek (mucize) e.

2. Xalîçên Nexşê Piyon

Ev xalîçe, bi nexşên serxemilî ve çêbûne. Ku mirov van radide (qatî dîduya dike), di cihê qatîkirî de herî zêde nexşên kiş û ferz xwe daxnîş dikin û didin naskirin. Dirêjiya van piyonên li ser xalîçan, dîghîjin nêzikî mêtroyekî. Mîna çêbûna hemû xalîçan, dirêjayî û berayî sîketa (izdüşüm) wan jî heye. Em, van nexşên piyonan, herî zêde li ser balgiyên Kurdan dibînin. Perspektîfên wan ber bi pêşyê ve ne. Ev piyonên jî bîni ve bi heve girêdayî, ber bi dirêjiya xalîçê ve dirêj dibin. (Fotoşikl No:1). Ev şikl zehf nêzikî taximên kişikê yê ku Kurd bi dara ve cê dikin jî dibin. Bircê kelan jî bi sayî (net) tînan dîtin. Ev nexş, herî zêde li ser balgiyên

Di derheqa xalîçe û berên Kurd de gelek mirov pirtûk nivîsîne. Ji wan nivîskar û lêgervanan, yek jî J. Iten Marritz e. Afirandina (eser) wî nivîskarî bi navê "*Le Tapis Turc*", bi kaxîzê kûşe bi sê zimanan çap bû. Li gorî Marritz, di nav jinên Kurdan de, mirov rastî jinekê ku xalîçe nezaneyê. Jina Kurd, bi vî awayî çûderên (gider) mala xwe pêktînin.

Nivîskar: Xalîçe û berên Kurdan, di nav standartên dinê de, jî aliyê orjînalîte, kalîte û bedewbûna xwe ve, bê hempa û bê raqîp in. Ji ber ku xalîçe û berên Kurdan, bi nexşên geometrîkî ve tijî ne. Ji van her yek bîranînekî, dilînekî û ramanekî daxnîş dikin."(6)

Gava xalîçeyên Kurdan tînan hûrandin, mirov dibîne ku li şeş koman parave dibin. Ji van şeş komên xalîçan, xêncî (ji bilî) du koman, hemu nîk û nexşên wan tevîhev bûne û li ser hev tesîr kirine.

Lê belê, ev xemlên li ser xalîçan, jî şarezayiyên Hatemtî, Mîtanî û

Kurdan tên xuyan.

3. Xaliçên Nexş Zikzak

Ji alîkî ve nîkên van xaliçan grafik an jî zikzak in, ji aliyê din ve jî rast e; yanê, xaliçên nîv-nîk geometrîk tên xuyan. Ji xaliçên figûr heya hê zêdetir, di nav gel de belav bûyî ne. Ev nîk û nexş jî, li gorî sistemê hatine danîn. Behsa çî dikin, vê gavê nayê zanîn. Bi gûmanekî, ev jî, seratên lîstîkekê qise dikin.

4. Xaliçên Nexş Lêvketî

Nexşên van xaliçeyên bi lêvketina çend nexşên komê, ji xaliçên din ve derketine holê. Di nav nexşên ev cûre xaliçan de, ji her çar komên xaliçên din, bi giraniya nexşekî dîtînin jî bey, bi piranî, nexşên otantik xera bûne. (Fotoşîkl No: 2)

5. Xaliçên Nexş Heyan

Ev koma xaliçan, bi şîklên xeza-lan, teyran, dîkan, çivîkan, bizinan, maran, şahmerdanan û heywanên din v hatin xemilandin. Ev xaliçan, nexşên xaliçên din bi xwe re nexşên alîkar jî hildane. Li gorî nexşên xaliçên din, ev nexşa zêde belavbûyî nîn in. (Foto şîkl No:3)

6. Xaliçên Nexş Çêre

Ev xaliçe jî bi nexşên çêrê ve xemilî ne. Mîna; dar, dara jîyanê, gûl, kulîlk, çîmenan. Di van de rengê herî zêde kesk û sor e. Navika xaliçan jî xemilî ye. Xasîma nexşên xaliçên Tirk û Farsan in. Ev nexş di nav Kurdan de nexşên herî kêr in.

ÇAVKANÎ

- 1- Satrancın Esasları, J. R. Cazablanka, İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1984, Rûpel:5.
- 2- Büyük Türk Sözlüğü, Şevket Rado, Hayat Yay. Rûpel: 387.
- 3- Osmanlıca-Türkçe Sözlük, Mustafa Nihat ÖZEN, İnkılap Kitapevi, Rûpel: 692.
- 4- Mem û Zîn, Ehmedî XANÎ, Hasat Yay. Rûpel: 464.
- 5- Kürt Tarihi ve Uygurluğu, Cemşid BENDER, Kaynak Yay. Rûpel: 174 ▲

p ê k e n î n a r o j a n e y a K u r d

Berhevkar : Rojê Civaknas

Rovî dinêre ku gur hîn li wir e.

Şêr dibêje:

-Tu doxtoriyê elimî?

Dibêje:

-Erê bavo, ez pîr xurt bûme.

Şêr ji rovî re dibêje:

-Madem ku tu xurt bûyî, wer' binêr bê nexweşiya min çî ye?

Rovî ji şêr re dibêje:

-Xwe bavêje erdê.

Wan tenekê xwe yê stetoskop datîne ser zikê şêr. Dibêje:

-Himmm, min nexweşiya te fêhm kir.

Dibêje:

-Çî ye nexweşiya min?

Dibêje:

-Tu navsorî bûyî.

Şêr ji rovî re dibêje:

-Dermanê navsorîbûnê çî ye?

Dibêje:

-Dermanê navsorîbûnê, kabên gur in.

Şêr dibêje:

-Îja emê kabên gur ji ku bînin?

Rovî dibêje:

-Wa ye Bavê Hepûn (yanî ew gurê pîr re dibêje) li vir e. Du heb çelîyên şêr radibin, herdu nigên Bavê Hepûn dişkînin û kabên wî derdixin û li ber şêr dişewitînin. Rovî dîsa dihere ciyê xwe yê berê. Lê dinêre ku wa ye Bavê Hepûn dikul-kule û tê. Dibêje:

-Bavê Hepûn, tu çawa yî?

Bavê Hepûn dibêje:

-Lawo Xwedê mala te xera bike.

Rovî dibêje:

-Apê Hepûn, min ji bo te got û te çû giliyê min li ber wî zalimê şêr kir. Min ji te re nedigot, şêr merivekî zalim e. Ne dostê kesî ye. Min heyfa xwe ji te hilanî ▲

Şêr mezinê heywanan bû. Şêr carekê nexweş dikeve. Gurek jî heye, nave wî Bavê Hepûn e. Gur jî, ji nigê xwe yê pêşîn seqet e û gur pîr e. Gur jî, dibêje:

-Ezê herim ser şêr, nexweş e.

Gur ket rê û meşiya. Roviyeke jî, li vir heye. Dinêre ku gur ketiye rê û tê. Rovî jê re dibêje:

-Apê gur, tê herî ku?

Gur dibêje:

-Ezê herim ser şêr. Mezinê me nexweş e.

Rovî dibêje:

-Apê gur, tu yextiyar î, çî karê te heye li ser şêr? Şêr yekî zalim e, devj' biqer.

Gur lê guhdarî nake û dihere.

Rovî xwe bi xwe difikire. Dibêje:

-Yaw, min ew tişt got, ez ditirsim ku gur li cem şêr fitneya min bike.

Rovî berî wî dihere cem şêr.

Xwe di xorziyek şikeftê de vedişêre. Dinêre ku wa ye gur hat. Şêr dibêje:

-Apê gur, tu yekî yextiyar bû, çî ma tu hatî? Te zehmet kir.

Gur dibêje:

-Weleh, ev zehmetiya min, bi min ne zor e, lê belê rovî tiştêk ji min re got, ez gelekî pê qehirîm.

Şêr got:

-Ma rovî got çî?

-Ji min re got, çî ma tê here ser şêr? Şêr merivekî zalim e.

Ew rabûn li rovî geriyan. Rovî di qulekê de reviya û çû. Rovî çûye çewlikekê piyê bajarekî. Ji xwe re jî cama berçavkîk çêdike. Û ji tenekan jî stetoskopekê çêdike. Û vedigere cem şêr. Şêr jê re dibêje:

-Tu li ku bû?

Rovî dibêje:

-Ez çûbûm dersa doxtoriyê.

KÜRT DİLİNİN DÜNYA DİLLERİ İÇİNDEKİ YERİ

A. BALI

İnsanlar arasındaki anlaşmayı sağlayan; duygu, düşünce ve dileklerimizimizi anlatmaya yarayan işaretlerin her bir sistemine, dil denir.

İnsanların türeyişi ile birlikte oluşan dil, zamanla dar kapsamlı işaretlerden çıkarak daha karmaşık bir sistem olan bugünkü düzeyine ulaşmıştır.

Hayvanların da kendi aralarında bazı seslerle anlaştıklarını günlük yaşamımızda görmüşüzdür. Cıvırcılarıyla birlikte dolayan bir tavuğun, gökte uçan bir kartalı gördüğünde, etrafında dağılmış yavrularına bir tehlikenin yaklaştığını seslerle haber vererek, yavrularını kanatlarının arasına toplaması, dilsel bir iletişimdir. Tavuğun kanatları arasına sığan cıvırcıların telaşı da, verilen mesajın anlaşıldığını anlatan, korkuyu dile getiren basit sözcüklere benzetilebilir. Ana tavuğun çıkardığı sesleri anlayan yavruları, ikinci bir 'tehlike geçti' mesajını alana kadar bekler dururlar. Yahut ana tavuk, etrafına dağılan yavrularına bir yiyeceği bulduğunu haber vererek onları bir araya toplar ve bazan da bulduğu yiyeceği onlara yedirir. Tavuğun yavrularını çağırırken çıkarmış olduğu ses ile yiyeceğe koşuşan cıvırcıların çıkardıkları

sesler daha değişiktir.

İnsan sesiyle hayvan sesi arasında birçok fark vardır. İnsan sesi perdeli ve boğumlu olarak çok çeşitli şekilde çıktığı halde, hayvanların sesi sade ve ilk bakışta bağırtılardan ibarettir. Hayvan sesiyle insan sesini birbirinden ayıran en büyük özellik de bu boğumlama özelliğidir. Hayvanlarda sesler boğumlanmadan çıkar. Fakat insanlarda konuşma sesi boğumludur. Hayvanlarda ancak doğuştan gelen birkaç yetenek vardır ve bunlar da değişmez, olduğu gibi kahrılar. Halbuki insan sesinin birçok özelliği olup, durmadan yeni şeyler bulan sonsuz yeteneklere sahiptir.

İnsanoğlunun bugünkü düzeyde konuşması, birkaç yüzyılda oluşmuş bir şey değildir. İnsanlar, konuşmayı, uygarlıkta bir hayli ilerledikten sonra anlayabilecekleri düzeyde geliştirmişlerdir. Bundan dolayıdır ki dil, isteyerek yaratılmış değil, uygarlığın gelişmesiyle birlikte kendiliğinden oluşmuştur. Bu kendiliğinden oluşmanın üzerinden onbinlerce değil, yüzbinlerce yıl geçmiştir.

El, yüz ve gövde hareketleri, aynı dili bilmeyen insanların birbirleriyle anlaşmaları için oldukça önem-

li işaretlerdir. Dilsizlerin, sağır-
ların işaretlerle anlaşmaları ve Batılı ülkelerin televizyonlarında dilsiz ve sağır için haber programlarının yapılması, işaretlerin anlaşmada önemli bir etken olduğunu daha açık bir şekilde ortaya serer.

Yukardaki örnekte de görüldüğü gibi dil, anlaşmaya yarayan işaretler bütünüdür. Bu bütün her şeyi anlatmaya yetmediği için, ancak dar anlamda bir anlaşma yolu olabilir. Sesten ibaret sözcüklerin yanı sıra, fiziki işaretler bütününe de karşılıklı anlaşmada pekiştirici bir görev aldığını vurgulamakta yarar var.

Doğal bir varlık olan dilin kendine özgü birtakım yasaları vardır. Bu yasalar dil kurallarıdır. Dil kuralları, dilin yapısına hakim olan ve dilin bünyesinden ve gelişmelerinden doğmuş bulunan birtakım ilkelere. Bu ilkelerin bir kısmı, zaman zaman değişebilir. Çünkü dil de canlı bir varlıktır. Değişen toplum yapısına göre kendisini değiştiren dilin tarihinde de birtakım dönemler ve gelişmeler kendini gösterir.

Ayrıca dili etkileyen başka bir etken de, o dilin çeşitli dönemlerde farklı kültürlerin etkisine girmesi-

dir. Bu etki döneminde, etkileyen dilin birçok kuralları, etkilenen dile girerek, o dili anlaşılabilir bir duruma sokar. Bazan da bazı diller, başka dillerin sunni bir sentezinden oluşur. Buna örnek olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun dili olan Osmanlıca; Arapça, Farsça, Kürtçe ve Türkçeden oluşmuş bir dildir. Böyle yapay diller er-geç yok olmaya mahkumdur. Nitekim, imparatorluğun çöküşüyle, bu dil de yok oldu.

Bazan da birçok sömürge ülkelerde, sömürgeci devletin dili, sömürülen ulusun dilini baskı altına alarak ona büyük zararlar verir. Hatta sömürünün gerçekleşmesiyle, o ülkenin dilinin yok edildiği de görülür. Genellikle asimilasyon yöntemleriyle, işgal edilen ülkenin dili yerine, zorba yöntemlerle yerleştirilmek istenen ezen ulusun dili zorla konuşturulmaya mecbur edilse de, **ezilen ulusun özgürlüğüne kavuşmasıyla, o ulusun anadili de özgür olur, dil üzerindeki baskılar da son bulur.**

Bugün yeryüzünde ölü ve konuşulmayan dilleri bir yana bırakacak olursak, kalan dillerin sayısı 2796 civarındadır. Bu dillerin tümü şüphesiz devlet dili değildir. Ancak 118 dil devlet dili olarak kullanılmaktadır.

Dil toplumsal bir kurumdur. Kişilerin ve sınıfların üstünde tüm toplumun malı olan ve o toplumu içine alan güçlü bir kurumdur.

Toplumların en kuvvetli dayanağı hiç şüphesiz dildir. Dil olmadan toplum olmaz. Dil birliği sağlanmadan da ulus olmaz. Kürdistan'ı aralarında paylaşanların dilleri, devlet dilleri olmasına rağmen, dillerinin Kürtçe'den daha zengin olmayışı nedeniyle Kürtçe'yi tam olarak etkisi altına alamamışlardır. Buna rağmen bu diller, karşılıklı olarak birbirlerinden kelime alıp vermişlerdir. Bugün yeryüzünde başka dillerden kelime alıp vermiş hiç bir dil düşünülemez. Tüm

diller az veya çok birbirlerinden etkilenmişlerdir.

Yukarıda belirtildiği gibi toplumun en büyük dayanağı dildir. Kürtçe, Kürdistan'ın bütünlüğünün, var oluşunun ve onun yok edilmemesinin en önemli simgesidir. Sömürgecilerin dili yok etme çabalarının nedeni, dilin, ulusu teşkil eden unsurların en başında yer aldığını bilmeleridir. Bu özelliği ile dil, Kürdistan gibi zorla bölünmüş ve ayrı devletlerce yönetilen parçalarda da olsa, o ulusu tek başına ayakta tutar, ulusal benliği ve birliği korur, o ulusu yok olmaktan kurtarır. Bu duruma göre, Kürtçe var olduğu sürece Kürdistan da yok edilemeyecektir.

Dilin önemini bir kez daha vurgulamak için dünyanın en büyük düşünürlerinden biri olan Konfüçyüs ile ilgili bir anlatıma değinmekte yarar var.

Bir gün Konfüçyüs'e sorarlar:

"Bir ülkeyi yönetmeye çağrılıysanız yapacağınız ilk iş ne olurdu?"

Büyük düşünür, soruyu şöyle yanıtlar:

"Hiç kuşkusuz, dili gözden geçirmekle işe başladım."

Konfüçyüs, kendisini dinleyenlerin şaşkın bakışları karşısında sözlerine şöyle devam eder:

"Dil kusurlu olursa, sözcükler düşünceyi iyi anlatamaz. Düşünce iyi anlatılmazsa, yapılması gereken şeyler doğru yapılamaz. Ödevler gereği gibi yapılmazsa, töre ve kültür bozulursa, adalet yanlış yola sapar. Adalet yoldan çıkarsa, şaşkınlık içine düşen halk, ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun içindir ki, hiç bir şey dil kadar önemli değildir."

Görülüyor ki dil, bir ulusun en büyük kurumlarından biridir. Dili meydana getiren malzeme de ses, yazı, simge vb. birimler kompozisyonundan oluşan işaretlerdir. Sesler, yan yana gelerek kelimeleri oluşturur. Kelimeler de ard arda sıralanarak tümceleri meydana getirirler. O halde dil, seslerden oluşan ve top-

lum ile birlikte kendisini yenileyen, toplumun tüm iletişim istemlerini karşılayacak şekilde geliştirilen büyük bir işaretler sistemidir.

Dil düşüncenin aracıdır, dilsiz düşünülemez.

Aile veya topluluklara göre dünyadaki dillerin dağılımı şöyledir:

Hint-Avrupa 132, Sami dilleri 46, Ural-Altay 66, Japon ve Kore 2, Eskimo-Aleut 24, Kafkas 26, İber-Bask 2, Önyasya 29, Eski Sibirya 12, Burşaski veya Hacuna (akrabasız) 1, Dravit dilleri 26, Andaman 12, Çin-Tibet 115, La-ti (akrabasız) 1, Güneydoğu Asya 52, Malezya-Polinezya veya Ostronezya 263, Papua 132, Avustralya 96, Sudan-Güney Afrika 435, Bantu 86, Hottentot-Buşman 6, Kuzey Amerika 351, Meksika ve Orta Amerika 96, Güney Amerika 783.

DİLLER NASIL GELİŞTİ ?

YERYÜZÜNDEKİ DİLLERİN SINIFLANDIRILMASI

Yeryüzünde yaşayan kavimler kadar dil vardır. Dilin bir ulusu meydana getiren en önemli etkenlerden bir tanesi olduğunu daha önce belirtmiştik. Dillerini unutan veya ona sahip çıkamayan uluslar, tarihin sayfalarından silinip gitmişlerdir. Birçok yönden sınıflandırılan diller işlevleri ve kendilerini kullananların sosyal, politik, etnik vb. konumları açısından birçok kavramsal başlık altında sıralanabilir:

1. Anadil
2. Yabancı Dil
3. Ölü Dil
4. Yaşayan Dil
5. Meslek Dili
6. Yapma Dil
7. Evrensel Dil
8. Devlet Dili
9. Yazı Dili
10. Bilim Dili
11. Halk Dili
12. Kültür Dili

Diller birbirlerinden ayrı ve bağımsız oldukları halde, bazı dillerin

köken ve yapı bakımından birbirlerine yaklaşımları, dillerin akrabalığını ortaya koyar. Diller arasında var olan bu yakınlıklar, bazan ancak dil uzmanlarının anlayabileceği şekilde kapalı, bazan da herkesin görebileceği şekilde açıktır.

Yeryüzünde konuşulan diller, genel olarak aşağıdaki özellikler göz önüne alınarak sınıflandırılırlar:

- A. Köken (menşe) bakımından
- B. Yapı bakımından

SOYDAŞ DİLLER DİL AİLELERİ

Köken bakımından birbirlerine yakın olan diller, aynı kaynaktan çıkmış olup, tarihi süreç içerisinde değişime uğrayan akraba dillerdir. Böyle diller kendi aralarında bir dil ailesini oluştururlar. Dilbilimciler bu dillerin, tarihsel süreç içinde bir tek anadilden meydana gelen diller topluluğu olduğunu ileri sürmektedirler. Gerçi bu topluluğu oluşturan yazılı metinler yoktur. Belki de daha yazı bulunmadan önce bu diller bir anadil olarak kullanılıyordu. Yazılı metinlerin olmamasına rağmen, genel dilbilimin çağımızda ulaştığı boyutlarla bu karşılaştırmalar bilimsel olarak tesbit edilmektedir. Örneğin Türkçe'nin içinde bulunduğu Ural-Altay Dilleri, diğer dil aileleri gibi sağlam bir aile oluşturmazlar. Fakat Kürtçe'nin içinde yer aldığı Hint-Avrupa dilleri arasındaki yakınlık, Ural-Altay dillerine nazaran daha çoktur. Ural-Altay dilleri arasındaki yakınlık, köken (menşe) birliğinden çok, bir yapı birliği şeklindedir. Bu nedenle ki, tanınmış dilciler Hint-Avrupa dillerini köken bakımından birbirine yakın güçlü bir dil ailesi olarak tasnif ederken; Ural-Altay dillerini bir dil ailesi olarak değil de, bir dil grubu olarak sınıflandırılırlar.

Yeryüzündeki dil aileleri, ünlü dilbilimciler tarafından şöyle tasnif edilirler:

- A) Hint-Avrupa (İndo-Germen) Dilleri Ailesi

Adından da anlaşılacağı gibi, Hint-Avrupa Dil Ailesi, biri Avrupa'da, diğeri Asya'da olmak üzere iki büyük kola ayrılır. Kürtçe'nin de içinde yer aldığı bu dil ailesi dokuz kola ayrılır.

A.1) Hint kolu da dokuzaya ayrılır:

- a. Hintçe
- b. Bangaldeşçe
- c. Biharice
- d. Pencapça
- e. Urduca
- f. Assamice
- g. Seylanca
- h. Keşmirce
- ı. Sindice

A.2) İran kolu da sekize ayrılır:

- A.2.a. Kürtçe: a.a. Kurmanci,
- a.b. Sorani, a.c. Zazaki -Dimili-
- A.2.b. Farsça:
- Farsça da üçe ayrılır
- A.2.b.a. Eski Farsça
- A.2.b.b. Orta Farsça
- A.2.b.c. Yeni Farsça

- A.2.c. Afganca
- A.2.d. Beluçice
- A.2.e. Peştuce
- A.2.f. Ermenice
- A.2.g. Tarihi Sanskritçe
- A.2.h. Avestçe

A.3.) Germen (Alman) Kolu:

- A.3.a. Almanca
- A.3.b. İngilizce
- A.3.c. İsveççe
- A.3.d. Norveççe
- A.3.e. Danimarkaca
- A.3.f. Felemenkçe
- A.3.g. Bretonca
- A.3.h. İrce
- A.3.ı. İslançca

A.4) Latin veya Romen dilleri Kolu:

- A.4.a. Latince
- A.4.b. Fransızca
- A.4.c. İtalyanca
- A.4.d. İspanyolca
- A.4.e. Katalonca
- A.4.f. Portekizce
- A.4.g. Romence

A.5.) İslav Dilleri kolu:

- A.5.a. Rusça
- A.5.b. Ukraynaca
- A.5.c. Lehçe-Polonyaca
- A.5.d. Çekçe
- A.5.e. Silovakça
- A.5.f. Hırvatça
- A.5.g. Sırpça
- A.5.h. Bulgarca
- A.5.ı. Makedonca
- A.5.j. Boşnakça

A.6) Baltık Kolu:

- A.6.a. Letonca
- A.6.b. Litvanca

A.7) Yunan Kolu

- A.7.a. Yunanca

A.8) Arnavut Kolu:

- A.8.a. Arnavutça

A.9) Bask Kolu

- A.9.a. Baskça

B. Ural-Altay dilleri:

Ural-Altay Dilleri, adından da anlaşılacağı gibi konuşulan coğrafi bölgelere göre iki kola ayrılır.

B.1. Ural Kolu

B.2. Altay Kolu

Ural kolu da ikiye ayrılır:

B.1.a. Fin Kolu

B.1.a.a. Fince

B.1.a.b. Macarca

B.1.a.c. Permce

B.1.b. Samoyed Kolu:

B.1.b.a. Samoyedce

Bu kolda Samoyedce'nin yanı sıra birçok küçük dil daha vardır.

B.2. Altay kolunda ise başta Türkçe olmak üzere şu diller yer alır:

B.2.a. Türkçe

B.2.b. Moğolca

B.2.c. Mançuca

B.2.d. Azerice

C. Bantu Dilleri Ailesi:

Afrika kıtasının orta ve güney kırsımlarında konuşulan bu dil ailesine birçok Afrika dilleri girer. Tümüne birden Bantu dilleri denir.

D. Çin-Tibet Dil Ailesi:

Bu dil ailesine aşağıdaki diller girer:

D.a. Çince

D.b. Tibetçe

D.c. Japonca

E. Sami Dilleri Ailesi:

E.a. Arapça

E.b. Akadca

E.c. İbranicé

F. Güney Amerika Dilleri**G. Uzak-Doğu ve Avustralya Dilleri**

Yukarıda yapılan tasnif bir anadilden çıkan dilleri yani soydaş dilleri içermekteydi. Ayrıca dünya dilleri bir de yapı bakımından tasnif edilir.

DİL GRUPLARI**B. Yapı Bakımından Dil Grupları:**

Yapı bakımından dünyadaki diller üç gruba ayrılırlar:

B.1. Tek Heceli Diller - Yalınlayan Diller

B.2. Eklemeli Diller - Bitişken Diller

B.3. Çekimli Diller - Bükümlü Diller

B.1. Tek heceli dillerde adından anlaşılacağı gibi bütün kelimeler tek heceden meydana gelmişlerdir. Kelimelerin çekimli şekilleri yoktur. Bu nedenle bu dillere yalnız diller de denir. Cümlelerin anlamı genellikle kelimelerin dizilişinden anlaşılır. Bu dillerde güçlü bir vurgu sistemi vardır. Kelimeleri birbirinden ayırdetmek için bu vurgu sistemi büyük önem taşımaktadır. Bu dil grubuna tek heceli birer dil olan Çince ve Tibetçe girer.

B.2. Eklemeli diller veya bitişken diller olarak adlandırılan bu grupta tek veya çok heceli kelime kökleri ile ekler vardır. Kelime köklerine eklenen eklerle yeni kelimeler türetilir. Yani ek alan kelimenin

kökü değişmez. Bu ekleme sırasında ekler köklerin sonuna eklendiği gibi, bazan da ekler kelimenin başına getirilir. Yani bu diller hem önekli, hem de sonekli olabilirler. Ural-Altay Dil Grubu, bu özelliği gösterir. Türkçe ise sonekli, bitişken (eklemeli) bir dildir.

B.3. Çekimli dillerde bir ve birden fazla heceli kökler ve bu köklere eklenen eklerle kelimeler türetilerek çoğaltılabilir. Böylece gelişen kelime hazinesiyle dil zenginleşir. Bazan bu dil grubundaki bazı dillerde yapılan değişiklikler sonunda kelimenin kökü de değişerek adeta kelime kökü tanınmaz bir hale dönüşür. Yani kullanılan ekler genellikle kökün içten kırılmasına neden olur ve kök değişime uğrar. Sami dilleri bu gruba girer. Arapça'nın Sami dilleri grubunda oluşu nedeniyle ve bu özellikleri gösterdiği için bir kelime kökünün değişimiyle çok sayıda yeni kelime türetilir. Bu özelliğinden dolayıdır ki, Arap dilinin kelime hazinesi oldukça zengindir. Hint-Avrupa dilleri de aynı özelliği gösterir. Kürtçe'nin bu grupta oluşu aynı zenginlikleri bünyesinde toplar. Kürtçe'nin devlet dili olmayışı ve çeşitli nedenlerle baskı altında tutulması, gelişme olanaklarının yok edilmesi dahi, yüzyıllardan bu yana bu dilin tarihi zenginliğini ortadan kaldıramamıştır.

DİLLERDEKİ KELİME ALIŞVERİŞİ

Diller de birer canlı varlık gibidir. Tıpkı ağaçlar gibi... Mevsim olur yaprak açarlar. Aradan zaman geçer, yapraklar yeniden solar, dökülür. Solup dökülen yaprakların yerine bir süre sonra yenileri açar. Kullanılan kelimeler zamanla unutulmuş yerlerini yeni kelimelere bırakırlar.

Dünyadaki tüm diller az veya çok bir değişime uğramışlardır. Bazan gelişerek zenginleşirler, bazan da çeşitli nedenlerle duruklaşarak

zayıflarlar. Fakat temel dayanaklarını korumaya çalışırlar. Bazan da kendilerinden daha güçlü dillerin etkisinde kalarak özelliklerini yitirir ve ya yarı ölü, ya da ölü dil olarak dünya dilleri tarihinden silinip giderler.

Diller arasındaki kelime alışverişi şu yollarla olur:

1. *Kültürlerin birbirinden etkilenmesiyle edebiyat, müzik, spor, resim, heykeltıraşlık gibi sanat dallarının etkisiyle.*

2. *Bir dil ile yayılan dinin terimlerinin çoğunun, o dini yeni kabul eden ulusun diline geçmesiyle.*

3. *Ekonomik ilişkiler yoluyla.*

4. *Teknik gelişme ve yeni buluşlarla.*

5. *Politik etkilenmelerden gelişen ilişkilerle.*

6. *Yazar, gazeteci ve aydınların karşılıklı olarak eğitim gördükleri veya gezip gördükleri ülkelerin dilinden etkilenerek kendi ülkelerinden getirdikleri kelimeleri kullanmalarıyla.*

7. *Eskiden seyyahlarla, bugün ise turistlerle birlikte dilden dile dolayan sözcüklerle.*

8. *Uzay çağına verdiği olanaklarla uluslararası televizyon, radyo gibi araçların uzaya yerleştirilen cihazlarla dünyanın her tarafında bir anda seyredilip, duyulabilmesi, kelimelerin etkin bir şekilde yayılıp yerleşmesi yoluyla vb.*

YAZI**ALFABENİN DOĞUŞU**

Yazı buluşu insanlık tarihine göre çok yeni sayılır. Değişik şekillerle çok şeyi anlatmanın güçlüğünü anlayan insanoğlu, daha kolay yollar bulma gereğini duydu.

Dünyadaki yazının ilk örneklerini mağaralara çizilen resim ve çizgiler teşkil eder. Daha sonraları bu çizgi ve şekillerin Mısır uygarlığında tahta, deri ve dayanıklı yapraklar üzerine çizildiğini, yazının elimize ilk geçen belgeleri olarak görüyoruz. Mısır'da gelişen bu çizgi ve resimlerden meydana gelen yazıya

"hiyeroglif" yazı adı verilir. Bu yazıyı öğrenmek oldukça zordur. Bu yazı sistemine dayanan Çin ve Japon alfabelerinin zorluğu bu nedenledir. Çizgi, şekil ve resimlerden oluşan Çince sözlükte 300.000 kadar değişik şekil vardır.

Eski uygarlıkların geliştiği Mezopotamya ve yöresinde eskiden yaşamış ülkeler ile Anadolu uygarlıklarında eski bir yazı daha kullanılmıştır. Çivileri andıran bu yazı çeşidine de "çivi yazısı" adı verilir.

Yukarda adı geçen yazılardan hiyeroglif, daha sonraları gelişerek daha kolay, resim ve şekillerden çok hece esasına dayanan bir yazı olan "hiyeratik" yazıya dönüşmüştür. Bu yazının yanı sıra ayrıca Mısır'da "demotik" diye adlandırılan bir eski yazı daha kullanılmıştır.

Suriye'nin bazı bölgelerinde, yukarıdaki yazı çeşitlerinden ayrı bazı yazılar da bulunmuştur. Uzmanların yapmış oldukları araştırmalar sonucu bu yazıların M.Ö. 10. yüzyıl ile 20. yüzyıllar arasında yazılmış oldukları saptanmıştır.

Yukarıda adı geçen alfabelerden başka Uygur alfabesi, Köktürk alfabesi, Arap ve Latin alfabeleri günümüze değin kullanılmamıştır. Sovyetlerde kullanılan Kril alfabesi ile Uzakdoğu ülkelerinde kullanılan değişik yazılara dayalı alfabeler de, günümüzde kullanılan yazı çeşitlerinin kaynaklarını teşkil etmektedirler.

KONUŞMA DİLİ - YAZI DİLİ

Kürdistan gibi dörde bölünmüş bir ülkede konuşma ve yazı dilinin aynı olması çok zordur. Bölünmüş olan Kürdistan'ın her parçasında ayrı bir dil ve o dile özgü bir alfabenin egemen devlet tarafından kullanılması, bunun yanı sıra Kürt dilinin yasaklanması, zaten ortak bir dilin kullanılmasını engellemektedir. Bağımsız olan ülkelerde dahi konuşma dili ile yazı dili arasındaki ayrılık silinmemiştir.

Konuşma dili günlük yaşamda kullanılan bir anlaşma aracıdır. Bir

ulusun konuşma dili bölge bölge değişebileceği gibi, aynı şehirdeki değişik toplum katmanlarına göre de değiştiği görülür. Örneğin yüksek eğitim yapanla, az eğitim gören veya okuma-yazması olmayanların konuşma dilleri ayrı ayrıdır. Bu konuşma farklılıkları sözcüklerin güzel anlatımı, ses tonu ve bazı şekil ayrılıkları gibi noktalar etrafında toplamak gerekir.

Yazı dili ise yazıda kullanılan kurallı dildir. Yazı dili, konuşma dili gibi değildir. Yazı dili aynı zamanda bir kültür dilidir. Geçmişe bize miras bırakan tarihi belgeler ve edebiyatın tüm ürünleri yazı ile günümüze değin gelebilmişlerdir. Bu nedenle yazı diline edebi dil de denir. Yazı dili, konuşma dili gibi dar sahayı değil, daha geniş bir sahayı içine alır. Yazı dili, bir dilin tarihi değişimini ve hangi safhalardan geçtiğini de aydınlatır.

Halbuki konuşma dili canlı bir dil olup nesillere ve kişilere bağımlıdır. Nesiller ve kişiler değiştikçe onlarla birlikte konuşma dili de değişir. Kürtçe'nin başlangıçtan günümüze değin olan konuşma dilini tesbit etmek mümkün değildir. Fakat yazı dilini belli bir dönemden bu yana elimize geçen eserlerden tesbit etmek mümkündür. Bu eserlere dayanılarak Kürtçe'nin tarihi gelişimi incelenir.

Gerçi yazı dili de konuşma diline dayanır. Fakat süreç içinde bir dilin temelini yazı dili oluşturmaya başlamıştır. Yine de karşılıklı etkileşim ve birbirini dönüştürme söz konusudur.

Bugünkü aşamada Kürtçe'de konuşma dili ile yazı dilinin birliğini sağlamak, Kürdistan'ın birliğini sağlamak ile sıkı sıkıya bağlıdır. Kürdistan'ı aralarında paylaşan devletlerde, gerçek bir halk demokrasisi olmadığı sürece o parçalardaki Kürt halkının kendi dillerini serbestçe okuyup yazmaları da sözkonusu değildir. Bölgede çağdaş bir eğitimin uygulanması ile, Kürtçe yazı dili birliği ancak sağlanabilir▲

Ez ji Qahir û Facîayê Çêbûme

tu gazin dikî ku
min dev ji meyê berda
min jiyana xwe di xewnê de dît
ji min re tabût û gor
min pir îxanet dît
min winda kirin
reng û elametê min birin
diravê min jî ji cerê dijîn
bê hisap û bê pirsyar
dev ji min berdan
wek ku ez ji darê qetiya me
dîroka me winda kirin
heta nexşê li ser zinaran
digotin tu dîn î û xirabkar î
çima ku min dest bi şoreşê kir

ji min bawer ke
ev cihan bê qanun e
û weha dom dike
di hundirê xwe de
pir tiştên xerîb veşartîye
kesek heyê ku
bêje ev çîrok rast e
ku rûvî xwedî heq e
dizên gel xwedî namus in
celat û faşist mafdar in
di mal û zindanan de
tên kuştin terorîst in
bibîn ku ez bi barûtê
birîna xwe derman dikim

EBI GORE BÊ EDETANÊ MA ZEWAC CENÎ WAŞTIŞ RA HETANÎ ZÊREY ŞIYAYIŞ

(2)

J. ESPAR

Qalind Girewtiş

Mesela qale girewtişî, poldê lacekê rî muhim bî. Aw semed ra, polê lacekî gelek dîqet kerdinî. Verê ki polê lacekî bişînî keynek biwaştinî, fekê mar û pêrdê keyneki saxnaynî. Waştinî bizanî hele yê wazenî keynarey xwe bidî ya nê. Zafiney nê gureyê anaserênî mardey keynan reyde qalî kerdinî. Edet nêbi hema kê raşte-raşt şêrî û berê yewerî bikuwî. Çunkî wexto ki keyna nêdaynî, waşttox te de şîkaynî. Helbet saxnayişê fekdê mar û pêrdê keynekî ra gege zî polê lacekî yew cewabo zelal nêgirewtinî û şênî keyna waştinî. Ê polê keynekî vatinî "ney". Gilangan zî, polê lacekî rizay mardey keynekî girewtinî û bawer kerdinî ki ku piy keyneki zî vaco "e". Lebelê pêrê keyneki vatinî "ney" û mesela mardinî. Zaf nêbo zî gilangan zî tersê nê gurî bînî. Yew-yew hewe zî, polê

lacekî niyetê poldê keyneke zanaynî, labelê hewna zî çend mêrdimê giregiri girewtinî û şînî keydê keyneke û ya waştinî. Zafiney şiyayişo anasarên ra yew neticedo pozîtîf nêgêraynî.

Bî kilmey, qale girewtişa êdetî ona bî:

Kinarê lacekî yew qaside erşawitinî keydê keyneki. Ganî qaside şiyayişê xwinê key keynekê bi yew hewa kamufle bikerdinî ki, yewerî nêzanaynî çirî şiya key keyneke. Eke yewbinan bişinasnaynî û şiyayiş û amayişê yinî tê reydi bibînî, xwera problem çinê bî. Edet bî, ganî hetanî şîrîne şaro xerîb meseladey zewacî nêhesaynî.

Qasidî şînî mardey keyneke ra vatinî: "Ma wazenî şima reyra yew mêrdimey bikî." Ay beyntar di eke polê keyneki ey lacekî nêşinasno, qaside derî qalê lacekî û key perdê cê zî kerdinî. Biney

wesfê lacekî û keydê yê zî daynî. Marey keyneke tenya qaside goştaritinî, ne "e" û ne "ney" çiyekî nêvatinî. Çaxo ki hînî qaside rayir kewtinî şînî, marey keyneke vatinî: "De ma hey weynî, ez pêrdê yay ra zî vaco, ma ku yew xêber bidî şima." Marey keyneke çaxo ki enhewa bivatinî, ihtimalo pîl netîce "e" bi. Eke marey keyneke binde nêwaştinî keynarey xwe bida, ay wext cewabê mare bedelaynî: "Keynay ma hema şinik a, biray yay tira pîl o, hema ezeb o; keynay ma nêwazena bizewaca", ya zî sewbî çî vatinî. Bê guman yew qasida tikêkî aqilî, yew hewe bewniyanî, mardey keyneki ra niyetê yay fem kerdinî.

Her hal û kar de, yew-de hewtey ra pey, qaside rayna şînî keydê keyneke. Aybeyntar de, eke mar û pêrê keyneke biwaştinî keynarey xwe bidî, yinî zî gore bê xwe derheqdê lacekî de per-

saynî.

Qaside wexto ki şînî, eke qerarê polê keyneki "e" wo, xwera ridê mardey keyneke ra beylu bî-nî. Ay wext xwe rî sewbî qalî kerdinî. Wextê warîştîşî, qaside persaynî û vatinî: *"Eke Homay biko, ma qayilî tê reyra yew mêrdimey bikî."* Polê keyneke keynay xwe bidaynî zî û nêdaynî zî zaf qedr û qiymet daynî waştoxan û caran yew hewe de, nêvatinî, *ney, ma keynarey xwe nêdanî şima."*

Cenî Waştîş

Çaxo ki polê lacekî qale girewtinî, yew deme re pey (yew ya zî di hewtey) şînî cenî waştinî. Pî lacekî bibînî pî yê, çinebînî mêrdimê yê yê nîzdî şînî. Qorenî yew mela zî xwe reyde berdinî. Polê keyneke zî veyndey çend mêrdimanê xwenê nizdiyan daynî. Mêrdimê ki şînî cenî biwaştinê, bîney cematî miyan de qaley yînî viyartinî û şarî miyan de ameynî şinasnayîş.

Cematî verê xwe rî naşt-daşt ra xeberî daynî. Bira pey pêre keyneke ya zî wekilê pêrdê yay (gege herunday pêrdê keyneke de yewna qalî kerdinî) vatinî: *"Eyb nêbo, ez wazeno hacey şima perso."* Bê guman pêre keyneki zanaynî ehendey mêrdimî çî amey keydê cê. Labelê edet bi, ganî yê e nazaney bimaynî. Polê lacekî ra yewerî vatinî: *"Filankes ma wazenî tê reyra yew mêrdimey bikî"* û dest bide kerdinî vatinî, *"bi emir bê Homay qewlê Resûlay ma wazenî keynarey to filankesi, lacedê xwe filankesî rî biwazî."* Semedo ki polê keyneke û ey lacekî verê pê ameyî, pî keyneke ya zî wekilê cê vatinî: *"Hetanî eyrû fikrê ma û dayişê keyna çinêbî, labelê şima ehendey zehmet war-do û womeyî hetanî keydê mi, ez wazeno ma tê reyra yew mêrdimey*

bikî." Helbet qiseyî serra se tim û tim inhewa nêbî zî, çîdê nîzdî inênan bî. Qiseyî ki ez fekdê mar û pêrdê keynek ya zî lacekî ra tiya de nuseno, çiyê ki mi eşnawitî. Gilangan nê xeberan ra pey yew fatîha wendinî. Poldê lacek rî yew şînî destê pêrdê keyneke. Na fatîha ra pey hînî polê lacekî û keyneki mêrdimê yewbînan hesabaynî. Mêrdimey newa zî weş bî. Cematî teraqî weş kerdinî. Xeberê bol weşî yewbînan rî kerdinî.

Cenî waştîş ra pey qorîne a hing de nîşan beylu kerdinî û qalîne xwe zî birnaynî. Helbet no çîdo normal nêbi. Aynanê ki na mesela de zaf lez kerdinî, tersaynî ki zaf qalin yînî ra biwaziyo. Gelek kembo zî gilanga qalinî ser o pê nêkerdinî heme çî cade mendinî.

Qalin Birnayîş

Cenî waştîş ra pey dori ameynî qalin birnayîş ser. Polê lacekî hewna veyndey çend camêrdanê wayirê qedr û qiymetî daynî û şî-nî keydê keyneke. Kinarê keynekizî veyndey çend mêrdimandê xwe daynî. Herde (wirdî) polan rî zî qalin birnayîş yew merhale-do mihîm bî. Aw semed ra gilangan qalin birnayîş zaf zeman girewtinî. Ez bi xwe tesadufî yew şew raşt amewo, dîkanê sibhay veynda hema ra zî kinarê lacekî û keyneki qalinî ser o pê nêkerdîbî. Labelê gege zî polê lacekî û ey keyneke verê pê ameynî. Helbet ay wext cemat bînî yew formalîte. Zaf îstîşnayên ra teber tim û tim qalinbirnayîşî ser o cemat pêser bînî.

Polê lacekî qalin birnayîşî ser o mêrdimê xwe grewtinî û şînî keyneke. Tikêkî naşt-daşt ra qalî kerdinî û qale ardinî ser û poldê

lacekî ra yewî vatinî: *"filankes, ma wazenî ti ma rî barê ma vacî!"* Pêre keyneke ya zî wekilê yê vatinî barê şima ma vace, *"key to awon bo, to ma ra çiyekî nêwaştoto."* Na ray cematî hewna dest bi teraqe kerdinî. Yew deme re pey polê lacekî debardey xwe ra lomey kerdinî û waştinî ki polê keyneke, qalinî bineyna kemî biko. Polê keyneke zî sebebê qalin wayştîşê xwe derg û dila îzeh kerdinî. Labelê di-hîrê hinzarî ameynî diwar. Polê lacekî rayna îtiraz kerdinî, hetanî ki pêbomeynî dewam kerdinî. Edetê qalinbirnayîşî ana bî; verê zaf vatinî ki tira pey yew cado munasib de pê bêrî.

Faktorê ki vêşey yan zî toyeydey qalîni sero tesîr kerdinî zaf bî. Qorê mar û pêran waştinî keynarda xwe rî zaf cêz bikî, ayay sero zaf qalin girewtinî. Tayn may û pî feqirî bî, îdarey nêbînî, aw semed ra vêşî qalin girewtinî. Keyneya ki Pîran ra bişînî dewan, qalin yay tim vêşî bi. Keyneka ki bişînî weşnî ser qalîne yay vêşî bî. Çaxo ki polê keyneke nêwaştinî keyneray xwe bidî qalin zaf waştinî. Eke keyneki biameynî remnayîş yan zî ya bi xwe yewerî rey bikewtinî, qalinî yay vêşî binî. Eke piyê keyneke pêt bîbînî, namedar û vengandaye bibînî yan zi yew keyewo pîl ra bibînî; keyneke bi qalîne tayn reyra nêdaynî. Qalin yew hetî rî prestîjê mar û pêrdê keyneki rî yew krîter bî; heto binî ra, qedr û qiymetê keyneke zî bîney pabeştay qalîne yay bi. Keyneka ki qalîne yay zaf kêmbîbînî, nêbaya hesebaynî.

Helbet gelek sebebê tayn qalîngirewtîşî zî bînî ki polê lacekî û keyneki bi zeriba safî biwaştinî, tê reyra mêrdimey bikî, qalin

nêbinî yew problemdo gird. Heta weziyetdo anasarên de polê keyneki kisedê xwe ro naynî ser. Wexto ki lacek û keyneke zaf mêrdimê yewbînanê nîzdî bibînî, (datiza - datkeyna), qalîn kêmi gêraynî. Debarey lacekî zaf rind bibînî, polê keyneki zaf dozey qalînî nêkerdenî. Yew nîxoney keyneke bibînî, qalînê yay zaf nêbinî. Gege zî may û pî keyneke nêwaştinî, zama rê xwe finî tengane qalîn vêşî nêgirewtinî. Eke veyeke şarê dewan bibînî, qalînê yay kêmi binî. Keyneka qart a keye de menda zî, nêbinî wayirê qalînê vêşî.

Labelê, vêşî yan zî kêmi, herkesî qalîn girewtinî. Vîst yan zî vîst panc serrî ra ver, qalîno en vêşî hewt ya zî des hezarî bî. Qalîno normal hêrê - çeher hezarî bî. Qalîno tayn beyntarê hezar û di hezarî de bî.

Dayîşê qalînî zî, ebe gore bê weziyetdê poldê zamay bedeliyaynî (vuriyaynî). Eke qewetê polê lacekî bibînî, şewa ki qalîn birnaynî hema a şewe qalînê xwe daynî. Ebe gore bê zanayîşdê mi, çewerî qalîn heze ki yew çî biherîno, perey nêwomaritînî û nêdaynî pêrdê keyneke. Perey qalînî zafiney poldê lacekî ra yewî dekardînî bindê doşekdê pêrdê keyneke. Eke debarey lacekî rind nêbinî, ay wext ya lacek şînî xebatî ya zî cay malê xwe rotînî û qalînê xwe daynî. Gege polê lacekî qalîn deyn kerdinî û daynî. Çunkî "qalînî ver de mendîş" çîdo weş nêbi.

Qiyetê qalînî tim peran reyra beylu kerdinî. Labelê gege herundey peran de, polê lacekî şiyaynî yew hêga, bostan, çend dewarî, tîfing yan zî sewbî çî bido pêrdê keyneke. Na mesela hinî

pabestey pêameyişdê polê lacekî û keyneke bî.

Nîşan Beylukerdiş

Meselay nîşanî hina asan bî. Çunkî nîşan ageyreynî keydê lacekî. Ay wext yew nîşano normal ya 5 hebî altûnê wirdêkî (yuzlig), ya zî 2-3 hebî bilî bî. Nînan ra teber yew helqa, yew citay goşaran û yew îngîştirî zi, nîşanî de bî. Mesela nîşanî sero yew seremonîdo xususî nêkerdinî. Ma vacê, helqay zamay û veyeke nêkerdinî yînî gîştî. Heta heyânî nê seranê peyanan, polê keyneki zamay rî helqa nêrinaynî. Zafiney zamayan zî bê helqa bî. Keyneke zî helqay xwe roca ki derî biberdinî kerdinî îngîştê xwe. Labelê herkesî ganî nîşan bironaynî.

Gilangan polê zamay, qewetê yînî ser bêresaynî ki nîşan bierînî, şînî yew mêrdimê xwe ra qard kerdinî û berdînî nîşanê xwe ronaynî. Na ray wexto ki veyeke xwe ardinî, nîşanê şarî berdînî tepa daynî yînî. Girweyê anasarên gege beyntardê lacekî û keyneke de bînî sebebê caley û xirebey.

Şîrine Werdiş

Zafiney şîrine qalîn birnayîşê ra pey weriaynî; labelê qorînan şîriney xwe verê qalîn birnayîşê werdinî.

Polê lacekî ebe gore bê xwe veyndey 30-40 canêrdan daynî. Camêrdî heme ameynî key lacekî di pêser binî. Polê keyneki zî veynedey mêrdiman û cîranandê xwe daynî. Tim û tim mêrdimî ki polê lacekî veyndaynî, ey poldê keyneke ra vêşêr bî. Polê lacekî heme merhale û warandê zewacî de poldê keyneke ra aktifêr bî. Heze ki lacek tenya bizeweco. Polê keyneke tenya semedo ki edat bî, veyndey şarî daynî ya zî

sewbî girwey kerdinî. Heta mar û pêre keyneke zaf dîqet kerdinî ki wa şar nêveyno yê bidayîşê keyna şad biyî yan zî keyfê yînî yeno. Helbet pîzedê xwe de şiyaynî keyf bikî û zafînî zî kerdinî. Labelê ganî keyfê xwe şarî nênavitînî. Çunkî eyb bî.

Ne poldê lacekî ra û ne zî poldê keyneki ra cenî nêşînî şîrine. Camêrdê polê zamay key pêrdê lacekî de pêser binî û wexto ki bînî nîzdî eşay heme tê reyra bî, di-hîre likusan reyra (ay wext ceryan newe amebo Pîran û tenya bîrandê hikumatî de bî) şîninî keydê keyneke. Camêrdê poldê keyneke xwe ra key keyneke de ronîştêy be. Ebe enhewa zî kê zanaynî kam kîştê veyndey kamî dawo. Hetanî peyniyey şîrinî likusî key pêrdê keyneke de paneyey mendinî. Zaf hewe ebe şewqê likusan Pîranîjan zanaynî, key kamî de şîrine werêno ya zî hene wo.

Eke kê weşey ya zî nêweşey, vêşey ya zî toyey berzî yew kîştê, şîrine hema hema timî bastêx, dendikê gozan û voman bî. Yew şerbet zî virastînî.

Patîrey

Şîrine werdişê ra pey cenî şîninî patîran. Patîrey tenya qaydê cenîyan rî bî. Hezey şîrinî hewna wîrdî polan zî veyndey mêrdiman û der û cîrananê xwe daynî. Edet bî, camêrdî ke şiyî şîrine, cenî yînî zî şanî patîrey. Patîrey taştêre re pey weriaynî. Hezey şîrinî, cenîyê ki polê lacekî veyndaynî, şîninî keydê lacekî û weyre ra pêrû tê reyra şîninî keydê pêrdê keyneke.

Polê keyneke ay roj tedarikê xwe dînî. Çend tewirî wer hadire kerdinî. Werê ki ay roj hadire bînî, biney çiydê xamî bî. Mesrefê patîran mar û pêrî keyneke ker-

dinî. Werê ki ay roj pewjaynî zafiney nê bî: *Patîrey, zerbetî, dolmey, pendariî, gudikî, riz* û eke amnana, *tirşey tarî bi goşt*, heke zimistan o *tirşey feslan bi goşt* û sewbî gelek çî pewtinî. Nanê patîran zî beskematî bî. Wedewo ki cenî te de ronîştinî, cora bi cêr îzarî rakardinî û wer îzaran sero rêz kerdinî. Ceniyan hemînî tê reyra nanê xwe werdinî û terqaynî. Tira pey veyeke bi yew qatê cilandê zaf weşan womeynî zere û lew destê hemînî ra daynî.

Dima yew ceniya biney kamilî û wayirê tecruban yew purcine girewtinî û dest bi arêkerdişê peran û xelayan kerdinî. Ceniye ki ameynî patiran tedarikê xwe dî nî. Hergû cenî ganî tayn çî bieştinî purcine zere. Zafiney perey bî, labelê gege tayn ceniyan herûndey peran de sewbî çî defistinî patiran. Arêkerdoxî yew bi yew heme ceniyan vera viyartinî. Kam cenî çî bidaynî arekordoxe bi name bê jay reyra çî yay zî bi vengdê berzî reyde eşkere kerdinî. Mêrdimanê lacekî û keyneki yê nizdiyan zaf perey defistinî patiran. Qewetê yînî ser biresaynî-nêresaynî ganî bikerdinî. Marey lacekî perey nêdefistinî patiran. Yay "boxçe" berdinî. Boxçe de yew fistan o zaf giran, yew fistan o normal, di citey pirênbazî, di pirê nî, di citey sewlî, di citey kurikî, mexmeli û qintî bî.

Arêkerdoxe wexto ki girwey xwe qedênaynî, cematî miyan de perey û xelayê ke ameyî pêser heme womartinî û netîcey yînî cernan ra vatinî. Çi pere û çî ay çidê bînî heme teslîmê mardey keyneke bînî. Marey keyneke zî bi nê peran teyra keynardey xwe rî yew çido zerên erînaynî. Herçî polê keyneki têkilê perandê patî-

ran nêbinî. Eke keyneke rî cay çî nêgirewtinî, ay çax perey daynî keyneke û keyneke zî wexto ki bînî veyeke nê petey xwe reyra berdinî key mêrdedê xwe.

Ay wext normal 300-400 poxnotî dekewtinî patiran. Helbet hezey heme guran pêtey yan zî feqirey lacekî û keyneke na mesela ser o zî tesîr kerdinî.

Cêz Girewtiş

Wexto ki polê lacekî qalinê xwe pêrû daynî, polê keyneki şî nî cêz girewtinî. Hergû keyneka ki bînî 13-14 sera, dest bi cêzdê xwe kerdinî. Xwe ver de keynan dest bi viraştîşê tentenan, muran û tewir neqîşan kerdinî. Hema, çiy o ki viraştinî qaydê keydê xwe rî hewenaynî. Bêgûman maran zî waştinî yînî xwe rî cêz bikî. Heta bînî ra keyneya ki nêzanaynî neqîş bika muran viraza, bêhuner hesebaynî. Aw semed ra maran keyney xwe teşwiq kerdinî û derî qenafça, la, çongal û sewbî çiyê ki lazim bî erînaynî. Ez vana qey hema, hema keynanê Pîranî zaf yan zî tayn zanaynî nê guran bikî. Danî bizanaynî, nêzanayîş eyb bî.

Ebe enhewa cêzo verê çaxo ki keyna hema 13-14 sere ya ameynî pêser. Tayn maran hesabê keynardey xwe zaf rew kerdinî. Senedê yew rojdê anaseranî şî nî keydey keyneke ra dest bi erînayîşê fistanan, mexmelan û sewbî çidê piragirewtîşî kerdinî. Bêxerbey keynandê zaf zaf feqîran, hergû keyneke çaxo ki hînî bînî 13-14 serra zaf tayn wayirê cêzî bî.

Labelê zafiney cêzî wexto ki polê qalinê xwe heme daynî ameynî girewtîş. Gelek may û pî semedê cêzî girewtîşî şî nî Diyarbekîr. Taynan zî Pîran de cêz erînaynî. Aynan ki Pîran de cêz gi-

rewtinî, ganî şew bişînî çarşû û kelmelo ki dey rî lazim bî, bierînaynî. Çunkî cêz zafiney ceniyan girewtinî û semede ki Pîran di roj çarşû şiyayîşê ceniyan eyb bî, mecburî ganî şew bişînî.

Çiyê ki keyneki rî heze cêz gêraynî, zaf-tayn nêbî. Yew qutî, yew lilik, sere û pay ra çend qatî cilî. Yew ya zî di çarçefê piragirewtîşî, en tayn di citey sewlî. Yew şinewo kateyên û yew darên, çend qalibî sabun, darzîn û layê deystenî, yew fomlewo rêsen û yew zî naylon ya zî dese-kên, yew-di citey terlikî, en tayn şeş namilkî û uskurey sifrên, şeş kuçîk, yew sînî, yew teboxça, yew qefes (semedê mexmelan û tef û talo wirdî) û yew qatê nivînî (peşmên ya zî pemeyên). Zamay rî yew qatê cilan, mar û pêrdê zamay rî û eke estî, war û birarandê zamay rî yew işlig, fistan yan zî sewbî çî. Heme kesikî ameybî şîrîne, hemînî rî yew xelaya sivi-ke.

Texminên serandê 1930-40 de cêzê veyvekan hem hina tayn û hem zî zaf ciya bi. Herundey tentene, muran û neqîşan de veyvekan, arûzî, kurikî, kîsey peran û sewbî çî viraştinî. Qoncixey û wesarê estoran û qatiran heze xela daynî. Ay wext fesb û şerî, mundî û qolî (qedifey), û mosilbêzî ra cilê sipî yê neqeqnayey cêzê keynan bi. Ayê ki pêt bî 3-4 qolê yînî bî, feqirî zî wayirî 1-2 qolan bî. Qolê qedifey pey ladê ibrisimî derzaynî û sêm zî var naynî.

Şewey Henî

Roja ki veyeke hewelnaynî, yew şewe tira ver veyeke û zama hene kerdinî. Hem poldê lacekî ra, û hem zî poldê keyneke ra ceniye ki şîbî patiran şî nî veyeke

hene kerdinî. Şewey henî zî, key keyneke de bînî. Mêrdimanê veyeke verê veyeke zaf weş xemelnaynî, cilê yayê tewr weşî piradaynî û hene elawitinî û dest-duyes gudikey viraştinî. Ehendey zî mûmî gudikandê henî ro cenaynî û hergû godikey henî dekerdinî yew namilkî. Wexto cenî pêro ameynî pêser, veyeke ardinî wer-tey wedî de yew kursî sero roşaynaynî. Mumê xwe pa naynî û çend cenayan namilkiyê ki mûmî tedir bî, girewtinî û nor û dorey veyeke ro şînî û ameynî. Deyirî kerdinî û govend girewtinî. Cenayanê bînan zî hetanî ki mûmî veyaynî û qediyaynî, govend girewtinî. Ay beyntar de çend cenayan dest û ningê veyeke hene kerdinî.

Henekerdişê veyeke ra pey, eynî hezey patiran, yew cenî pircunî girewtinî û şînî cenayan vera geyraynî. Hergû cenî gorê bê qeweta xwe perey eyştinî pircunî zere. Arekerdoxî kam cenî çendeyî perey eyştinî pircunî zere, vengdê berz reyra vatinî. Pereyê ki dekewtinî hene, arekerdoxî cematî miyan de omartinî û yekûnê yînî cematî rî vatinî. Perey teslîmê mardey veyeke kerdinî. Perey henî zî, perey veyeke bî û xwe reyra berdinî keydê mêrdedê xwe. Pereyê ki dekewtinî hene, tim û tim ey patiran ra toyêr bî.

A şew, yew gudey henî zî yew mêrdimê zamay key veyeke ra berdinî, keydê zamay û destê zamay zî hene kerdinî. Polê keyneke ganî hesabê şardê henî bikerdinî. Edet bî, ceniyê ki şînî hene, pêrunî xwe reyra tayn hene berdinî keye. Nimacê wexto şînî veyeke hewelnaynî, ganî destê yînî henekerdey bibinî.

strana hesinkarî*

çakûcê min ji hesinî
hiltê jor û datê jêr
ez xwîna xwe didim hesinî
dibe pola hişk û têr

horsê min hêrsa min e
hesinkar im hesinkar im, agir sor e
hesinkar im, hesinkar im, hesin zor e
were ey hêlm ji kezeba şewitî
were wek bahoz û bager, bila agir ne-
bore

min hesin ji axê parzand
min hesin ji xwehdanê xwe
ji evînê min ew parizand
ji xwehdana evînê

horsê min di nav xwînê de
xwîna lawên min
çakûcê min di nav xwînê de
xwîna keçên min
dikutim ez hesinî
hesin hişk e, wek xişma min
hesin nerm e, wek evînê
ez hesinî dikutim
ez zilmî dikutim
hêsinkar im hesinkar im agir sor e
hesinkar im, hesinkar im hesin zor e

birîn zor e, dijmin xwînxwar, zulum
har e,
ewrên reş li ser çiyayên welêt diborin
dewlet li ser milên Kurdistanê, kete
xwînê, dewlet bar e
mêrê Kurd qet ber xwe nade, kete
xewê
dixwaze ku rizgar bibe, lê kewtî ye,
ew nikare
her qeraxa welêt xayîn wek heywanan
ji cihennem
dewlet rûreş, dewlet zalim, tev înkare

ey kole, tu bi ku ve herî,
tu tenê yî zindan tarî,
bê ronahî, bê hawar e

lê dem didît, li tariyê, yekî gernas
ew Kawa ye, xwedî qewet, hesinkar e

ew Mazlum e, li dijî zilm ber xwe di-
de,
ew Kawa ye, xwedî êgir, xwedî hêvî,
xwedî qewet
li zindanê bo gelê xwe fidakar e
ey dewlet tu, wek tariya ber ronahî
belav bibe, xera bibe, hilbiweşe,
Kawa hatiye, ew Newroz û ew bihar e

ew çar rabûn, wek çar rojan
evîndar bûn ji dil û can, ev lehengên
cîhanê
hatin ji bo şer, bejnên bilind cih gir-
tin li meydanê
çekên wan tunebûn, li agir geriyar
li agirek bilind geriyar ku bişewite
dewlet
û dil qîrî
û dil jê hat

û dil derket ji singên qehremanê
herkes didît, dil di nav evîneke sor
de,
dil bi xwînê, tev bû agir ket zindanê
tev bûn brûsk, tev bûn stêrk, dibari-
yan ji ezmanê
agir coş bû, agir bilind, agir geş bû
ew şewitîn, di nav pêtê, gor tuneye ji
bo wan
ew bûn hêvî, bûn mêrxasî, bûn bere-
ket li ser axa Kurdistanê

bibîn Kurdo, wan lehengan, ew bûn
azad bi berxwedan
ew şewitîn, geş bû jîyan, coş bû jî-
yan, xweş bû jîyan
ew bûn stêrk, ta ezmanê bilind kirin
jîyanê
li wan biger li her derê, ew dilketî
ne, dilketiyên Kurdistanê

horsê min hêrsa min e
hesinkar im hesinkar im, agir sor e
hesinkar im, hesinkar im, hesin zor e
were ey hêlm ji kezeba şewitî
were wek bahoz û bager, bila agir ne-
bore

*Ji şanoya "Jiyana Nû" hate girtin.

NIŞTIMANA XWE BINASE

AGIRÎ

Rojê CIVAKNAS

Bajarê Agirî ji deryayê 1640 metro bilind e. Bilindiya çiyayê Agirî yê mezin 5165 metro ye. Çiyayê Agirî yê biçûk 3925 metro, çiyayê Tendurêkê 3542 m, çiyayê Sîpanê (Süphan) jî, 4058 metro ye. Şaxê herî mezin ê çemê Feratê, Mirad (Murat) ji vir derbas dibe. Li Agirî zivistan pir sar û cemidî ye. Pênc mehan berf li erdê dimîne.

Dîrok

Li şikeftên derdora Agirî, Diyadîn û Beyazîdê lêkolînên ku hatine çêkirin, berî Zayîne 7 hezar sal gelê Arî li vir bi cih bûye. Li van deran volkan û laxên vemirî hene. Navê Agirî bi xwe ji wî agirê volkanan tê. "Ararat" jî, ji van herdu bêjeyan çê bûye.

Di lêkolînên ku

ala (BZ. sedsala 7.) Medan de kom bûn. Medan van deran ji Îskîtan paqij kirin. Dûv re Persan van deran bi zorê ji Medan stendin. Berî Zayîne sala 400'î Îskenderê mezin Persepolis şewitand û xiste destê xwe. BZ. di sedsala 6'an de Ermen (Ermenî) hatin vê derê û Împaratoriya Artaksîyad avakirin. Ermen bandora xwe heta sala 193'an domandin û dûv re (di

Mogolan. Ev der demekê dirêj di bin destê Persan de ma. Ji sedsala 16'an vir ve ev der ketine bin destê Osmanîyan. Di dema TC'de, gundê Kosê bûye bajar.

Dîrok û Derdora Xwezayî (Tabîî)

Xaniyên li vir 1.5 metro li ser bingeha keviran û ji kerpiçan çêdibin. Serê banên wan rast in û ber bi hewşê ve 2-3 mezelên (ode) wan hene. Berhemên dîrokî, ji otantîka Urartu û hunerên wan hatine çêkirin.

Kompleksa Qesra Îshak Paşa

Qesra Îshak Paşa, şopa hunerê Arî tê de xuya dibe. Ji wê demê heta roja îroyîn tu berhemeke weke wê nehatiye çêkirin. Ev qesra ha weke keleha Urartu ya û li ser şaxên zi-

di vê deverê de hatine kirin, mohrên Mîtanî û Huriyan dibînin. Ev mohr jî, yê sedsala 16 û 13'an berê Zayîne ne. Em ji van tiştan derdixin ku Mîtanîyan, bandora xwe heta Qafqasyayê fireh kirine. Ev gelên bi navê Bîanî ku 300 sal weke prenstîyan (BZ. 1200-900) ji hev cuda dijiyan, bi Konfederasyona Urartu ve giredayî bûn û ji wan tevan re Urartu dihate gotin. Ji bakur koçerên Kimêr ên hov û talankarên Îskît hatin û van deran şewitandin. Gelê Arî li Zagosê di bin

sedsala 11'an de) kete binê bandora Romî û Bizansan. Van deran carna ketine bin bandora Part û Sasaniyan jî, leşkerên Romîyan du caran hatine Agirî, lê belê mecbûr man û dîsa vejeriyan. Di sedsala 7'an de Ereben misilman van deran dagir kirine; dûv re ev der dîsa ketiye destê Bizansan. Di sedsala 11'an de ev der ket destê Tirkan.

Tirk di sedsala 13'an de di şerê Kosedaxî de xwe li ber leşkerên Mogolan negirtin û ev der ket bin destê

naran çêbûye. Qesr 115 x 50 mitro cih digre û 366 mezelên wê hene. Ev qesr, ji hunerên Urartuyan hatiye neqîşandin.

Koka motifên Urartu jî, ji Ziguratan tê. Ew jî, mîmariya Kurdan e.

Kevirên ku ji vê qesrê rakirine bi wan qîşla Beyazîdê çêkirine.

Di hundirê vê qesrê de pêtagên zadê (embara zexîrê), celebên karmendiyê, kargeh, cihên leşkeran û cihên zindanan hene. Li ba qesrê jî, xwendeghekek heye. Cihê ku gel lê rû-

dinên li binya qesrê ava bûne.

Keleha Kamo

(Ceneviz)

Keleha Kamo, li rojhilata qesra Îshak Paşa dikeve. Berî Zayînê di sedsala 8'an de ev keleha ha bi destê qralê Urartu çêbûye. Ev keleha ha, ji bo Xwedayê Xaldiyê çêkirine. Armanca vê kelehê leşkerî ye. Di hundirê wê kelehê de şkeft û mizgeft hene.

Gora Ehmedê Xanê

Gora Ehmedê Xanê li rojava li aliyê mizgefta Belebircê dikeve. Li ba tirba Ehmedê Xanê kaniyek bi navê Abdigor (Evdigor) heye. Ev tirb ziya-retgeha xelkê ye.

Çiyayê Agirî

Di nav deşta Îdir (İĞDIR) û deşta Beyazîdê de cih girtiye. Firehbûna çiyayê Agirî 1188 km² ye. Çiyayê Agirî volkanîk e û vemirî ye. Bilindiya çiyayê Agirî 5165 metro ye. Li

xwar û li vir koncalekê çêkirîye. Firehbûna vê koncalê 35 metro û kûrbûna wê jî, 60 metro ye. Dibe ku ev

lind û şîn ve xemilî ye û li serê çiya berf xuyanî dike û bi ava wê ya şêrîn tê nasîn. Di hundirê golê de masiyên

kelûça çin, keşine (alabalık) û sazan hene. Li aliyê bakur-rojava peravek (ada) û li ser vê piravê jî wêraneyek heye. Di polê de quxu û teyrên din hene.

Girê Anzavurî

Girê Anzavurî 10 km. ji Patnosê dûr e. Li aliyê bakur-rojhilat dikeve. Berî zayînê di sedsala 8'an de ji aliyê qiralekî, bi navê Anzawurê çêbûye. Keleh û mizgeft ne wek bajarên Urartuyan hatine çêkirin. Dûv re jî, bi bendan (sur) bi hev ve girêdane Bingeha mizgeftê, ji kevirên bazalt ên reş hatiye çêkirin. Li ser bingehê jî, dîwar ji kerpiçan hatiye hunandin.

Gewe

Gewe, li tezhê erdê tê hunandin. Ji tayê cacim şidyayî 10-15 santîm dirêj, ji hiriya

Ewrûpa û li Rojhilata Navîn tu çiya wilo bilind nî ne. Li serê çiyayê Agirî 120 -160 metro rastî heye. Nêzîkî 4000 metro bilindiya wî pê ve zivistan û havînê bi berf û bi zemzelîqan xemilandiye. Çiyayê Agirî bi zinarên xwe yê reş ve gelek bala mirov dikişîne û mirov heyran dihêle. Ji ber vê yekê pir çîrok, destan û efsane li ser vî çiyayî derketine.

Şkefta Cemedê

Di navbera Bazîdê û Gurbulakê de, li ser rê 28 km. ji Bazîdê dûr û ji çiyayê Agirî ve 10 km. dûr e. Havînê mirovên ku nezîkî wan deran dijîn, ava cemedî û cemed ji wir peyda dikin.

Koncala Meteorê

Koncala meteorê 35 km ji Bazîdê dûr e û li Gurbulakê ye. Di sala 1920'an de ji ezmanan kevirek hatiye

koncal hîn bêhtir kûr be, paşê ax ketibê! Ji ber erezyonan ve roj bi roj ew koncal tê dagirtin. Di dinyayê de koncala herî mezin li Alaska ye û ya duduya jî ev koncal e ku tedbîr neyê stendin wê bi axê tije û wenda bibe.

Girê Şerê Siyar

Girê Şerê Siyar, li dora qesra Îshak Paşa bi tonên rengên sor, şîn û gewr ve xemiliye. Di nava rojê de her saet rengên wê yê girî tene guherîtin û dibin rengên nû.

Pira Qudretê û Germav

Sê germav li vir hene. Di van germavên hanê de kukurd heye. Ji bo nexweşiyên çermî, ji bo ba û êşên curbecur pir bi kêr tê.

Gola Masiyan

Dora gola Masiyan bi çiyayên bi-

neveçirî û wek girêdana xaliyan çêdikin.

Agirî, piştî sala 1984'an, bû wargeha gerilayên leheng. Çiyayê Agirî bixwe jî, ji gerilayên ARGKê re bû hêlîn. Şerê gerîla di nav gelê Agirî de, di demeke kin de xurt û belav bû. Bi vî awayî, bîr û baweriya neteweyî di nav gel de geş bû. Li Agirî bi hezaran welatparêz li dor tekoşîna rizgariya neteweyî berhev bûn. Ev berhevûn, her bi her berfirehtir û xurtir dibe. Gelê me yê vê derê, di serhildanan de bi şeweyeke biryardar cihe xwe yê bi rûmet digre û li gerilayên xwe xwedî derdikeve. Bi kurtaşî, Agirî di tekoşîna rizgariya neteweyî de niqteke berxwedanê yê girîng e.

Ne tenê hêvî ye ew, ew bi xwe rastiya leşkerên Kurdan e ku ewê serbîkevin û ne tenê Agirî, her derê welêt têxin destê xwe ▲

Di Kurdî de Eyleta Bêje, Biwêj û Organên Mirov

Amed TÎGRÎS

(2)

- DEST -

Dest: Du organên mirov, ên ku bi wan kar tê kirin.

Destar: Kevirên gilover in ku pê genim dikin ard. Aşê destî (bi dest).

Destav: Tuwalet. "Rizgo li ser destavê kuştin."

Destfireh: Merd, çavtêr. "Bager xortekî destfireh e."

Destber: Bereket. "Pembûyê me îsal gelek destber e."

Destî: Destiyê aletekî, cihê ku mirov pê digire. "Destiyê bêrê şikestiyê."

Destik: 1) Destikê aletekî. 2) Dema jin kar dikin, ji bo ku hûçikên kincên wan neşewitin, an jî zerar nebînin, dikin destê xwe; piştgirî, piştvanî.

Destdan: 1) Tişteki ku mumkin be. "Şert dest dan ku ez te berdim." 2) Bi dest dirutin.

Desthişk: 1) Çikûz, kinoj, bi Tirkî 'cimri'. "Heke mirovekî desthişk e..." 2) Kesê ku destê wî giran e. "Destê Evîndar hişk e, wek kevir e."

Destûr: 1) Prensîb. 2) Îzin, bi Tirkî 'tüzük'. "Destûra komela me hat qebûl kirin."

Destûrî: Qanûnî, bi îzin.

Destûrdan: Îzindayîn. "Ji kerema xwe re destûra min bide, ez dê herim."

Destok: Heywanên ku ji mirov narevin, jê re tê gotin. Fêrbûn. "Pisîka me destok e. Ew ji mirov nareve."

Destkir: Karê dest, bi Tirkî 'elîşî'. "Karê destkirî li Ewrûpa gelek biha ye."

Destkird: Sûnî, çêkirî. "Hemû bêjeyên destkird ne rast in."

Destşûstî: 1) Mirovên ku destên wan paqij in. Ji aliyê exlaq ve, mirovê paqij, pak. "Ew mirovekî dest-rûşûstî ye."

Destpak: Ew kesê ku diziyê nake û her tim karên baş dike, jê re tê gotin.

Desteng: 1) Xizan, feqîr, 2) Çikûd, çigmez, cimrî.

Destkîsî: Alîkariya bi dizî. "Ew bi destkîsî dest li piştta te dixê."

Destdirêjk: Maşe. "Agir bike nav destdirêjkê ku destê te neşewite."

Destpêk: Ji serî ve, ewil. Bi Tirkî 'başlangıç'. "Em hîn di destpêka karî de ne."

Destkêş: Lepik, pêçik. Bi Tirkî 'eldiven'.

Destkêşî: 1) Alîkarî û piştewaniya xwe bi paş ve girtin. 2) Dev ji karekî an jî ji tişteki berdan. "Destkêşiya te karê me li paş xist."

Deste: 1) Qevd, berhevkirina tişteki. "Destek kaxezê min heye." 2) Bi Tirkî 'takım' (a eskeriyê), bi Îngilîzî 'platoon'. "Destek leşker êrîşî ser gund kirin."

Destek: 1) Bi qewetkirin, ekstra. "Divê em deriyê xwe destek bikin ku diz nikaribin vekin." 2) Piştgirî, alîkarî. "Pêdivêtiya (ihtiyaciya) min bi desteka we heye."

Destan: Destana ku wek stranê tê xwendin. Mînak, destana Memê Alan a netewî.

Destketî: 1) Tiştê ku ji dest keti-

ye. "Ev ji destê min ket erde." 2) Erzanbûn. "Ev biskilêt destketî ye û ji ber wê yekê min gelek erzan kirî."

Destbira: Hevalê herî nêzîk û baş. "Ez û Amed destbirayê hevdu ne."

Destbiratî: Hevaltiya herî baş û qenc. "Destbiratî pir xweş e."

Destavêtin: 1) Hewildan. "Me dest avêt vî karî ku rojekê zû biqedînin." 2) Tecawiz, zordestî, xapandin. "Demirel dest avêtiye demagojiyê û xelkê dixapîne."

Destberdan (Destdaber): Piştgirî. Alîkarî. "Tu xanî bikire, ez dest didim ber te."

Destserdan: Bin dest kirin. Îşgal kirin. "Hikumetê dest da ser kovar û rojnameyên şoreşgerî."

Destborin: 1) Efû xwestin, lê bo-randin. 2) Selamet.

Desthevdan: 1) Mirov bi destên hevdu digire. "Erd şimatok bû. Me dest da hevdu û em neketin erdê." 2) Piştgirî û alîkariya hevdu kirin. "Em dest bidin hev, dijmin tu carî bi me nikare."

Des(t)geh: Cihê karî. Di gotinê de "t" ketiye. "s" ji bûye "z". Ango "destgeh" bûye "dezgeh". "Dezgehê te baş e".

Destşok: Ciyê ku mirov destê xwe dişo, lewabo.

Destnivîs: Nivîsara ku bi dest hatiye nivîsandin.

Destkî: Navê nanê bê hevîrtirş. Nanê fetîn. "Ez nikarim nanê destkî bixwim, zikê min dêşe."

Destsvik: Jêhatî. Ji wan mirovan re tê gotin, yên ku kar ji destê wan tê. "Can mirovekî destsvik e."

Des(t)mêj girtin: Ji bo îbadetê dest, ser û çav û cihên din şuştin. "Her roj ez bi ava sar destmêj digirim."

Destşikestî: 1) Bêgavî, bêçaretî û bêîmkanî. "Ma destê te şikestiyê?" 2) Kesê ku destê wî şikestiyê.

Destqerimî: Westayî, ecizbûyî. "Destê min di binê min de qirimî ye."

Destere: Birek. "Ka destereyê bine, em texte bibirin."

Des(t)mal: Qumaşê ku mirov pê dest û pozê xwe paqij dike. Mendil.

Desthilatî: Hulim, îqtîdar, otorîte. "Desthilatiya Kurdan bê emr e."

Desthilatdarî: Hikumdarî, îqtîdar, otorîte. Desthilatdariya Osmanî barbarî bû.

Desthene: Henekirina bûk û zavê.

Destegir: Terefdar, aligir. "Ew destgirên Mele Barzanî ne."

Destegirî: Terefdarî, alîkarî. "Alîgiriya wan ji me re fêde nayîne."

Destgîr: Alîkar bi Soranî ye. "Mîdûre dibistanê îstîfa kir û destgirê wî ket şûnê."

Destvala: Bêçek, bêpere, bêmal. "Ez îro destvala me, dibe ku şeytanok werin pêşiya me."

Destgirtî: 1) Ya bi nîşan kirî. "Ew keçika han destgirtî ye." 2) Mirovê çikus, egoîst. "Azad mirovekî destgirtî ye, qurîşekî xwe xera nake."

Destvekirî: Merd. "Murad gelek destvekirî ye. Pere têra wî nake." 2) Kesê parsek. "Mirovê ku destê xwe ji xelkê re veke, ji tu tiştêkî re jî nabe. Ew rihye ye."

Destnizim: Bindest, destê bin kevir. "Ez çî bikim, ez destnizim im, nikarim tiştêkî bêjim."

Destbikar: Bi meharet, bi berhem, jêhatî. "Birayê min mirovekî destbikar e."

Destmiz: Ucret, yewmiye. "Destmiza te çiqas e?"

Destedûr: ne di bin kontrolê de, ji derê qewetê. "Em nikarin pêş li Memo bigrin. Ew ji me destedûr e."

Desthildan: Serhildan, raperîn.

Destdanîn: Stûxwarkirin, teslîmbûn. "Em ji dijmin re dest danaynin."

Destkişandin: Ne alîkar, poşmanî. "Me destê xwe ji alîkariyê kişand."

Destvekirin: 1) Parskirin. 2) Mirov destê xwe yê girtî vedike.

Destber: Duayekî baş. Destxweş, destsax, destşîn jî tê gotin. "Destê te bi ber be, te ev xwarinê xweş çêkirî ye ha!"

Destşîn: Dester.

Destxweş: Ev jî wek dester û destxweş e.

Destarî: Hêz û kesên bi dizî, ne bi qanûnî û diyar. "Rojnamvanên Kurd bi destê kesên destarî tîrê şahîd kirin."

Destneşûştî: 1) Kesên ku destê wan qirêj in. 2) Mirovê nepak, nebaş. "Ew mirovekî destneşûştî ye."

Destepostî kirin: Parastin, veşartin. "Hinek çûne, bûne peyayê dewletê, hinek jî, ji wan re destepostiyê dikin."

Destnîşan kirin: Îşaret, diyar kirin. "Wî, vê yekê destnîşan kir ku nabe."

Destê bin kevir: Mecbûrmayîn, bêçare mayîn. "Heta ku bûk ji mala bavê derkeve, destê bin kevir e. Em nikarin tiştêkî bêjin. Paşê em dê bersiva wan bidin."

Dest li pişt dayîn: Dest li pişt xistin. Destekkirin, fitkirin. "Te dest li pişt lawê xwe daye û ew berdaye meydanê ku li zarokên xelkê bixe, na?"

Dest û ling şuştî: 1) Mirovê ku dest û lingên wî şuştî ye. 2) Mirovê pak, paqij ku tîkîlî tiştên xerab û pîs nabin. "Îftira li min dike, ez mirovekî dest û ling şuştî me."

Dest jê şuştin: Bêhêvîbûn. "Keça min nexweş ket. Edî me destê xwe jê şuşt. Lê paşê bi alîkariya bijîjk (doxtor), rehet bû."

Dest di rûn û hingiv de bûn: Xwediyê karê giring bûyîn. "Dest û lingên te di hingiv de bin jî, divê tu bê."

Destetikgorik: Lepik, bi Tirkî 'el-

diven'.

Destedêr: Avdana mecbûrî û acil. "Divê em bexçe destdêr bikin an jî, wê hişk bibê."

Destekdayîn: Piştgirî kirin, alîkarî kirin. "Destekdayina Partiyê pêwîst e."

Destek dîtin: Îmkanên alîkariyê dîtin, piştgir dîtin. "Divê em destekên nû ji xwe re bibînin."

Destek kişandin: Alîkarî û piştgiriye seknandin an jî birandin. "Min desteka xwe jê kişand."

Destjêhatî: Mêrxas, bi miharet. "Gulo mirovekî destjêhatî ye. Gelek tişt ji destê wî tîrê."

Dest li ser danîn: Nedan. Îşgal kirin. "Min dest da ser vê meseleyê."

Destkurt: Destkin, bê îmkan, bê îqtîdar, belengaz. "Destê min kurt e, ez nikarim vî karî bi cih bînim."

Dest ne çûyîn: "Tu hevaleyê min ê baş î. Destê min naçe te, ku li te bixim."

Dest bin çengê ketin: Bêgavbûn, perîşanbûn. "Otomobîla min naxebite. Destên min ketine bin çengê min. Ez nikarim bi derekî ve herim."

Dest bi ser: Destê xwe ser tiştêkî dayîn. 2) Kontrolkirin. "Ez dê dest bidim ser vê bûyerê."

Dest û ling lê qefilandin: 1) Cemidandin. "Ji sermayê dest û ling li min qefilîn." 2) Malwêranî, malkambaxî. "Perdeya me vê mehê nehat, dest û ling li me hat qefilandin."

Dest zêr birîn: Kesê bi meharet, hunermend. Ji wî kesî re tê gotin ku pere qezenc dike. "Destê Xecê zêr dibire. Ew dirûnê dike."

Dest xwe birin: Mêranî cesaret kirin. "Wî dest bir xwe û bi mêranî çû ser dijminê xwe."

Dest xwe kirin: Dest xwe birin. **Dûredest:** 1) Ne nêzîk. 2) Bê îmkan. "Pirtûkên min hene, lê dûredest in." "Dûredestî malxirabî ye."

Dest bi xêr: Karên baş kirin. "Destê te bi xêr e."

Dest bi bereket: Karê xwe baş çûyîn. "Destê te bi bereket e."

Dest danî ser: Zorbatî, bi zor girtin. "Dest danî ser malê me."

Dest jê berdan: 1) Dev jê ber-

dan, poşmanbûn. "Min dest ji karê xwe berda." 2) Temambûn. "Ez her roj di saet 19'an de dest ji kar berdîdim."

Dest ber dan: 1) Dest ber tiştêkî dan. "Zorav kevir avêt sêvê. Min dest nedana ber wê, serî lê perçe biba." 2) Destek kirin. "Ez bi xwe dest didim ber te ku tu bikaribî vî karî pîroz bi cih bînî."

Dest li pişt xistin: 1) Dest li pêş tiştêkî xistin. 2) Alîkarî kirin, fit kirin, pîj kirin. Bi Tirkî 'kışkırtmak'. "Te dest li pişt lawê xwe xistiye û ew berdaye meydanê."

Destbixwîn: 1) Mêrkuj, qatîl. "Mîrze mirovekî destbixwîn e. 2) Ew kesê ku xwîn bi destê wî ve heye."

Dest ji ber kişandin: Dev jê berdan, alîkarî nekirin. "Me destê xwe ji ber wî karî kişand."

Di dest de mayîn: Tiştê ku di destê mirov de dimîne. "Ev otomobil di destê me de ma û çû."

Dest bi xwe kirin: Dest dayîn, dest pêdan. "Heger tu destê xwe bi min bikî, ezê dîsa wenda bibim."

Dest lê gerandin: Berketin. "Çawa destê te geriya, te ez birindar kirim."

Dest li pêşîr bûn: Pêşî bernedan. Bi zorê heqê xwe stendin. "Li vê dinyayê û li wê dinyayê destê min li pêşîra te ye!"

Dest dayîn: Fersend, îmkan. Bi Tirkî 'elvermek'. "Ji me re dest dide ku xelk malê me bixwe?"

Dest kulav ketin: Tiştêkî dijar lê bûyîn, bi tiştêkî nikaribûyîn. "Ma destê te ketiye kulavê ku Zero li te xist û serê te şikand?"

Dest dev gihîştin: 1) Jê îmkan çêbûn. "Kawê Ase mezin bû, tam destê wî gihîşte devê wî, vê carê mala wî şewitî."

Dest nedayîn: Bê îmkan bûn. Bi Tirkî 'elvermemek'. "Ji me re dest nade ku xelk li ser axa me, li me serdestiyê dîke."

Destê bindest: Mecbûrî, bê îmkan. "Heta ku bûk ji mala bavê derkeve, destê bindest e. Paşê ew dê ji xwe re bibînin."

Dest kirin: Kontrol kirin. "Ka ez

dest bikim, çi di çavê te de heye."

Dest qufaltin: Hurmet lê nişan dan. "Ez li ber te destên xwe duqfêlim."

Di nav dest de bûyîn: 1) Pêgirtin. 2) Di bin kontrolê de bûyîn. "Edî tu meraq meke, ew di nav destê min de ye."

Dest jê kirin: Li ser îdare û şert tê bi kar anîn. "Heger ev mesele ne wek min be, ez dê destê xwe jê bikim."

Destdirêj: Zorba, zilimkar. 2) Xwediyê desthilatîyê. "Destê me dirêj e. Em dikarin bigihêjine her derê."

Destdirêji: Zorbatî, zilimkarî, desthilatî. "Destdirêji karekî ne baş e."

Destberketî: 1) Destê birindar, seqet. 2) Bêgav û bêçare. "Gayê min mir, destê me ket ber me. Edî em nikarin erdê xwe biçînin...."

Destê biyanî: Tiştên ku bi biryar û kirina xerîban be. "Biyaniyan destên xwe kirine nav kar û barên Kurdistana Başûr."

Destgirêdayî: 1) Bi tiştêkî dest girêdan, 2) Bêçare, bêgav. "Şeytanok bi çek in û dewlet li pişt wan e. Em kesên sivil wilo destgirêdayî mane."

Destşîfa: Ew kesên ku kar û barê bijjîkî dikin, jê re tê gotin. "Doktor Abdilbaqî destşîfa ye."

Dest bi xwe ve dan: Bi dil qebûl kirin. "Di nav hemûyan de Dilo dest bi xwe ve da ku here welêt."

Destpelişî: Bê kêr, nejêhatî. "De behsa wî rebenî neke, ew mirovekî destpelişî ye, nikare tiştêkî bike."

Destdayî: Bi îmkan, bi merc. "Ev destdayiyên me ne ku em bikaribin wan bi cih bînin?"

Dest li ser danîn: Bi îmkan, kontrol kirin. "Em dê vê carê dest li ser malê wî deynin."

Dest bi ser dan: Dest ser danîn. Îşgal kirin, girtin, nedan. "Hikumetê dest bi ser malê me daye."

Dest bi kevir: 1) Yê ku kevir di dest de ye. 2) Li ser rê amadebûn. "Ew mirovekî dest bi kevir e."

Dest birîn: Têkilî qut kirin, jê dûrketin. "Ji mirov û der û dorên we-

ha pîs, divê mirov destê xwe bibire."

Desteyê nivîsaran: Redaksiyon, kom.

Destbelav: Yê ku bê hesab mesref dîke, bê ser û ber. "Soro mirovekî destbelav e. Tu pere pê re namîne."

Destqirêj: 1) Ji ew kesan re tê gotin, yên ku destên xwe naşon. 2) Ji ew kesan re tê gotin, yên ku karên nebaş dikin. "Zoro mirovekî destqirêj e. Diziye dîke."

Destqirêji: Nebaşî. "Destqirêji ne karê ciwanmêran e."

Dest bi dest: Bi hev re, bi yekîti. "Divê em Kurd dest bi dest bin ku dijmin nikaribe zêde bi ser me ve were."

Destegul: Çelenga gulan, demeta gulan. "Me roja îne destegulek bir ser gora (mezelen) şehîdan."

Dest bir xwe: Bersiva bi fizîkî, şer kirin, xwe parastin. "Dema tîman me gulebaran kir, me jî dest bir xwe û bi keviran bera wan da."

Dest ber dan: Parastin, alîkar bûyîn, qebûl kirin. "Ku tu karên xirab dikî, ez nikarim dest bidim ber te."

Dest jê berdan: 1) Temam bûn. "Ez her roj saet di heftan de dest ji kar berdîdim." 2) Poşman bûn, dev jê berdan. "Min dest ji rezê xwe berda."

Dest jê kişandin: Dev jê berdan, xwe paşve kişandin. "Min destê xwe ji vî karî kişand."

Dest bilind kirin: 1) Destê xwe li hewayê rakirin. 2) Bersivdana fizîkî, desthildan. "Polîs zirtan kir, me dest bilind kir, ew reviyana."

Dest bi zor: Xwedî kar û qezenca baş, "Ew dest bi zor e."

Destenivîsar: Redaksiyon.

Destnêj: Bi dest danîn, bi dest çikandin. "Ev gul ne tebû ne, destnêjin."

Dest li piştê xistin: 1) Fîtkirin, pîj kirin, destek kirin. "Hikumetê dest li piştê şeytonakan xistiye û ew jî har bûne." 2) Mirov destê xwe di de piştê yekê.

Destgûhartin: Mal û tiştên kevn û bi kar hatî. "Ev çeka min pir destguhartiye."

Destgiran: 1) Yên ku destên wan hişk in û mirov dêşinin. 2) Bêkêr, yê ku kar ji destên wan nayên. "Dara, mîrovêkî destgiran e."

Dest lê gerandin: Tiştên bikarhatî tevlihev kirin, xirab kirin. "Kê destê xwe li vê TV gerandiye û ev xirabe kiriye?"

Dest jê hilgirtin: Fêde dîtin. "Min dest ji vê xaniyê hilgirt."

Dest vemaliştin: Wezîfe girtin, destpêk. "Ev destvemaaliştina min e."

Destçûyî: Bê îmkân, ji dest derketî. "Ji destê min çû, divê min radyoya xwe nefirota."

Destweşandin: 1) Destê xwe li ba xî, dileqînin. 2) Xwestin. "Tew, ez biqurbana Xwedê me, lawê min destê xwe biweşîne dê 15 keç li pey wî bazdin."

Av li dest kirin: 1) Mîrov avê li destê yekê dike. 2) Nehêja bûn, ji yê din xirabtir bûn. "Turgut Ozal hê av li destê Süleyman Demirel dike."

Ber dest: 1) Amade, hazir. 2) Hewcedar, muhtac bûyîn. "Yekî Zî-nê tune û pîr jî bûye. Ew ketiye ber destan." "Xwedê min nexer ber destê te lawo!"

Ber destî: Amadekirî, di emîr de amadebûn. "Lawê min bila li ber destê te bixebite."

Bi dest berdan: Musaede kirin. "Ev mîh erzan e, lê min hema bi destê te re berda û çû."

Bi destketî: Mevcûd. "Yên bi destketî ev in."

Bi dest ketin: Xwedîbûn, firsend dîtin. "Ev xam bi zor û bela bi destê me ket."

Bi dest xistin: Dîtin, xwedî bûn. "Min bi zor ve rojnama Welat bi dest xist."

Bi dest çûn: Plankirî. "Ew bi destê filan kesê çû."

Bi dest û lepan ketin: Şaş bûn, mehf bûn. "Em bi dest û lepan ketin nav vê bûyera han û em nikarin ji nav derbikevin."

Bi destpê: Xurt, hêz. "Ew lawekî bi destpê bû."

Bi destdayîn: Tiştê ku mirov bi raste-rast bi destê xwe bide yekê din.

Pêşîn dayîn: "Min pere bi dest da te."

Bi dest û dev ketin: Hem ji aliye-kî gotin û hem jî, ji aliye pratîkê ve ketina nav tevlihevî û aloziyekê. "Em bi dest û dev ketin nav vî karî han."

Bindest: Dîl, esîr, jar, reben. "Ez bindestê patronê xwe me."

Bindestî: Dîlî, rebentî. "Em dê heta kengî bindest bin?"

Bi destî hatin: Bi her tiştê xwe ve hatin an jî, bar kirin. An jî ji binî ve hatin. "Ew bi destî ve ji Konyayê hatin."

Bi dest û lingan ketin: Ketina nav alozî û tevliheviyeke ku êdî mirov nikare ji nav derbikeve. "Em bi dest û lingên xwe ve ketin nav vî karî."

Di destê xwe de girtin: 1) Tiştêkî nav destê xwe kin û di nav destê xwe de wî girtin. 2) Kontrolkirina tiştêkî, meseleyekî. "Edî Kamoran Înan nikare esîra xwe di destê xwe de bigire."

Devdest: Devdestê kiras, cihê ku li qevda dest komçe dibe.

Jêrdest: Bindest. "Kurd, 700 sal in ku jêrdest in."

Jêrdest kirin: Bindest kirin. "Romîyan me 700 sal in ku jêrdest kirin."

Ji dest avêtin: 1) Tiştêkî di destê mirov de be, wî ji destê xwe bavêje. 2) Dayîn an jî firotina tiştêkî ku mirov jê ne memnûn e. An jî piştî firotin an dayînê, poşmanbûna mirov diyar dike. "Lo pîrs neke, wele hema min ew ji destê xwe avêt."

Ji dest ketin: 1) Ji destê mirov dikevin erdê. "Sêv ji destê min ket nav gemarê." 2) Ew tiştên ku hatine bi kar anîn û buhayên wan erzan bûne re tê gotin. "Ev otomobîl gelek buhaye. Ka çend rojên din jî bisekine, em dê ji te re yeka ji destketî bikirin."

Ji dest derketin: 1) Tiştê ku di destê mirov de be û ji destê mirov derkeve. 2) Bêgavî, bêmumkinî. "Edî serê vê meseleyê ji destê me derketiye, em nikarin kontrol bikin."

Ji dest derxistin: Firotin. "Min traktora xwe ji dest derxist."

Ji dest çûyîn: Ji dest derketin, ji

derê îradeya mirovî derketin. "Ji destê min çû, min dê radyoyek bikariya."

Ji dest hatin: Bi îmkân, mumkun; karibin. "Ji destê min tê, ez dikarim wêneyên baş çêbikim."

Ji bin dest derketî: Ji kontrolê derketî. "Edî ji bin destê min derket, here ba hevalan bila ew ji te re alikariyê bikin."

Ji dest standin: Tiştên bi kar hatî, tiştên kevin kirin. "Min vê radyoya xwe ji destan stand an jî kirî."

Ji destê yekemîn: Ji xwediyê wî. Dîrekt. "Min xaniyê xwe ji destê yekemîn kirî, ne yê diwemîn."

Ji destê diduyan: Ne ji xwediyê wî yê yekemîn, ji yê diwemîn.

Li ser destê xwe gerandin: Xapandin, karê biçûk pê kirin. "Lawo ew te li ser destê xwe digerîne."

Li destikan gerandin: Li behaneyan gerandin. "Ji xwe re li destika negere, raste-rast bêje çima tu do nehatî."

Li ber destê xwe gerandin: Xizmet kirin. "Vî lawî bibe bila li ber destê te bigere an jî, bixebite."

Li ser destan mezinbûn: Bi nazîkî û kêbarî mezin bûyîn. "Dema Zelal biçûk bû, ew li ser destan mezin bû. Hêr kesî jê hez dikir û wê dikirin hembêza xwe."

Li ber destan mezin bûn: Perwerdekirineke dûr û dirêj. Gehîstandin. "Ew li ber destê min mezin bûye. Ji ber vê yekê jî, ew vî karî baş dizane..."

Piştdest: Piştî destî. "Piştdestê min dêşe."

Piştdestê xwe şewtandin: Tobekirin, poşmanbûn. "Ji bo ku ez careke din pere deyn (qerz) nedime xelkê, min piştî destê xwe şewtand."

Serdest: Zorba, deshilatdar, bi hêz. "Tirk tim dixwazin serdest bin."

Serdestî: Zorbatî. "Serdestî û wekhevî tim li dijî hevdu ne."

Zordest: Zorker, zilimkar. "Zordest nikarin bibin humanîst û mirov."

Zordestî: Zorkerî, zilimkarî. "Zordestî bi xwe re berxwedanê jî tine."

HEVPEYVÎN

bi

f. huseyn sagniç

re

HEVPEYVÎN

HEVPEYVÎN

Rewşen : Mamosteyê me yê heja, Enstîtuya Kurdî berf salek hat damezirandin. Di nav vê salê da hin xebat ji hatin kirin. Li ser girîngî û wateya Enstîtuyê hûn ji me re çi dikarin bibêjin?

F. Huseyn Sagniç : Enstîtuya me bi navê "Enstîtuya Kurdî" roja 18.4.1992 an da bi mehrîcanek babetî hate vekirin. Di vê vekirinê da têgihên giran hene. Nemaze li nav dewleta ku jîna wî li ser înkara Kurdan hatî damezirandin, ew jî bajarê wî yê herî mezin ku, ji sê mîlyonan zêdetir Kurd heyî, di Stenbolê da vebûna wê, têgihê girantir dîke. Ev yeka han gyanê (ruhê) me vedijîne. Navê wê jî têgihdar e. "Enstîtuya Kurdî". Ne ku Enstîtuya Kurdî li Tirkîyê, an jî Enstîtuya Kurdî li Stenbolê ye. Nexwe ev Enstîtuya han ya Kurdan hemî ye. Berî her karî ev pûngala zanîne li me

û ji gelê me ra pîroz bit. Ewên pir û hindik keda (emeka) wan gihîtiye vê pûngala pîroz, ji wan ra jî pir spas... Hêvîdar im, her dem karên weha qenc ji destên wan derkevin û yên mîna wan jî pir bibin.

Hemine ku di van mercan (ser-tan) da vekirina Enstîtuya Kurdî, ne karekî hêsan e. Hê ji dewleta Tirkîyê, nikare peyva "Kurd" ragire. Ne karî peyva Kurd li ser tabelaya Enstîtuyê jî bipejirîne. Ji bo vê peyvê du

caran tabela ji alî polisan ve hate danîn. Enstîtuya me hê di bin qerewîla polisan da ye. Ev qerewîl, ne ku ji bo parastina Enstîtuyê ye.

Rewşen : Li ser gelş û dij-wariyên zimanê Kurdî û rewşenbîrên me, ji bo çareserkirina van pirsgirêkan, pêşniyaran we çi ne?

F. Huseyn Sagniç : Demêke pir drêj e ku em ji çanda xwe ya netewî hatine dûr xistin. Beşek ji me, di çanda Ereban da hatiye gihîjtandin. Beşek di çanda Tirkan da û hwd. hatîne perwirandin. Ango yekîtiya çandî di nav xwenda û rewşenbîrên me da tune. Her yek ji me, bi awayê çanda biyaniyek di-hizire û dest davêjîne çanda xwe. Belê di nav gelê me da yekîtiya çanda netewî û gelê-rî heye. Lê xwendin û perwirandina ferdên gel têra xebatên zanîstî (îlmî) nake. Be-

şek ji Kurdên başûr (Soraniyên Iraqê) bi tevlêheviya çand û wêjeya Ere-bî û Kurdî hatine gihîjtandin. Hemine ji wan çêtir wec tê dîtin. Lê ne tevayî û ne bese jî.

Giraniya dîroka me, ji aliyê biya-

niyan ve hatiye nivîsandin. Ev yek jî, nehiştiye di nav me da yekîtiya dîtî û nêrîna dîrok û menşeyê Kurdan pêkbê. Beşek ji me: "Kurd ji Avropanyê hatine", dibêjin. Beşek din jî: "Kurd ji çiyayên Zaxrosê peya bûne" jê dabaş dikin. Hindek dîrokzanên me "Kurd ji hawîrê herêma gola Urmîyê derketine", dibêjin. Giraniya dîrokzanên me jî "Menşeyê Kurdan Mezopotamya bixwe ye" dibêjin. Her beş jî, li ser îspatkirina dîtîna xwe dixebitin.

Di nav me da hê yekîtiya elfabê pêknehatiye. Hinek ji me, ji tîpên Kirîl elfaba Kurdî çêkirine. Hinek jî, ji tîpên Erebi elfaba Kurdî çêkirine û heya zanoşgehê jî pê dixwînin û xwendine jî. Beşek din jî ji me, ji tîpên Latîni elfabe pêkanîna û gelek zêde jî li ser radiwestin. Bi vê elfabê jî gelek afirînek hatine nivîsandin.

Em tîpên Latîni bikartînin. Lê di nav me da hê jî yekîtiya dangan û jî dangan dervazbûna tîpan, nehatiye himatê (holê). Hinek ji me, "ji me ra mîna dengên 'hê, xê, eyn, û xeyn'a Erebi peywîst e", dibêjin. Hinek, "ji dengê dudemîn ya tîpa 'ç,k,p' û 't' ra tîpek din jî dixwaze", dibêjin. Hinek jî, "ji 'l' û 'r'ya stûra dubare tîp peywîst e", dibêjin. Û hinek jî ji me, ji van hemiyan ra tîpên cûda û dubare tîp naxwaze dibêjin. Dîsa hinek ji me nuqte danîn li ser tîpa "i", hinek ji me jî danaynin.

Di nav me da yekîtiya li ser pêşvebirina zimên hê negihîştîye gehîneke dirist. Hinek ji me "ew peyvên biyanî yên ku di zimanê me da ci girtine û jî alî gelê me ve jî tîpên bikaranîn, divê di ciyên xwe da rawestin", dibêjin. Hinek jî "di ciyên wan peyvên biyanî da, heker peyvên Kurdî hebîn, divê ew bêne bikaranîn û yên biyanî bêne derxistin ku zimanê netewî derkeve himatê" dibêjin û hinek din jî, "di ciyên wan peyvên biyanî da, heker peyvên Kurdî tunebin, divê bêne çêkirin ku zimanê me zû ji peyvên biyanî paqij bi", dibêjin.

Di nav me da yekîtiya, li ser peyvên herêman jî pêknehatiye. Hinek ji me

"divê herêmeke navendî bête bijartin, peyvên wê herêmê esas bêne pejirandin û peyvên herêmên din zêde pê neyê îtîbar kirin ku zmanêke navendî bête himatê" dibêjin. Hinek ji me jî, "belê, divê herêmeke esas bête hilanîn, lê peyvên wê herêmê û yên herêmên din jî, rastên wan rast û çewtên wan jî çewt bêne pejirandin. Herêma navendî, tenê ji xwerûmayîna peyvên û rast-peyvîniyê tê bijartin. Pzo (ancak) bi vê rewşê yekîtiya û navendiya zimên pêktê. Ji bo pêşveçûna zimên û hevdu himbêzîkirina herêman, pêkanîna vê yekê merc e" dibêjin û her yek li ser gotîna xwe radiwestin.

Di nav me da hê yekîtiya rastnivîsa peyvên pêknehatiye. Hinek ji me "pêwîst" dinivîsin, hnek jî "pêwîst" û hnek din jî "peywîst" dinivîsin. Dîsa hinek ji me "stran, strîk, strû, stêrk û hd." dinivîsin, hinek jî "sitiran, sitirîk, siturû, sitêrk û hd" dinivîsin û hinek jî istiran, istirîk, usturû, istêrik û hd" dinivîsin. Xwezayî (tabî) yek jî van jî ne devokên herêman in. Heker devokên herêman bibûna, dê min maç bikirina, danîna li ser serê xwe û paşî li qaydên wan yên hevpişkî bigerama.

Di nav me da hê jî, yekîtiya rastnivîsa zimên nehatiye holê. Her yek li ser rastiya bikaranîna xwe dixebite. Ev jî, ne devokên herêman in. Hinek jî me "ji min ra, di mal da" û "bi dîwêr ve" bikartînin û hinek jî, "ji min re, di mal de" û "bi dîwêr va" dixebitînin. (Dibe ev devokên herêman be)

Di nav me da yekîtiya rêzîmên, hê jî tekûs nebûye. Heya niha çend libek rêzîman hatine nivîsandin. Kî jî kîjan nivîskarî hez bike, "tu çewt î, di rêzîmanê wî da tune, yên din jî hemî çewt in", dibêjin. Jixwe di nav rêzîmanzanên me da jî yekîtiya pêk nehatiye. Di nav danîna hinek qaydan û rastnivîsên rêzîmanzanên me da hinek guhertin hene û nivîskaran jî jî nik xwe hinek guhertin li wan zêde kirine. Ew rêzîmanên me yên heya niha hatine nivîsandin, libek ji wan, ne jî alî encûmenên zaniyar ve hatine nivîsandin û ne jî, di sehiya (qontrola) wan da hatine derbaz kirin. Nexwe

ev rêzîmanên me, digel naverokên xwe, hemî jî ji alî yek kesan ve hatine nivîsandin û di ciyên xwe da jî rawestane.

Di nav me da yekîtiya ahengiya civakî, hê jî tekûs nebûye. Nexweşiyeke me yên civakî jî çavnebarî ye. Ev jî vegirtoxan xistine nav me û jê ra 'çavnebariya koloniyayî' tê gotin; hê jî di nav xwendayên me da jî didomîne. Çavnebarî di gehînekeke welê da ye ku gava ji hevdu çavnebarî dikin, herêmên hevdu jî piçûk û xor dibînin. Tu dinêrî ku yek ji herêma din ra: "ew ne Kurmanc in, ango bi Kurmancî nizanin bipeyivin; lewra ez ji Kurmanciya wan fêhm nakim" dibêje û her wekî ku ne ji netewa bindest e, xwe pil jî dike. Dîsa tu dinêrî yekê din radibe, kolonîtiya xwe ji bir dike: "bizanin ku ez Avropanyê me, serê min jî, serê Avropanyayî e". Dîsa dibîni ku yekê din radibe, "ez gelek caran hatime girtin, min gelek hincirandin, cincirandin û cenceserî xwariye", bi me dide hesandin. Her wekî bi saya wî tenê doza Kurdan gihîştîye vê gehînekê dinimîne. Hemine ku ewê hati-be lêxistin û peyvek jî jê ra hatibe gotin, li nik min ew miroveke bi rêz û bi rûmete. Lê divê em bizanin ku ne yek ji me tenê ketiye van tintêl û hevalan. Gelek rewşenbîrên Kurd di van deravan da hatine kuştin jî û hê jî tîne kuştin. Divê em (xasime xwendada, dîtî û rewşenbîrên me) xwe ji van nexweşiyên dijwar biparêzin. Ev rewşên han; kom, kes û civatan jar, bê kar û neçar dikin..

Di cihanê da çiqas gel û netewên bindest yên di mercên me da hene, xar û jor eynî taybetî di wan da jî dixwiyên. Ew tovê dubendî û berberiyê ku ji alî iqtidar û netewên serdest ve, di nav netewe û gelê bindest da tê çandin, gava hişîn be berê wî ev e ku me jî jor heya li vir dabaş jê kirî..

Rewşen : Avahiyên netewî nû çêdibin digel van gelmeşeyên li jor ku we dabaşa wan kir serdanyar û di van mercên îro de, dê enstîtu çawa bê xebitandin? Anku Enstîtu bikare wezîfa xwe pêkbîne, divê çî bike?

F. Huseyn Sagnîç : Li vir jî dibê-

jîm ku xebitandina Enstîtuya Kurdî karekî ne hêsan e.

SAZIMANA HUNDIRÛ

Berpîrsiyar û karbidestên Enstîtuyê, divê serfesal, rewş, rabûn û rûniştina wan, tewr û livîna wan pir û pir tekûs û muntezem be.

Mêhvan û serdanyarên ji qaydê der ne tê da, yê din, divê bi rêkopêk bêne pejirandin. Ango roj û demijmêra pejirandina mêhvan û serdanyaran (ziyaretkeran) divê kifşkirî bit û di hundir da domeka mayîna wan jî, divê bi rêkopêk (muntezem) bêne sazandin.

Di çarçova rêzika rexnekirinê da, rexne divê hebe. Lê divê bi tu awayî destûra li hevdu îftîrakirin, di dijê hev da peyivîn, li hevdu bêbextî kirin tunebe.

Gava di nav karmendên (elemenên) Enstîtuyê da lêknehatinek hebe, divê di hundir da bête çareser kirin.

Divê kar û razên (sirên) Enstîtuyê, di Enstîtuyê da bimîne û bi tu awayî dernekeve derve.

Ewên xêlafên rêzika Enstîtuyê bi bizivin, bimeşin û bipeyivin, pêşî bêne şiyar kirin. Di dubarekirinê da divê giran bêne şiyar kirin. Sifte, divê di Enstîtuyê da sê kursî bêne vekirin. Her kursî di nav gelemperiya Enstîtuyê da, divê karên xwe yê taybetî, bi xweseriya xwe pêkbinin. Lewra kar û rewşên xebatên wan ji hevdu cuda ne.

1) **Kursiya Dîrokê**, divê ji çar encumenan bête himatê. Heryek ji van encumenan di nav gelemperiya kursiya dîrokê da, divê karên xwe yê taybetî bi serê xwe bikin.

a.) **Encumena Yekem**, dê ji menşeyê Kurdan dest bi dahûrandina menşe û dîroka Kurdan bike û heya 550 sal berî zayînê (mîladê) bîne, ku ew jî dema herifîna dewleta Medan e.

b.) **Encumena Diwem**, dê ji dema belavbûna dewleta Medan, anga 550 sal berî zayînê dest pê bike heya dema îslamê bîne.

c.) **Encumena Sêwemîn**, dê ji dema Îslamê dest pê bike û heya sala

180 a mîladî bîne, ku dema serdestpêka bizavên Kurdî yê netewî ne.

d.) **Encumena Çaremîn**, dê ji dema 1800 ê mîladî dest pê bike heya roja me bîne, ku dîroka bizava neteweya Kurd e. Dahurandina vê beşa dawî, ji bo roja me pir grîng e.

Heger ji van her çar encumenan yek bête tercîh kirin, tercîha min ya dawî ye. Di her sê beşên pêşî da zanîna dîrokê heye û bersiv ji pîrsa "ez kî me" dide. Di her sê beşên pêşî da çi hene, di ya dawî da jî, ew hene û bersiva pîrsa "ezê çawan bikim" jî heye, ku roja me ra peywist e.

2) **Kursiya Wêjeyê (Edebiyatê)**, divê ji sê encumenan bête holê. Her yek ji wan encumenan, di nav gelemperiya xwe da, karên xwe yê taybetî divê pêkbinin.

a.) **Encumena Yekem**, divê li ser dîroka wêjeyê ya gelemperî bixebite. Ew jî serdestpêka wê dervazê duhezar sal berî zayînê dibe, ku ji pêkhatinê "Pirtûka Reş" dest pê dike.

b.) **Encumena Diwem**, Divê li ser roman û çîrokan xebata xwe bidomîne. Ev xebat, divê li ser du hêmanan bête meşandin; yek, berhevandina afirînekên nivîsandî. Dudu, rizgarkirina afirînekên devkî.

c.) **Encumena Sêwem**, divê li ser helbestê û stranên bixebite. Divê jîna van her du çîqên wêja netewî, gavek zûtir rizgar kin.

3) **Kursiya Zimên**, ji sê encumenan pêktê. Ev encumenên vê kursiyê, ji yê kursiyên din zêdetir bi hev ra peywendar in û peywendiya wan a gelemperî jî zêdetir e. Lewra di hemî karan da jî, ciyê zimên grîng e. Ev encumen jî, mîna yê din di hundirî gelemperiya xwe da, karên xwe yê taybetî dê bikin.

a.) **Encumena Yekem**, dê li ser teknika zimên (rêziman) û rastnivîsê bixebite. Rastnivîsa peyvan jî, peywira (wezîfa) vê encumenê ye. Gava bixwaze (îcab bike), dê sehiya (qontrola) rastnivîsa nivîsandinê din jî bike. Gava bixwaze destdan, arî jî rasdêrana (tesdîq kirina) elfabeyê jî peywira vê encumenê ye.

b.) **Encumena Diwem**, dê li ser xe-

zîna peyvan û çêkirina ferhengê bixebite. Berhevandina peyvan, ferhenggan, biwêjan (terîman) û biryardana mefûman peywira vê encumenê ye.

c.) **Encumena Sêwem**, dê li ser zaravayê Zazayî (Dimilî) bixebite. Wêje, teknik û ferhenga zaravayê Dimilî, dê di destên vê encumenê ra derbaz bin.

Endamên Enstîtuyê divê mirovên gran, zana, ji dil, dilovan di warê xwe de pispor û dilxwaz bin. Divê Enstîtuya me bi enstîtu û zanîngêhen Kurdî ra danûstandinê bike. Enstîtu û zanîngêhen biyaniyan, yê bixwazîna bi me ra danûstandina wecdîtîne (faydedîtîne) bikin, divê em jî wan bê pêşber nehêlin.

Divê afirînekên bi Kurdî nivîsandî bêne berhevandin. Qasî bi elfaba Kurdî nenivîsandî, bi rengeke zanistî bi elfaba Kurdî bêne nivîsandin û çapandin (çap kirin). Afirînekên derbarê Kurdan, yê ne bi Kurdî bin, divê bi Kurdî bête wergerandin û çapandin.

Ew zanîn û dahûrandinên ku Enstîtuya me li ser bixebite, divê ji hêmanê û ji nû ve destpê bêne kirin. Ango ew afirînekên heya niha ku derbarê dîrok û zimên da hatine nivîsandin, ji ber ku di encumenên zanyaran ra derbaz nebûne, divê ji îdiayê nivîskaran bêne pejirandin û bi vî awayî ji hemiyar jî wêc bêne dîtin.

Divê di derbarê xezîna peyvan da, tercîha herêmek li ser herêmeke din neyê kirin. Heke çewtiyên teknîkî di peyvên herêman da tunebin, divê ji wan ra çewt neyê gotin, piçûk û xor neyên dîtin. Gava peyvek, anga qaydekî zimên ji alî gundî û şivanekî Kurd ve hate bikaranîn, divê Enstîtuya me li ser raweste. Gava çewtiya teknîkî tê da nehate dîtin, divê di ferheng û rêzimanê da bêne cî krin.

Peyvên biyanî yê di ciyên wanda peyvên Kurdî heyî, divê bêne derxistin û yê bi Kurdî bêne bikaranîn. Ew peyvên biyanî yê navnetewî yê di pêşberî wan da peyvên Kurdî tune-yî, mîna "kêlo, mêtro, radyo, televîzyon, tren û hd", divê di ciyên xwe da rawestînin.

Sorani

Sorani

Basêkî Giştî Derbarey Kurd le Sovyetî Caranda

Mehabad KURDÎ

Pêş her şitêk demewê destnîşanî xalêk bikem, ewîş eweye, ke nûsînî babetî mêjûyî yaxûd lêkolînewe pêwîstî be zanyarî zor û kat û serçawey hemecor û pişû firawanî heye. Xo ke dêyne ser mîllete kostkewtiwekey xoman, ewa her mepirse çend lêqewmaw û derbeder û bê xawen û zorlêkiraw û bindest û paşkewtû mawîn. Katê mirov rokanî gelekey be awareyî û xerîbî debînêt, ewende riq estûrtir debêt û tif û laenet le dujminan û dagîrkeranî wilatekey dekat. Qisekirdin le ser eme zor dexayenêt û em witaresh bo em mebeste terxan nekrawe. Ca lêreda deçîne nêw nawokî binçîneyî baseke wata Kurdekanî Sovyetî caran û çend layenêkî peywendîdar bem basewe.

Ger bimanewê basî Kurdekanî Sovyetî kon bikeyin, zor bas û xiwastî tirîş dêne arawe, ke rastewxo ya narastewxo care pexwendiyekiyen debêt be babetekewe. Her bo nimûne: Mêjûy peydabûnî Kurd le Sovyet û çonyetî hatinyan bo ewê û aye peywendî Kurd û Rûs le keyewe hatote kayewe û hoy eme çi biwe û çi nebi-

we? Legel gelê layenî tirî hemeçêşin. Ca bepêy tiwana û piştbestin be serçawe gelê kewe peyta peyta şordebînewe bo nawaxînî em babete qûlewe. Le seretada pirsiyarêk xoy qut dekatewe û Pêwîstîşî be welamdane we debêt :

Kurdekanî Sovyet yan Kurdistani Sovyet? Bo ewey bitwanîn weramî em pirsiyare bideynewe, weş nimûne çend serçaweyek dênînewe û legel çonyetî baskirdinyan lemer Kurdistan. Helbete agadarî eweşin ke bo maweyekî kem nawçeyekî otonomîdar le komarî Azerbaycanî Sovyetî benawî Kurdistan bûnî hebwe. Le paşan degerêynewe ser em meseleyeş.

Mêjûnûsî nawdarî Kurd Mihemed Emîn Zekî le "Kurd û Kurdistan" e key da defer miwêt:

(Le ewelî îslamyetda û le zemanî xelafetî hezretî ûmerda, beşêkî wetenî Kurd lenaw- Azerbaycan' da û beşî nawerastîşî le wilatî-Cizîre-da nîşan dirawe û amîl-walîşî-Fatîhî meşhrî hezretî Eyaz kurî Xenem biwe... Le dewrî xelafetî Emewiye û Ebasiyeşda be ferqêkî kemûzor eynî teqşîmatî îdare qebûl ki-

rabû û wilatî Kurdistan, lenaw wilatî Cizîre, Eraq, Cibal, Azerbaycan, Mukan û Eran û Ermeniya û Rom dab û.)(1) Profhsor V.F. Mênorskî le barey Kurdistan ewe delêt:

(Bo ewey cugrafiyay ew beşe le Asya diyarî bikeyin û lêy bikolînewe, pêwiste dû şitî hawguncaw û tewawker bîr bixeynewe û ewanîş çiyakanî Erarat û Kendawî Eskenderûnen.)(2) Herweha yekê le rojhelatnasan bem şeweyey xiwarewe basî Kurd dekat: *(Neteweyeke ke lenêw 5 wilatî corbecorda wine, beşî zorî le wilatî Turk, Eran we Eraq, we beşî kemî le wilatî Suriye û Sovyetda dejîn. Ew neteweyê le mêjûda le here netewe konekan nasrawe.)*(3) Ca ba bizanîn yekem nûser kêye ke bo yekemîn car wişey "Kurdistan" î bekarhênawe û kontirîn nexşey Kurdistanî kêşawe:

(Yekem nûserêk ke nêwî Kurdistani bekarhênawe, mêjûnûsî Fars, Hemdulla Mistewfî Qezwênî ye. Le kitêbe nûsrawekey 740 Koçîda-Nezhet Elqilûb-sinûrî Kurdistan bem core deşt nîşan dekat: Le xorhelatewe Eraqî Ecem, le bakurewe Azerbaycan, le xo-

rawawe Eraqî Arebî, le başûrewê Xuzistan. Bepêy nûsînekey Qezwênî Kurdistan ew katane şazde bajêr biwe. Hendêk lew bajêrane ewro çîdî hewar-gey Kurd namawin. Dêrîntîrîn nexşeyek ke nêwî Kurdistani le ser tomar kirabêt, ew nexşeyeye ke le salî 1561 da-A. Lafreri- le Roma le jêr serdêrîla Descrittine delle Prima parte dell' Asia-da kêşaw it.) (4) Serokî Rêkxirawey Mafî mirov û bersiyarêkî Lêbûrdinî Giştî Cihanî Emnesty International, beşî Ostraliya, berêz-Jim Dunn- delêt:

(Kurd hejmara xwe wek 20 milyon didin zanîn. Piraniya wan, 10 milyon, îro li Tirkîyê bi cih dibin, 5 milyon li Îranê, 3 milyon li Îraqê, û hejmareka ne biçûk li Suriyê, li hin beşên Yekêtiya Sovyetê, û Libnanê.) (5) Hendê nûserî xoşman Kurdekanî Sovyet be Kurde Koçerekan yaxud ewaney ke le derewey Kurdistan dejîn, dejmêrin: (Bêcge lew Kurdaney ke le nawçe û hewargey resenî xoyan dejîn, jimareyekî zor û komelanî Kurdî tir beşeweyekî taybetî le hendê wilate dirawsêkanî Kurdistan dejîn. We ewane le hendê wilatanda kemayeti neteweyî pêk dênin, wek le Yekêti Sovyet û Lubnan.) (6) Heta Kurdekanî Sovyet be xoşyan : (Hemîşe çawyan leweye ke çî le-Kurdistan- ekeyanda rûdedat bew hîwayey ke rojê bêt bigerênewe bo wilatî xoyan bo ewey tiwanay xoyan le pêrawî peresendinîda bixene kar.) (7)

Helbete detwanî gelê nimûneyî tirîş bînînewe sebarê bêm base, belam baseke dirêj debêtewe û le tam dereçê. Lam wabê lem nimûnaney sereweda eweman bo derekewêt ke zorbey zorî ewaney le ser Kurd û Kurdistanyan nûsîwe, be degmen basî bûnî Kurdistani Sovyetyan kirdiwe. Bêguman lem law lew laş renga govar û bilawkirawe hebin ke nawî Kurdistani Sovyetyan hênabê bêreda xalêkî zor giring heye ke şayanî baskirdine, ewîş meseley Kurd û Ermene. Her ke basî Kurdistan, taybetî Bakurî Kurdistan dekeyin, ewa bira Ermeniyekan lêman rast debnewe û her le deryaçey Gola "Wan" ewe, bigre le Urfe û Melatiye ra be xak û mulkî

xoyan dezanin û basî "Ermanistani Gewre" man bo deken. Xiwanexiwas-te min diji gelî Ermenî bira nîm û nikolî le mêjûy Ermeniyekan û Împratoryetî Ermîniyaş nakem. Be pêçewanewe Kurd û Ermen wek dû gelî bira le tenîşt yekda jiyawin û çarenûsyan yek biwe le zor serdemî mêjûyîda, belam dujminan kewtine nane-wey nakokî le nêwan em dû geleda û sirînewey destî çewrîşyan beser mîlletî Kurd da. Ca ba bizanî yekê lewaney ke be çawî xoy le nizîkewe rûdawe-kanî diwe û agadaryan biwe çî delêt û em mirovêş helbet Ermenî biwe. (Robên Paşay ermenî)(8) Le salî 1925 le rojnamey (Tiruşak)(9)î Ermenî jimare (243) le (Cenewa) le Îtalya derbarey dúberekî nanewey dewletî Usmanî denûsêt:

(Leber ewe be wasîtey mênewiyatewe duşminayeti xistibwe beyniyanewe û bêm sebebewe miwefeq bû bêzê Ermenî le eleyhî Kurd û bêzê Kurd le eleyhî Ermenî tehrîk ekird û fesadêkî gewrey xistibwe beyniyanewe.) (10) Meseley dananî Kurdistan be Ermenistan û bayexdan be berjewendî Ermen le ser hîsabi gelî Kurd hestî zor le şairan û nûseranî rakêşawe û basî em metirsiyeyan kirdiwe. Bo nimûne şairî netewey Kurd Hacî Qadirî Koyî defermiwêt:

(Xakî Cizîr û Botan, yanî wilatî Kurdan Sed heyf û sed mixabin deyen be Ermenistan hiç xîretêk nema-we sed car qesem be Quran Peydabê Ermenistan, namênê yek le Kurdan...)(11) Helbete dewlete gewrekan bepêy berjewendî taybetî xoyan zorcar bayex be meseleyek deden û meseleyekî tirîş wela denên. Meseley gelî Ermenîş le salekanî şerî cihanî yekemda yekî lew meselaney zilhêzeka-nî mêj û zulm û zorî lêkirawe û xakey qirtênrawe û letupet kirawe. Teniya: (... Le ber ewey le nawçekanî jû-rây Kurdistani Turkiyada Ermenî ejî zorcar em nawçane be Ermenistani Rojawa nawebrên.) (12) Le kone nûsrawêkî Îtalî le salî 1543 da hatiwe ke:

(Danîştîwanî Ermîniyay Gewre û

Biçûk zorbeyan Kurdin, mîlletêkî çiyayî û cengawerîn, ewaney le Ermîniyay Gewre dejîn zorbeyan le jêr deselatî Turkekanin, beşêkîş le jêr deselatî Farsekanin, belam ewaney le Ermîniyay Biçûk dejîn serbexon û lejêr deselatî hiç kes nîn.) (13) Le heman katda bîruray tirîş heye ke yek nagrêtewe le-gel rakanî tirî pêşûda: (Îro Kurd le ser deştî Ermîniya dejî, ke pêş cengî cîhanî yekem Ermeniyekan lewê niş-tecê bûbûn.) (14) Herwek boman rûn debêtewe ta êstaş em meseleye giftugo û miqomiqoy le ser dekrêt û be tewawetî şînekrawetewe, M.S. Lazerêv delêt:

(Ew nawçaney le Sovyet Kurdî lê dejîn, beşêkî cugrafi Kurdistan nîn xakî Kurdistan. Be Kurtiyekey Kurdî Kurdistani û hî nakurdistaniş hen. Ewaney Sovyet Kurdistani nîn.) (15)

Lam wabê êsta norey ewe hatiwe, bo ewey bizanî, aya peywendî Kurd û Rûs bo çî serdemêk degerêtewe? Be bîruray zorbey zorî zanayan û lêkderewan ke lem babeteyan tojiwete-we, eweman bo derdexen ke peywendî Kurd û Rûs degerêtewe bo serdemî Rûsiyay Tezarî û şer û pêkdadane-kanî nêwan împratoryetî Usmanî û Rûsiya:

(Be giwêrey ew serçawaney ke leber dest dan, detwanrê girîmanî ewe bikeyin ke bo yekem car peywendîyekanî Rûsiyay Tezarî legel serok hoze Kurdekan beşeweyekî mêjûyî degerêtewe bo seretakanî sedey nozdehem. Le layenî ramiyarîşewe arezûy Tezarekan ewe biwe ke hêz û tiwanay cengî hoze kurdekan le çîwarçewey sitratîjyeyî serbazî xoyan bekar bînin le diji Usmanîyekan.) (16) Qunsulî Rûs le "Wirmê" le yekêk le belgenome nihênîyekanîda be aşkira danî beweda nawe ke: (Rûsekan be radey yekem le goşey damezrandinî Ermîniyay serbexowe seyrî kêşey Kurd û diwarojî Kurdyan ekird ke bewe rûs dû siyasetî ciyawazî heb-we beramber be Kurd û beramber be Ermen.) (17) Lêreda eweman bo rûn debêtewe ke dewlete gewrekan be her şeyek bê le zor kat û serdemda wîstûyane meseley Kurd biçewsênne-we le pêrawî berjewende siyasetî û ser-

bazî û abûriye taybetiyekani xoyanda. Bêguman Rûsiyaş yekêk biwelew zilhêzaney ke her bo heman mebest zor be gure û goliyewe hatote meydan. Peymanamey "Sayks-Pîko" salî 1916 belgeyekî aşkiray em witeyeye. Wek dîman Rûsiya hewlî ewey deda ke Kurd bika be qoqî qurbanî meseley Ermen û be berdêkîş dû çoleke bikujêt. Debê ewe dest nîşan bikayin ke siyasetî Rûsiya beramber be kêşey Kurd û xakî Kurdistan siyasetêkî negor nebwe, belku bepêy kat û şiwên gorawe:

(Bem core wek debînîn Rûsiya legel eweşda ke wek zorbey dewlete gewrekanî tir çawî birîbwe xakî Kurdistan û samanekanî belam xetêkî siyasî diyar û dûrbînî beramber be Kurdistan nebwe, we zor car em siyasetey bepêy kat û şiwên degora.)(18)

Be giwêrey zorbey zorî serçawe hemecorekan eweman bo aşkira debêt ke peydabûnî Kurdan be şeweyekî giştî le Rûsiya diway bestinî peymanamey "Gulistan" biwe, ke le salî 1813 le nêwan Eran û Rûsiyada morkirawe, û em peymanameye hendê le nawçe Kurdîyekan bûne parçeyek le Rûsiya. Kurdekanîş le wîlayetî "Elîzabît Pul" da dejiyan. Paşan hendê le Kurdekan kewtine wîlayetî "Yerîvan", emeş bepêy rêkewtinamey "Turkmançay" salî 1928 bû. Le kotayîşda Kurdekanî herêmî "Qars" û "Erdehan" kewtine jêr deselatî Rûsiyawe. Diway berpabûnî şorişî sosyalîstî Oktoberî mezin, we be giwêrey peymanameyek ke le nêwan Turkiyay Kemalîst û Rûsiyay Sovyetîda bestira "21 Adar 1921", nawçekanî Qars û Erdehan dúbare kewtinewe jêr deselatî Turkiya. Lew kataneda kurdekanî Sovyet zorbeyan le komarî Ermenistanî Sovyetda manewe û betaybetîş le nawçekanî "Talin" û "Elagez". Lêreda gelê hoy mêjûyî hen ke peydabûn û derkewtinî Kurd le Sovyetî caran beyan deken: **Yekem** Herlenîwey yekemî sedey hejdehemewe hendê le hoze kurdekan wirde wirde kewtine cûle û pawanî ajelekaniyan firawan kird, le pêşda milyon berew deştî Yerîvan naw, pa-

şan bo nawewe û berew Azerbaijan berêkewtin û rêy "Beko" yan girteber. Le mawey em bilawbûnewe şeneyiyeda, dêy Kurdiyan lêre û lewê dirust kird, diyare ta radeyek deselataranî "Qeyserî" pêşwazî ew dest besera girtinêy Kurdekaniyan kirdiwe.(19) Helbete wek lepêşewe basman kird ke deselatdare Qeyseriyekan deyanwîst sûd le neberdî û azayetî hoze Kurdekan werbigrin le katî cengekaniyanda le dijî dewletî Usmanî. **Dûem** Hoy ayînî ta radeyek rolî xoy bînîwe le koçkirdinî kurdekanî Bakurî Kurdistan bo nawxoy Rûsiya. Her bo nimûne Kurde Yezîdiyekan zorcar le layen serkirde musulmanekanî împratoryetî Usmanî û Kurdekanîş çewsenrawetewe, çunke ewan peyrewî ayînî taybetî xoyan "Zerdeştî" kirdiwe. **Sêyem** Bûnî şer û sorî berdewam û zordarî dagîrkeranî Usmanî le mîletî Kurd, renga way legelê le role kanî gele keman kirdibê ke serî xoyan helbigrin û koç biken bo cêga û şiwênî tir be mebestî asayîş û aramî. Bêguman cengekanî Rûsiya û Turkiya "1828-1829, 1853-1856, 1877-1878" rolî xoyan hebwe lem kareda. **Çiwarem** Kurdekanî Turkmanistanî Sovyet newey ew hoze Kurdanen ke le sedey şanzehemda deselataranî Fars be zor le nawçey "Xurasan" yan niştêcê kirdûn bo ewey pasewanî sinûrî rojhelatî împratoryetî Eran biken. Kolonîye Kurdekanî "Efganistan" îş her ew binereteyan heye û jimareşyan de hezarêk debêt. Ge-yiştinî Kurdekan bo Kazaxistan û Qerxîz tazetir û lem diwayiyeda pe-rey send. Teniya le salî "1937-1938" dabû ke Kurdekanî Qeqqas be ajaweqî û têkderî sinûr tawanbar kirawin û çend hezarêkiyan bo em komare dûraney Asiya ragiwêzan. (20)

Ca êsta ba bizanîn jimarey Kurdekanî Sovyetî caran çende. Helbete katê mirov biyewêt basî jimarey Kurdekanî Sovyet bikat tûşî zor core bîr û ray cuda cuda debêt sebarete be jimarey danîştîwanî Kurd lem wîlata. Bo şikirdinewey em base çend nimûneyek dênînewe ke jimarey danîştîwanî Kurd pişan dedat le Sovyetî

konda:

1) 125.000 kes / le salî 1910 "Teniya Kurdekanî Yerîvan û Qars" le kitêbî "Mînoriskî, El-Ekrad, Bexdad 1968)".

2) 300.000 kes / 1945 "le nexşeyekî Kurdistan ke pêşkeş kirawe be kongirey Sanferansîskoy 1945"

3) 250.000 kes / 1956 "B. Nikitine, Les Kurdes".

4) 160.000 kes / 1965 "A. Ghassemlou, Kurdistan".

5) 150.000 kes / 1970 "L.C. Vanli, Le Kurdistan Irakien".

6) 100.000 kes / 1970 "R. Lamborn, Vörlds Politikens dagsfrågor nr5".

7) 80.000 kes "C.J.Edmonds, Kurdish Nationalism, in Journal Cont. Hist vi: 1".

8) 100.000 kes / 1974 "M. Baksi, Den Kurdiska frågan".

9) 153.000 kes / 1979 "Be giwêrey amare resmîyekan".

10) 300.000 kes / 1982 "P. Johnstone. WEC Intern. Research office, UK".

11) 225.000 kes / 1987 "Selah Bedredîn, El-Ekrad şeêben we qezîyetên".

12) 500.000 kes / 1990 "Bepêy qisey -Nezîrov- Keserokî Kongirey Kurdî bû le Mosko 26-7-1990".

Wek le serewe boman rûn debête we ta êsta jimareyekî rêkûpêk le merdanîştîwanî Kurd le Sovyet le berdestda niye. Herweha zor ciyawazî le nêwan jimarekanda debînê û zor kem û kurtiyan têda bedî dekrê. Helbete katê bêyin basî jimarey Kurdekan le komarekanî Sovyetî pêşûda bikayin ewa ziyatir tûşî zor meseley tir debîn. Jimarey danîştîwanî Kurd "salî 1970" bem corey xiwarewe diyarî kirawe (21):

Ermîniya	37.486 kes
Azerbaycan	150.000 kes
"kemtir bixemlêne"	
Corciya	20.690 kes
Kazaxistan	12.313 kes
Qereq	7.947 kes
Turkîmanistan	50.000 kes
KO	278.463 kes
Berpîrsiyarî radiyoy Kurdî le Yerî-	

van berêz Ehmedê Gogê Yosfyan debêjêt: (*Le Ermenistan 60.000 Kurd dejîn.*(22) Bêguman em jimarane y ke le serewe pîşan diran ewe nageyenin ke degawdeg rastin. Be pêçewanewe lewaneye zor kem û kurtiyan lê bedîbikrê, belam herçonêk bê le nebûn baştirin, we her ew jimaraneşman leber destda bû taku biyanxeyne pêş çawî xiwêneranewe.

Begîwêrey yadaştî kurdekanî Sovyet xoyan êsta kurd nek lesê ya le çîwar ya pênc komarda dejîn(23), belku: (Dabeşkirawin beser no komarî ciyawaz.) Aşkiraye emeş hêndeytir meseley jimarey daniştîwanî Kurd be zehmettir dexat. Bêçge lemanêş rezgeperistanî netewe serdestekan herdem wistûyane jimarey kurdekan kem bikenewe û tirs û tîror bilaw bikenewe lenêw kurdanda. Em kareş be taybetî le Azerbaycanda xoy denwênêt. Bo nimûne şakiroy Mihê denûsêt: (*Bepêy amarî serjimêrî salî 1921. Jimarey Kurd le Azerbaycanda 37.780 kes biwe û le salî 1926 jimareyan geyîştote 41.000, wate le mawey pênc salda le Azerbaycan kurd teniya çîwar hezarî ziyad kirdiwe. Le salî 1939 jimarey kurd le Azerbaycan geyîştote 6.000 kes, wate 35.000 kes kemtir biwe le salî 1926.*)(24)

Diway berpabûnî şorişî Oktober le salî 1917 da goranêkî binçineyî le komelgay Sovyetîda rûyda. Herweha bûjanewey kulturî û ferhengî gişt gelanî Sovyetî girtewe. Bêşik gelî kurd yekê bû lem gelaney ke be amancî xoy geyîşt le çîwarçewey Yekêti Sovyetda belam bedaxewe zorî nebîrd dîsan rolekanî gelekeman dûçarî awareyî û derbederî û zordarî bûnewe:

(*Eger min be kurtî basî kurdî Sovyet bikom debêt bêjim kerêgoy ewan berdewam deşt nebwe, beku çal hebwe, qort hebwe, şayî hebwe, şîn hebwe. Paş şorişî Oktober gişt mîlletanî Yekêti Sovyet geyîştine azadî xoyan, kurdîş Le destûrî bineretî Sovyetda tomar kira ke mîlletanî Sovyet yekin. Le salî 1923 da be hawkarî Lînin le Azerbaycanda Kurdistanî Sovyet damezrêndra ke paytextekey şarî Laçîn bû. Qutabxaney kurdî kirayewe, kitêb be*

kurdî çapkiran, nûseranî kurd be zimani xoyan deyannûsî, tiyatroy kurdî dirust bû, emane hemû bo kurdan şayî bûn, belam şayiyekeman zorî nexayand, le salî 1929 Kurdistanî Sovyet helweşêndra...)(25)

"Aristova" delêt:

(*Kurdistanî Azerbaycan birîtî bû le nawçekanî Laçîn, Gulbajar, Kotolîn û Zîngêlan. "Paşan le siyekanda em nawçane nawniran be herêmî Kurdistan. Detwanrê destnîşanî ew birûskewey Lînin bikrê ke bo serkomarî ew katey Azerbaycan "N. N. Nerîmanov" î nardiwe û le bergî 54 lapere 22 î karekanî tewawî Lînînda hatiwe: Pêwîstî yarmetîdanî hejaranî-Volgograd û Kurdistan be sercemî 40 milyon robl.*)(26) Ewey şayanî ba ke salî 1910 le dayik biwe û herdû kişiyen mamosta bûne û şîrekaniyan babetî qutabxaneyan têda biwe. (27) Heta Kurd le sînemay Sovyetîşda basî kirawe, bo nimûne filmî "le jêr deselatî kurdekan" ke le salî 1915 da amade kirawe û basî rûdawe diltezênekanî ew katanek dekat be taybetî rûdawekanî sere-tay Cengî Cihanî Yekem (28).

Kurdekanî Sovyet hemîşe şanaziyan be xebatî nepisawey gelekewaney kirdiwe le parçe ciya ciyakanî Kurdistanda û bepêy tiwana û lêhatûyî xoyan û ewey le destiyen hatbê encamyan dawey le pênanawî xizmet kirdinî ferheng û edebî kurdîda û berew pêşewe birdin û rajekirdinî mesele rewakey mîlletekeman. Mamostay rehetî Qanadî Kurdo (Emey Kurdî Sovyet şanazî be xebatî şorişgêraney Kurdî Eraqewe dekeyin) fermuyetî. (29) Izgey Radiyoy Kurdî le Yerîvan be sê beş le berwarî 24-25 /ab û 2 Îlonî 1987 da basî Bakurî Kurdistan û çalakiyekanî pêşmerge kurdekan û cengî partizanî le Kurdistanî Bakur kirdibû(30) Herweha Kotî xoy Barzanî tiwanîbûy: (*Le salî 1956 geştêk bikat bo komarî Ermîniyay Sovyetî û agadarî bar û doxî Kurdekanî ewê bikê.*)(31)

Barî abûrî û komelayetî emroy kurdekan le Sovyetî caran renge le zor layenewe baştir nebêt le bira hawzimanekaniyan ke lenêw xudî Kur-

distan be corehaşewey dirindane deçewsênrênewe. Herçende le katî xoyda hendê ray bem şeweyêş hebwe:

(*Kurdekanî Sovyet yekêkin le here hawnîştîmane xoşguzeranekanî naw Yekêti Sovyet...Mer û malatî xoyan heyê û beşê zewî xoşiyen heyê bikêlin...Xanûy taze babet le berd yan xişt, bezorî gerimkirdinewey nawendiyan bo rakêşrawe û hendêkîş telefonyan heyê.. Hemû dêyek bepêy pêwîst awî xîwardinewey, elektirîk, telefon, dukanî xîwardemenî.. htd. têdaye. Tenanet le komarêkî geşekirdûy wek Ermîniya rêjey hoşmendani Kurd wek rêjey hoşmendani daniştîwanî Ermîniya berze... Hendêk Kurd niwênerin le Encumenî Netewekanî Balay Sovyetda...)* (32)

Bêguman şewey bîrkirdinewey seranî Sovyet û bederkewtinî perestroyka û Glasnost xoy le xoyda le sûd û qazanî gelekeman daye û betaybetîş bo kurdekanî Sovyet:

(*Vê yekê feydeyêke mezin li kurdên Sovyet jî kir. Edî ji wan re jî rê vebû ku mafên xwe bixwazin. Ji ber ku weke min dîtî, Kurdên Yekîtiya Sovyet hey dawiyê bi welatê xwe ve girêdayî ne û armanca wan jî tenê Kurdistanekê serbixwe û azad e.*)(33) Gorbaçov be xoşî carê le caran lewitarêkîda gutbûy: Debêt mîlletanî Sovyet Pêş bikewin, bo nimûne gelî ziyen geyîştîwe be Kurd û Tetar, debêt rêgay pêşkewtînyan le ber demda bikrêtewe.

Kurdekanî Yekêti Sovyet her le diway derkewtinî perestroyka û Glasnost kewtine xo û destiyen kird be dawakirdinî mafê zewitkirawekaniyan, be taybetî mafî bedihênanewey nawçey otonomîdarî Kurdistan û damezrondinî dezgay çapemenî Kurdî û gerandinewey elf û bêy Latîni bo nûsinî Kurdî û bilawkirdinewey rojname û govarî Kurdî û dawakirdinî helwêstêkî rûn le serkirdayetî Sovyetî beramber be rûdawekanî Kurdistan û xebatî azadîxwazî gelî Kurd lepênaw mafî çarenûsda. Herweha bo carî yekem le mêjûy niwêy Sovyetda konfransêkî zanistî seranserî yekêti Sovyet be nawî "Kurdekanî Sovyet "Mêjû û serdem" le 25-26 î Tîrmehê 1990 da bes-

tira û amadebiwan le gişt nawçe Kurdnişînekanî Sovyetewe hatibûn bêcge le niwêneranî hêzê Kurdistanî yekan û derewey wilat. Helbete emeş serkewtinêk bû bo Kurdekanî Sovyet. Lem diwayeşda zor kor û komeley kulturî Kurdî le Sovyet damezrawe bo nimûne komeley Ronahî" le Gurcistanî Sovyet. Baskirdin le serrem babetê û siyasatî sovyet leme meseley Kurd zor gûle û lem witare da cêgay nabêtewe. Bêge le me meseley Kurd le Sovyet betewawî dengî nedawetewe:

(Komelgay Sovyetî Komelgayekî daxrawe, be daxewe wek pêwîst meseley Kurd le Sovyet dengî nedawetewe ... Barî Kurdab le sovyetîş le zor riwe we grêdrawe be barî giştîyewe.) (34)

Zor rast û rewaye ke bigutrê Kurdekanî Sovyet, newekani yekê le here çewsewakanî komelgay Kurd, êsta serkewtûtirin û xwendewarîtirin beşê gelî Kurd in. Peresendinî Kulturî û abûrî be hîç şeweyek nebote hoy ewey bibne Rûsî ya sîmay neteweyî xoyan win biken. (35)

Le kotayîda hîwadarim tiwanîbêtim basêkî serpeyî û giştîm derbarey Kurdekanî Sovyetî caran pêşkêş kiridibê, helbete em babetê lewaneye bêkem û kurîş nebê, belam Kurd gutenî: Kes le pirê nebwe be kurê!

Perawêz û Serçawekan

1- Mihemad Emîn Zekî, Kurd û Kurdistan, çapxaney Darulselam, Bexdad, L: 8.

2- V. F. Mênorskî, El-Ekrad, terceme we teêliq Dr. Marûf Xeznedar, Bexdad 1968, S. 12.

3- Krês Koçêra, Mêjûy Kurd le sedey 19-20 da, wergêr: Mihemed Riyanî, çapxaney Karwan, beharî 1369/Taran, L: 33.

4- Cemal Nebez, Kurdistan û Şorîşkey, Kurdo le Elmaniyewe kirdûye be Kurdî, Binkey Çapemenî Azad/Swed 1985, L: 364.

5- Ş. B. Soreklî, Em û Pirs me, Weşanên Celadet Bedirxan-Sydney,

R: 45.

6- Selah Bedreddîn, El-Ekrad Şeêben we qeziyeten, Rabîtet Kawa Lîlseqafe El-Kurdiye, Et-tebee Elûla-1987, Beyrût-Lûbnan, s: 89.

7- Peyv, jimare 4, sal 1/Nîsan 1986, Witarî "Kurd le Yekêtî Sovyetda", nûsinî: Kendal, gorînî le Îngîlîzî: Selam Ebdulla, L: 605.

8- Rojnamey "El-Îstîqlal" le jimare "1258" î 1/2-1931 tiyayda hewalî bestinî Kongireyekî hawbeşî Kurd û Ermenî le Parîs bilawkirdotewe û delê: Le Ermeniyekan ewaney beşdariyan Kird-Robîn Paşay Ermenî, Wahan Babazian, Hadia Beg û Fahoronian Beg û le Kurdekanîş Şerîf Paşa û Dr.Şukrî Mihemed Beg û...htd. Herweha ew kongireye biryarî dananî lij neyekî bediwaçûn "mutabee" î dawe û le Beyrût ku debêtewe û lewêş dîsan Robîn Paşa amade debêt.

9- "Tiruşak = Ala" rojnameyekî Ermenî biwe. Organî "Daşnaqêkan" biwe, le "Cenewa" le Îtaliya derde çû. Daşnaq hizbekî burjwazî neteweyî Ermenekan biwe û lê salî 1890 damezrawe.

10- Karwan, jimare 68 Îlon 1988, witarî "serçaweyekî niwê derbarey peywendî Kurd û Ermen" be pênuşî: Ehmed Seyd Elî Berzîncî, L: 7.

11- Komele Şîrî Haçî Qadrî Koçî, Bexda 1925, L: 51.

12- N.A. Xalfîn, Xebat le rêy Kurdistanana, wergerî le Rûsiyewe: Celal Teqî, Silêmanî 1971, L: 16.

13- Mêrella Gelêtî, Kurd û Kurdistan le nûsrewekanî Îtalîda le sedey sêzdehem-nozdehem, wergeranî lê Îtalî: Casim Tewfîq, Stockholm 1987, L: 42.

14- Ketelogî Swêdî: Kurdistan, photo:N.Kasrian, text: Z. Arshi-K. Zabihi, Sverige 1990, sid: 15.

15- Mamostay Kurd, jimare 6, Beharî 1988, giftugoyek legel Kurdnasî Sovyetî benawbang M. S. Lazerev, Enwer Qadir Mihemed le Rûsiyewe Kirdûyetî be Kurdî, L: 18.

16- Dirasat Kurdiye, El-Mêhed El Kurdî, Parîs, El-Eded 2-1, Es-sene El-saniye, Kanûn El-Sanî 1985, meqalet "Xiyarat lîsiyase El-Sovyeti-

ye tucah El Mesele El-Kurdiye, biqelem: N. Bêkes, S: 75.

17- M. R. Hawar, Şêx Mehmûdî Qareman û Dewletay Xîwarûy Kurdistan "bergî yekem", London 1990, L: 309.

18- Dr. Kemal Mezher Ehmed, Kurdistan le Salekanî Şerî Cihanî Yekemda, Çapxaney Korî Zanîyarî Kurd, Bexda 1985, L: 25.

19- Peyv, jimare 4, Nîsan 1986, L:598.

20- Heman serçawe, L:600.

21- Heman serçawe, L:598.

22- Kasêtî Radiyoy Kurdî le Ustralia, Oktoberî 1990.

23- Berbang, jimare 61, November 1989, witarî "Perestroyka û barî jiyani Kurdekanî Sovyet û daxwaziye-kaniyan" be pênuşî: Dr.Cemşîd Heyderî, L:45.

24- Heman serçawe, L: 44.

25- Heman serçawe, Witey Nadrî Nadrowendamî ekadimiyay zanîyarî leberde konferansî Parîs, L: 61.

26- Xalid, Xalid Es-siyase Es-Sovyetiye tucah El-Qeziye El-Kurdiye fi El-Mîzan, Stockholm 1990, S: 46-47.

27- Tomabiwa, Jiyanî Kurdewarî, Ewaz zengene le ferensiyewe kirdûyetî be Erebi, Hemeseid Hemekerim le Erebiyewe kirdûyetî be Kurdî, Silêmanî 1980, L: 275.

28- Bo ziyatir agadarî birwane: Govarî Pereng, jimare 5, sal 4, mangî yekî 1991, witarî "sînemay Kurdî û Kurd le sînemada" nûsinî: Burhan Şawî, wergêranî le Erebiyewe: Seyda, L: 24.

29- Peyv, jimare 1, Adar 1986, L: 82.

30- Dengê Kurdistan, hejmar 7, 20-10 1987, rûpel:21.

31- Mesûd Barzanî, El-Barzanî welhereke Elteherûriye El-Kurdiye 1945-1958, Kurdistan, 1987, S: 105.

32- Peyv, jimare 4, Nîsan 1987, L: 600,601.

33- Berxwedan, hevpeyvînek bi Îsmet Şerîf Vanlî re, 30.11.1990, rûpel: 21.

34- Berbang, jimare 61, L: 63.

35- Peyv, jimare 4, L: 606.

ZMAN Û RASTNIVIS

F. Huseyn SAGNIC

Zman dî kûraya dirokêda diafire, dî bnîka xweda dewlemend dibe, dixemile, têkûs dibe û pêşve diherike. Tu gavê zman ranaweste. Lewra pêşveçûna cihanê ji ranaweste. Gava pişeki nû tete afirandî, mitleq navek lê tê danin. Ew nav dibe peyvek û dikeve nav zmanan. Ew peyv, an gelên cihanê bi zmanê xwe werdigerin, an her kes gorê zmanê xwe bi lêv dike, an ji ji hêmana wêra sadîq dîminin û bikartin. Her bi çî rewşê dibe bla bibe, her kes gorê teknîka zmanê xwe dî kêşananda, dî hevedudaniyanda, dî qedinekanda (izafanda-tamlamanda) û dî he cokanda bikartin. Bî vi ewayi ji û bi peyvên biyani ji, zman rojbiroj dewlementir û têtûstir dîbin. Xwezay (tabii) bî pêşveçûna avatan û bi guhertina sazîmanan ji peyvên nû tete afirandî û dî bnîka zmananda ciyên xwe dîgîrin. Disa zman dewlementir û têtûstir dîbin. Lê divê bî hajdari hay ji vê yekê bîminin ku ji qaydên zmanan dernekevin û dî bnîka qaydên zmananda bêne ghandî. Heker ne, zman ji çiyên xwe dîleyzî û sergeşte dîbin.

Rêzîman jî hundirê zmanan derdikevin û dî nav qaydên xwe yên xweserda tekûs dîbin. Qaydên her rêzîmaneki cuda-cudane û dî bnîka zmanên xweda derdikevin. Lê dî bnîka zmanên sergeştêda hemî qaydên rêzîmên dernayên. Jî ber vê yekê ye ku ji alî rêzîmanîvanan ve hîndek qaydên rêzîmanên wan zmanên sergeşte tene çêkîrin.

Heya van salên nêzik, zmanê Kurdi bî ewayek rêkûpêk hatiye. Qaydên rêzîmanî û rastnîvisî ji bî rêkûpêk hatibûn. Ew hozanên me yên dî nav gelêda derketî û yên dî medresanda ghêştî, xar û jor bî yek rewşê rastnîvisî û qaydên rêzîmanî bikaranîne. Gelek afirinekên wêjeyî (edebî) û folklorîk jî afirandîne û xîstîne bî xîzmeta gel. Hê jî gelek jî wan hene ku eynî xîzmetê bikartin.

Çawan me lî jorê gotibû: "Zman dî bnîka xweda tekûs dibe". Ne ku bî guhertîne û bî zordayîne tete mûdaxêlekîrin. Gava bî vê tentêlê dest bî zmanan hate krî, jî peşilandîne zêde tu havîlek jêra nayne. Dî derbarê zmanên drîsda ne reform, ronesans tê hîrandî.

Zmanê Kurdi dîgel rêzîman û rastnîvisa xwe zmaneki rast û drîste, jî alî wêjekar û hozananve xîmekê pîr qayim hatiye avêtî. Her çqas beşek hîndîk jê bî dest me ketîye, lê afirinekên me yên wêjeyî yên nîvisandî gelek hene. Ango qasî afirinekên bîyaniyan yên wêjeyî hene û hêdi- hêdi bî dest dikevin. Qenc lê bînerî, selahîyeta tu kesi nîne ku çewtîyên wan afirinekan drîst bike, ne ku rastnîvisa wan biguhere. Heker çarekî jêra neyê ditî, bê sedem wê du rastnîvis derkeve hmatê ku ev jî nayê bexîşandî. Lewra dî vê mjarêda gelege jî afirinekên nîvisandîra sadîq bîmana.

Xwendevanên hêja, ez nabêjim bî tu ewayi rastnîvisî nayên guhertî. Belê, tene guhertî. Lê sedemên peywîstî jêra dîxwaze. Jî bo guhertîna rastnîvisa kevnare, devoka herêmek ne sedemeke drîste. Gorê afirinekên me yên nîvisandî yên kevnare û beşek jî yên nû, guhertîna rastnîvisê ne gorê devoka herêmekê ye jî. Dî vê mjarêda ezê gelek minakan bîdîm, dîxwazîm ku xwendevanên me wan minakan dî eynî pîrtûkanda bîxwînin û bê bandor (te-

sir), bîryara xwe ya bî sedem peywîstî jî me ra verê kîn. Afirinekên bî dest me ketî emê jî hemîyan jî minakan bîdîn, navên wan û navên nviskarên wan jî bînivîsin. Emê jî du diwanan her yekê nivê hilbestekê jê bîdîn û jî yê dîn jî parçe jî wera pêşkêş bikin.

Dabaşa me li ser qertafa "da, ra" ye ku nha "de, re" tetê nvisandin. Bêweku "di malda, ji munra; di malde, ji munre" dînivîsin. Bî heve nvisandin û cuda nvisandîna van qertaf û peyvên mîjarek dîne, paşî ezê dabaşa wan bîkîm. Ango ezê ditîna xwe pêşkêş bîkîm.

Minak:

*Bi narê firqetê suhtim, jî ferqê serhetê pêda
Xedenga xefletê nuhtim, jî berqa lamia têda
Xedenga firqetê re'de, dilê ew xefletê lêdit
Dibêjum wer cebel bit ew, bî ker bit wê di gavê-
da*

*Heçî firqet nedî hicran, nebê dax û key lêne
Jî bil derbê di hicrani, fraqa roh û can kê da
Jî her bê dax û bê derdî, mepirsîn muhnetê îşqê
Çî zanîn bê xeber jana, dilê dax û keser têda
Kesê muhnet diy û firqet, vexwarî cureya hucrî
Gurî wan tê bî halê min, di vê hicran û zecrêda
Bî dama muhbetê bendim, xedenga firqetê dil
nuht
Bî şubhê murxê nim besmel, di hev wertim di
xwunêda*

*Burûska batnî da dil, di pêtê sine wê werbû
Ku dê bêtîn tebita dil, di nav wê nar û pêtêda
Jî ulfê şubhetê zulfê, mudam lew bê qerarim ez
Ku canê min ezîz îro, çû û dil wê di ulfêda
Jî mehbub dûr kirim çerxê, felek wê pîr hilavêtîm
Nizanum dê li ko dit min, di vê dewran û çerxêda
Hebîbî bê xeta kuştîm, bî derba firqetê axir
Jî wê rojê dizanî min, ku yar ew tir li cengê da...?...*

**Diwana Mela,
Mele Ehmedê Cziri**

*Ezîm îro li meyhanê, dikim perwaz di camêda
Li ber cengê direqsum ez, dikim nalin di nayêda
Bî nayêra dinalim ez, jî soza dil dikalim ez
Jî şewqa şahidê saqî, dixwum ez mey peyalêda
Dixwum ez mey bî şehkasa, jî dêma luelo elmasa
Şeraba dilbera xasa, nesibê min di amêda
Di amêda ezîm serdar, li nêv yaran ezîm dildar
Di îşqêda ezîm xwunxwar, ciger nare di pêhtêda
Me sine pêht û ateşbû, me hêstir jî dideyê reşbû
Me talî sorgula geşbû, me di îro di falêda*

*Me falek muşteri lamî, digel wi zuhre bû tabî
Nucumên seedî bûn camî, me talî da di burcêda
Di burca seedê eşrefda, li bedra xelqa erqemda
Bî tac Cûşîd û Ercem da, di babê nor û husnêda
Di babê husn û rewşenda, çî şewqek tacû û şeh-
per da
Lî dêm xurşîd û mermer da, me exter da di îşqêda
Diwanê Îrfan, M. Qedri, Cziri*

*Heçî ku dibêjun ewelîle, ew îlle jî bo tera delîle
Ez dê bî cenazeyê wîra bîm, hetta weku meqbe-
ran teba bîm
Zîne dikujum meger bî emda, tobaye di cenneta
heremda
Gurêdayî di paxîla Memêda, Mem mayî di heybet
û xemêda
Mem û Zin, Ehmedê Xani*

*Bî tûlê nasêtanêra, vexwendim mir bî dergahî
Bî vi çavî hebîb ditim, şukur ev şefqe mewlî da
**Diwana Mela,
Mele Ehmedê Cziri***

*Dilo rabe dilo rabe, veke çavan ku êvare
Nezano bes di xewda be, jî newmêra mebe yare
Dinê qence jî mêranra, eceb mulke jî şêranra
Ku ava ken jî xeyranra, eceb mezra û eqare
**Diwan,
Feqiyê Teyran, Hizani***

*Her yekî westabû têda çendêsâl, lê eded mespare
ilmê layezal
Ni jî darê xwarî her dukan şêrin, huleyê cennet jî-
benêda firin
Rohnîkê wi şîr kîrî dar û nebat, çûn di erdêda
du pa û mayemat
Rabe mîzgîni bibe jî mexloqêra, jî asêman û erd û
ta texte sera
**Mewlûd,
Mele Ehmedê Bateyî***

*Hemd û sena rebî jî tera, Eli li dinê gelkî gera
Qe wi ne di dostek jî xwera, gêr bî di roja tengiyê
Eli rabe heta kengî, tu xafil bî bî vi rengî
Bîşo qelbî jî vi jengî, here rêrast di cehdêda
**Diwan,
Seyid Eliyê Fındîkî***

Bêtin bi me ra li koh û deştan, reh şubhetê teyrekî
bîhîştan

Weqtê ku bihist ev Yehoda, şefqet
geriya ewi di dilda
Yusuf û Zuleyxa, Selim

Mesned ji tera têbaqê eflak, huccet ji tera beratê
lewlak

Ahoki letif û xob têda, gava ku nezer bi çavê lêda
Vêra kete rê û çûn bi hevra, sirê xwe ewan dîgo ji
hevra

Leyla bi xwe hat di vê demêda, neşter li reha di-
maxê min da
Leyla û Mecnûn, Suwad

Da me puserek bi şubhê bedrek, çêkir ji mera ji
nûve sebrek

Gul ma di heqiqê emelda mey xwari di kaseê
ecelda

Leyla û Mecnûn,
Şêx Mehmed Xan, Aqtepeyi

Şehidê çesmê celladim, hewadarim bi bejnêra
Di ilmê îşqê neqqadim, riwayet kim ji amêra
Bi lef bîn kisuwê taze, bi saz û coş û awaze
Ruxê aşiq dibit xaze, ji ber tirê di cergêda
Zarezarên min di dilda, ji firqeta şemsa humul da
Çûn heta mulkê çigulda, cowê xwinên di min

Diwan, Mele A. Rehman, Aqtepeyi

Tu keysayê bezma sirorê xwida, çiraxê hîdayet bi
destê teda

Qusur ger hebitin di şura meda, fitor ger zihor bin
di fikra meda

Rewdetuneim,
Mele A. Rehman, Aqtepeyi

Ellahê ji zatê xwe mişkatê di kenzida

Îşqek ji xwe hulkir misbah bi şûşêda

Gilkê ezeli gira neqşê ebedi vêra

Ayatê karin bahur durek bi sitarêda

Diwan,
Muhemmed Kerbelayi, Aqtepeyi

Çi xweş dadê wudo bestim di dewê weduhaêda

Tehor bû dil bêla şubhe bi herfê taê tahaê

Dibên şehzade çû cem yarê cani

Du destên xwe di gerdenda werani

Seyfulmulûk, Siyapoş

Qenc dêna xwe bîdînê, ji gelek herêmên Kurdis-
tanê minak ji pirtûkên wêjekaran, nav dîgel ciyên
wan, me nvisandin. Teni ciyên sê hozanan (Selim,
Suwad û Siyapoş) em nîzanin. Lê ji kêjan herêmê
dîbin bla bîbin, wan ji mina yên dîn "da, ra" bîkara-
nine.

Pîştî guhertina van her du qertafan Ewên di bîn
bandora guherandîna mane, teni ew "de, re" bî-
kartinin. Ev serdestpêk, pîştî çarika pêşî ya sedsala
bistan derketiye hmatê (holê),

Hêvidarim, bî alikariya hşê drîst, emê ji bîn vi
bari derkevin û çarekê hişmendî jêra bibinin. Bîmi-
nî xweş.

Dê bîdomîne

ÇAVKANÎ

	Rûpel	Rêze
1. Diwana Mela, Mele Ehmedê Cziri (Şerha Diwanê)	35	4
2. Diwanê Îrfan, Muhemed Qedri Cziri	77	2
3. Mem-Zin, Ehmedê Xani		
4. Diwana Mela, Mele Ehmedê Cziri (Şerha Diwanê)	48	1
5. Diwana Feqiyê Teyran (helbesta 'Dîlo Rabe')	2-9	2-7
6. Mewlûd, Mele Ehmedê Bateyi	6-10-19	9-10-2
7. Diwana Seyid Eliyê Fındîki		
8. Yusuf-Zuleyxa, Selim	5-7	13-6
9. Leyla-Mecnûn, Suwad	4-22-29	11-6-12-15
10. Leyla û Mecnûn, Şêx Mehmed Xan, Aqtepeyi	16-138	4-4
11. Diwan, Mele Abdurrehman, Aqtepeyi	2-80	2-8-11
12. Rewdetuneim, Mele Abdurrehman, Aqtepeyi	203-259	10-3
13. Diwan, Muhemed Kerbelayi, Aqtepeyi	6	3-5
14. Seyfulmulûk, Siyapoş	31-152	5-8

ŞANOYA

Jiyana Nû

Mirin û Jiyan

(Lîstik / Du Perde)

Hüseyin KAYTAN

Perdeya Diwemîn Sahneya Diwemîn

(Şikeftêk... Gerilayek birîndar.
Nikare bimeşe û rabe ser piyan.
Milîsek bi lez tê hundir.)

Gerîla : Heval, te av anî, av?

Milîs : Leşker tên. Gundî
jî li paş! Dor û rexê me girtin!

Gerîla : Bila bên, heval, bila bên... Jixwe bêhna min teng bûbû...

Milîs : Li gund serhildanek çêbû. Me gelek şehîd da. Ji wan ên xelasbûyî tên vê derê. Leşker jî li paş! Ger me bibînin, dê me bikujin!

Gerîla : Pêşî divê em yekî jî wan bikujin, matarek av jê bistînin, vexwin, emê dîsa bimirin...

(Gundî, yek bi yek tên hundir. Di himbêza jinekê de zarowê Xecê heye. Zarok bi dengê bilind digrî û nasekine.)

Xecê : Merhaba ji we re!

Milîs : Ew gerîla ye. Gerilaye-

kî birîndar. Nikare bimeşe û rabe ser piyan...

Xecê : Gerîla... Tu pîroz î, bexê min. Weke axê, weke nan, weke welat... Kurekî min jî wek te şervan e. Navê wî Zinar e. Tu wî nas dikî?

Gerîla: Belê, yadê, belê! Ez

Jinik 1: Xuşka Xecê, zaroka te nasekine! Bigre, wê bihewîne.

Dapîr : Lê ew çima digrî? Eşkere ye ku derdekî wî heye! Şîr bide wî!

Milîs : Leşker tên! Pir nêzik in! Dengê wî bibirin. Eger wê bibîsîn, dê me tev bikujin... Şer-

wî baş dizanim. Ew gerilayekî pir bi rûmet e. Şervanekî pir mezin e.

van, çiqas fişengên me hene?

Gerîla : Nêzikî deh heb. Bes in.

Milîs : Ji bo sêsed leşker deh heb fişeng! Pir baş!

Jinik 1 : *(Bi dengê bilind)*
Ewê bibe sebebê me tevan! Dê me tev bide kuştin! Dengê wî bi-birin! Wî bikujin, wî bikujin!

(Pariyek bêdengî)

Gerîla : Metê, emê vî zarowî çawa bikujin! Zarok jiyan in, zarok hêvî ne! Emê çawa bikujin! Zarok nayên kuştin! Pêşî divê hûn min bikujin!

(Gerîla, dike ku rabe ser piyan, nikare. Bêdengî)

Xecê : Hevalno! Min di ber axa xwe de, di ber azadiyê de gelek êş kişand. Ev zarok jî, hîna nehatibû ser rûyê dinyayê, min ji bo gerîla qurban kiribû! Ha ji we re, hûn çi jê dikin, dikin! Lê ez nikarim! Ez nikarim wî bi destê

Perdeya Diwemîn Sahneya Sêwemîn

(Meydanêke serhildanê. Di nav meydanê de agirek dişewite. Li pey sahnê, wek ji dût ve hatina bayekî nermîn, strana Rojê tê bihîstin. Lîstikvan, yek bi yek tên sahnê. Di destên wan de meşhela hene.

Strana Rojê:

Ji pey sahnê dengê wê tê.

agir, xweş agir, me bişewitîne

agir, xweş agir, li me bike ronahî

Xecê:

Dikeve sahnê. Meşhela xwe pêdixe.

min ew anîbû ser dinyayê

rind

min ew kole anî ser dinyayê
lê ez bawer im
zarowên pêşdemê wê azad bi-jîn

Strana Rojê:

Li pişt sahnê dengê wê tê.

agir, xweş agir, me bişewitîne

agir, xweş agir, li me bike ronahî

Cotkar:

Dikeve sahnê û meşhela xwe pêdixe.

ji hatina barbarên Romî heta niha

ax xeyîdî

emê qurban bidin axê

ji hatina zulumkaran heta niha

bereketa biharê nema

emê qurban bidin biharê

deşt ziwa bûn

û ji bêwaviyê

qelişî rûyê welatê me

di navbera Dicle w Feratê de

qelişî weke lêvên reş

Xecê:

emê qurban bidin axê

axa ji xwînê têr nebûyî

ji xwîna Kurdan a reş

hezar sal in têr nebûyî

Pîrê:

Dikeve sahnê û meşhela xwe pêdixe.

yên ku zulum dikirin

ji bakur û ji başûr hatin

li bakur û li başûr wan zîn-cîr

kirin milên me

li bakur û li başûr em mirin

Ferat bi xwîna me geş bû

xwe bikujim!

(Zarok digrî. Xecê bi dengê nîzm, ji alikê ve ji zarowê xwe re stranek dibêje, ji alikê din ve jî ew dewisande singa xwe. Hêdî hêdî dengê zarowî tê birîn. Zarok dixeniqe û strana Xecê diqede. Sahnê tarî dibe.)

wî pilingî

ji bo cotê min ew anîbû ser dinyayê

awirên wî wek yên şêran bûn...

di şeveke reş de min ew anîbû ser dinyayê

rûyê wî weke hîvê, xweş û

Dicle bi xwîna me geş bû
behr bi xwîna Kurdan zêde bû

Strana Rojê:

*Koro bi wê re distirê. Lîstikvan
tev, li dora agir dizîvirin.*

agir, xweş agir, me bişewitîne
agir, xweş agir, li me bike ro-
nahî

*Lîstikvan cihên xwe dîsa dig-
rin.*

Xecê:

emê agirekî mezin pêxin!

ye!

Koro:

agir, dijminê tariyê
agirê rojê
agirê pêşhatinê

Xecê:

Kurdbûyîn azadbûyîn e! Emê
ji bo azadî agir pêxin!

Koro:

agir, neyarê tariyê!

Jina Gundî:**Strana Rojê:**

*Koro, bi wê re distirê û lîstik-
van tev li dora agir dizîvirin.*

agir, xweş agir, me bişewitîne
agir, xweş agir, li me bike ro-
nahî

Şervan:

*Dikeve sahnê û meşhela xwe
pêdixe.*

werin şahiyê, gundîno
werin şahiyê, zarokno
werin şahiyê, hevalno
şahiya agirê çiyân!

Karker:

em dişewitin ji bo genimî
em dişewitin bi kêfxweşî
wek serê genimê payîzê
bê qêrîn û bi dilşahî

Koro:

agir, tu dişewitînî
agir, tu xaniyan şen dikî
agirê evînê, tu
agirê hêrsê, tu

Strana Rojê:

*Koro, bi wê distirê û lîstikvan
tev li dora agir dizîvirin.*

agir, xweş agir, me bişewitîne
agir, xweş agir, li me bike ro-
nahî

Koro:

agirê çiyayên bilind
agirê serhildanê
yê Kurdistanê

Xwendevan:

*Dikeve sahnê, meşala xwe pêdi-
xe.*

av nikare vemirîne
xwîn bikşînin ji bo agirî
ji dilên xwe yên reş
xwîn bikşînin ji bo pêla agirî

*Dengê sîlehan. Gule lê dikevin
û ew dikeve erdê.*

Agirê laşên me! Agirê jiyânê!

*Dikeve sahnê û meşhela xwe
pêdixe.*

Karker:

*Dikeve sahnê û meşhela xwe
pêdixe.*

agir ji bo kurên me
agir ji bo keçên me

agirê goştê
agirê goştê mirovan
ji bo Xwedayê azadiyê
pêta goştê mirovan
ji bo Xwedayê serketinê
agir!

Gundî:

*Dikeve sahnê û meşhela xwe
pêdixe.*

agir ji bo ocaxa mirovê a pa-
şîn û pêşîn! Ji bo Kurdistanê!

Xecê:
emê cardin welatek ava bikin
di nav aştiyê de
mirov ji nû ve dê jîn be
û wê azad be
û wê serfiraz be

Xecê:
êdî tirs qediya! Tirs êdî tune

Xecê:
 şîn negirin li ser zilmê
 agir birijînin li ser rojê
 agir birijînin li ser şevê
 serê xwe rakin jor
 bila pêta agirî bilind bibe li
 ser porên qîzan

Cotkar:
 agirê ji mirinê rabûnê
 agirê ocaxa Kurdan
 agirê jiyane

*Dengê sîlehan. Gule lê dikevin
 û ew dikeve erdê.*

Xecê:
 Ey agir, qundaxê zarowên me
 Ey agir, yê ku welatên mezin
 ava dike
 Ey agir, yê ku welatên mezin
 xera dike
 Ey agir, qundaxê zarowên me
 Ji me re bibe libas û cil, ey
 agir

Strana Rojê:
*Koro, bi wê distirê û listikvan
 tew-li dora êgir dizîvirin.*

agir, xweş agir, me bişewtîne
 agir, xweş agir, li me bike ro-
 nahî

Xecê:
 Dema her der bişewite
 dema agir bibare
 dema dar û ber bikin nalîn ji
 êşê
 bi ku ve, bi ku ve ey gel?
 hicreta Kurdan niha ku der e
 ey tu, yê ku ji Mekkehê bar
 kir
 bi ku ve, ey Muhammed?

Koro:
 Amed, Amed!
 A Med! A Med!

Keçika Xwendevan:
 av nikare vemirîne

xwîn bişkînin ji bo agirî
 ji dilên xwe yên germ
 xwîn bikşînin ji bo pêla agirî

*Dengê sîlehan. Gule lê dikevin
 û keçika xwendevan dikeve erdê.*

Şervan:
 venemrînin agir!
 gur bikin agir
 kî av bavêje
 xayîn e!

*Dengê sîlehan. Gulê lê dikevin
 û şervan dikeve erdê.*

Strana Rojê:
 agir, xweş agir, me bişewtîne
 agir, xweş agir, li me bike ro-
 nahî

*(Li sahnê, mirî li erdê ne. Di
 destên wan de meşhele hene. Lis-
 tikvanên sax, li dora êgir dizîvirin.
 Xecê li ser nigan disekine.*

*Topal, dîn û belengaz bûyî, li
 wî cilên kevn ên leşkerên dagîrker,
 di destê wî de tîfîngek şikestî, tê
 sahnê. Ew di nav miriyan de dige-
 re û dixwaze ku tiştên wan ên gi-
 ranbuha ji xwe re bigre.*

Xecê: Tu kî yî?

*Topal nasekine. Bêdengiyeye
 kin.*

Xecê: Miriyan rehet bihêlê,
 kûçikê reş!

*(Topal dike ku birîndarek bixe-
 niqîne. Xecê nahêle û di nav wan
 de şerek dest pê dike. Xecê, xence-
 ra xwe dikşîne û li Topalê dixê û
 wî dîkuje.*

Muzik. Sahne nivîtarî dibe.

*Mirî, di destên wan de meşhe-
 leyên pêxistî, hêdî hêdî li tariyê ra-
 dibin, li dora êgir digerin û ji sa-
 hnê bi marşeke derdikevin.*

Sahne tarî dibe.)

sebra dilan

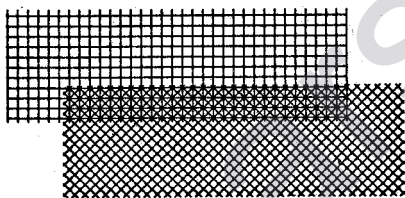
xew nakeve çavên min
 wek dinê li çolan
 çavên min ziwa nabin
 wek ava li golan
 ger sebra dilan tunebana
 war nebe star, wek kevir

ji zindana biyan
 tehl e nanê ji hevir
 bê tam e wek giyan
 ger sebra dilan tunebana
 sebra dilan e welat
 navê wê Kurdistan
 divê tev bikin xebat
 bo rizgariya gelan

bo sebra dilan timî hebe

Girê Dêrsilê

li ser zimanê Tirkî bandora Kurdî

Mamostayê Nenas

Kurdî, di wêje (edebiyat), zanîst, pişê û hwd. de, li Tirkî tesîr kiriye û dike jî. Tirkî, xwe ji vê bandorê xelas nekiriye û nikare xelas bike jî. Gelek gotinên Kurdî di zimanê Tirkî de binecî bûne. Di Tirkî de xebitandina van gotinan bêgavî ye. Ji ber ku gotinên şûna wan bigrin, di Tirkî de tunene. Ku ev gotin nebin, Tirkî wê bikeve tengasiyeke pir giran û zirt bisekine.

Heger peyvek di zimanekî biyanî de bê xebitandin, ji jibîrkirin û pratîke nebe, di wî zimanî de tu tiştêkî şîrove nake. Kesê ku wê peyvên taybetî nizanibe, jê serwest berkirin û pratîkê wiha didome. Gava ku di zimên de -nivîskî û devkî- tê xebitandin, berê-berê jê tê fêmkirin. Ji bo têgihîştina van peyvan, pêşî maneyan tên şîrove kirin; ew şîrove tê fêmkirin, hê paşê ew peyv tê za-

nîn ka çî dibêje an jî dixwaze. Lê dîsa jî, wek ku di zimanê xwe de ye, jê nayê fêmkirin. Jê fêmkirin mekanîkî ye, organîkî nîn e. Kesê ku nexwenda, an jî, bê pratîk be, ji van peyvan serwest nabe. Bi zêdahî, zarok jê fêmkirin. Ji ber ku di zimanê diya wan de ev peyv tune; hebe jî, ji berkirin û pratîkê ye. Peyvên ziman nîn in ku xwe-bi-wxe têgiha xwe bidin mirov.

Lê heke peyv ji zimanekî xerîb nebe, di çarçova maka xwe de be -yanî di zimanê xwe de bê xebitandin-, ji bo jê fêmkirinê tu xebateke zêdeparî naxwaze. Ji berkirin û pratîk jî ne hewce ne. Mirov xweberê ji peyvê serwest dibe. Ji ber ku ji wî zimanê ye û tê de têgiheke xwezayî digre. Zarok jî, nexwenda jî, jê fêmdikin. Zarokekî ku zimanê diya wî wiha dewlemend be û ew jî, wî zimanî baş zanibe, ji her peyvê rind serwest dibe. Ji bo serwestbûnê em peyva 'Xwedê' hildin dest. Ev gotin, ji "Xwe-dan"ê pêktê. Yanî, 'bixwe xwe daye, kesî ew nedaye, ew xwediyê tiştên ku hatine dayîn e'. Erê, di Kurdî de maneya vê ev e. Gava ku ev peyv ji zarokekî ku Kurdî baş zanibe -zanîna wî ya dinî jî tune em bêjin- bê pirsîn, wê karibe nêzikî maneya wê gotinê ya rast, tiştêkî bibêje. Nexwenda û yên pratîka wan tune be jî. Lê ji bo zarok û nezanên Tirk, ku ne ji pratîkê be, gotina "Allah" tu tiştêkî raber nake. Heta ku hîn nebin, ew nizanin ka tê çî mane yê, heta ku hîn nebin. Ji ber ku ev gotin ne Tirkî ye.

Îcar em li Tirkî û Kurdî binêrin, ka kîjanî li ser kîjanî bandor hiştiye.

Nem : Ev gotin binyata wê

"nerm" e di Kurdî de. Cografîkî, xeysetî û rewşkifşî (hişkûn û nermbûna tiştan) ye. Bi coğrafîkî ketiye Tirkî (Hava nemlidir). Mînak: Hewa îro nermayî ye. Reşo pir xeydî, me bi zorê ew nerm kir. Kevirên puk nerm in.

Destek : Ji "dest" û "-ek (pirtik e)" pêktê. (-ek) jî, Kurdî ye, wek:

Matematîk, hîquq û hwd. de tê xebitandin.

Yekûn : Binyata vê "yekbûn" e (yek-bûn). Tê maneya berhev(-kom)kirina tiştêkî. Di Tirkî de "b" ketiye. Û maneya wê jî dîsa ev e.

Belge : Di zimanê me de "belg / pelg" e. Gihayên ku pehn û tenik bin, jê re belg (pelg - pel) tê gotin. Mînak: Dar êdî ber bi belgvekirinê ve diçin. Belgê kundirên pehn in. Îsal pîraniya gihayê me sêbelg e. "Belg" ya di Tirkî de ji vir tê.

Peşîn : Ji pêşiyê tê. Tiştêkî ku di koma xwe de berê bê kirin, jê re tê gotin. Di ekonomiyê de perên ku pêşiyê tene dayîn re tê gotin. Bi vî hawayî jî, derbasî Tirkî bûye.

Sermaye : Ji "ser" û "mayin (man)"ê pêk tê. Di Kurmançî de wek "sermiyan" jî pêk tê.

Piyasa : Ji "pê / pî" tê. Hege ku yek ji korbayan jî, ji derd û kulan li ser piyan hêdî hêdî, korbîn û xemgîn bigere, ji wê gera wî re "pêgermok" tê gotin. Lê seva pêkanîna karekî bi xêr û qezenc li ser piyan here-were, bi kêf û eşq be, zû-zû be û ev ger bi piranî li ciyekî û seva tiştêkî be, jê re "piyas" tê gotin. Kesên di vê rewşê de ne, ji wan re "piyas dikin" tê gotin. Mînak: Tu piyasa çî dikî, tê dîsa çî bikî?

Perakende : Binyeta vê gotinê ji "par" û "kende" pêktê. Yanî

'par-parî' belavkirin, mîna vê gotinê "derkende" jî heye (deroberoyî, ne li cîkî kifş). Paşopiyên Tirk, anîna "a" û "e" ya "perakende" yê li hev guherîne, xistine "perakende".

Piyade : Binyata vê gotinê jî Kurdî ye. Ji 'pî / pê' tê. Maneya vê, li ser piyan, ne siyasî, ne jî rûniştî. Li ser piyan çûn-hatin. Em gotina "peya" di şûnê de dixebitînin.

Suvarî : Ji siyarî(sîwarî)yê tê. Ne rûniştî û ne jî li ser piyan. Li ser piştê heywanan.

Dergah : Ji "der" û 'gah (geh)' tê. Her dû jî Kurdî ne. Tê maneya ciyê (derê) pîroz.

Çerçeve : Tê wateya "çar" û "çovê". Çovê (kalas) û çar (dört) e. Çarçovê pencerê şîn e.

Çeyrek : Ji "çar" û "yek"ê pêkte (1/4). Em çaryek yan jî, çarîk dibêjin.

Çapraz : Ji 'çep' (sol) û 'rast' (sağ) tê. Di maneya du tiştên ku berê wan bikeve hev de ye. Em zêdetir "çeperast", an jî "çeprast" dibêjin. Mînak: Çekdaran li Kurdistanê çeprast li dijmin xistin. Herdu texsî çeprast li hev ketin.

Boru : Ji "borandin"ê tê (lêker e). Di maneya bi-ciyekî-re-derbasbûna tiştêkî ye. Mînak: Av di boriyê re derbas dibe.

Dûrbûn : "Dûrbîn" e; 'dûr + bîn', yanî anîna dûrayê ye. Dûrayê tîne bal mirov. Mînak: Dûrbîne bîne ku ew çî ye li serê wî çî yayî reş dike. Dûrbîne bavêje Sîpan, ka çî lê heye.

Turşu : Ji 'tirşa'yê tê. Dew tirş dibe. Mînak: Tu kes nabêje dewê min tirş e.

Hafta : Di Kurdî de ji roja heftan re "hefte" tê gotin. Di Tirkî de jî (yedi) tê gotin.

Dayî : Ji 'dayê' (dê) tê. Ew berê ji alî dêberê re tê gotin (da-

yî). Em niha ji vê gotinê re "xalo" dibêjin.

Di navan de jî, gelek tesîr lê hatiye kirin. Mînak:

Sermîn : Nav e. Di Kurdî de tê têgiha tiştên ku jê tê şerm kirin. Mirovekî ku ji tu tiştêkî şerm neke û ji ber vê yekê jî şerm bike, ji vê yekê re şermîn (şermî) tê gotin.

Bûlbûl : Di Kurdî de kesekî ku zêde û di ber xwe de dipeyive jê re "bilebil" tê gotin. Ev gotin bi lêkerî jî tê xebitandin (nebilbile, dibilbile, bibilbile). Gotina "bilbil" ji vê yekê tê. Ev gotin derbasî edebiyata Tirkî bûye. Lê di edebiyata wan de wek ya me naxwîne, diqirte (dike qirte-qirt: ötmek) wek mirîşkan. Di edebiyata me de bilbil pîroz e, tiştêkî wiha jê re nayê gotin.

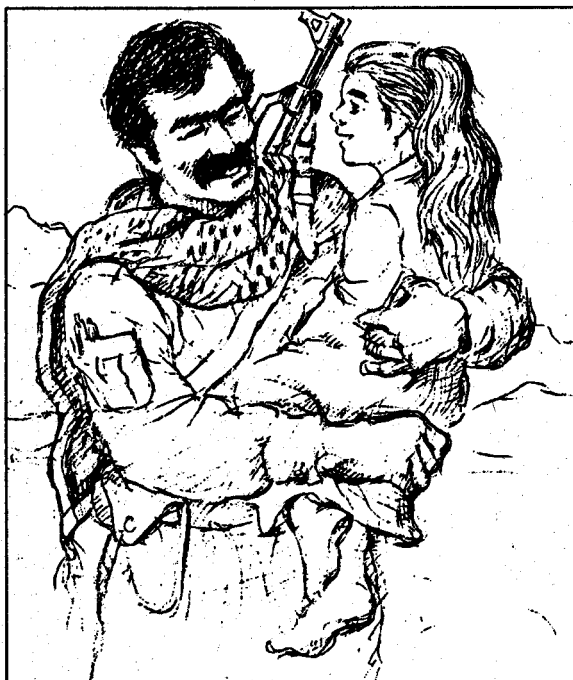
Tetik : Ji "tet-ik" tê. Di zimanê zarokan de şûna "dest" de ye. Gava ku bi zarokên biçûk re dipeyvin, bi kar tê. Wê hingê zimanê zarokan ne rast e, lewma ji dest re têt gotin. Ji wê haceta ku bilêketin û tiliyên mirov re çekê diteqîne re tê gotin. Bi vî hawayî ketiye Tirkî.

Namlu : Ji "nav-mil (namil)" tê. Di maneya ji navtengê jortir de ye. Seva çekan jî, ji nivî jortir re tê gotin (çek şibiyaye mirov). Namil, gava ku di hevîkê de dixebite (bi qedinekî) dibe namlî. Mînak: Namliya tivingê hesin e. Çardexwira namlîzer e.

Serbest : Ji "ser-best" çêdibe. Tê maneya serbixwebûnê. Bi vî hawayî jî ketiye Tirkî.

Deste : Ji "dest" tê. Wek jimara tiliyên herdû destan, deh tiştî dikişîne.

Hinek peyvên civakî yên nebaş jî hene ku, bûne weke bi Tirkî. Serserî, serserî û serxweş (sarhoş) û hwd ▲

zaroyên

AGIRÎ

Amadekar : Şevîn Civaknas

Zarokên
Kurdan di
vê demê
de gelekî
bextewer
in. Ji ber
ku azadiya
gelê Kurd
pir nêzîk
bûye.
Zarokên

dibistanên
kedxwaran,
bi zilm û
zorê zimanê
Tirkî, Erebî,
an jî Farisî
hîn bûne.
Wexta ku bi
zimanê Kurdî
dipeyivîn,
rastî lêdan û

Kurdan, xwe ji bo welateke
azad û serbixwe amade dikin.

Di nav pêşvehatina dîrokê
de dewletên dagîrker li ser
welatê Kurdan gelekî
leyîstine. Li ser mirovên
Kurdan zilm û zordariyeke

dijwar danîne. Zarokên

Kurdan heta niha nebûne
xwediyên dibistanên xwe.

Xweşî û başî her demê ji wan
dûr ketiye. Birçitî, pêxwasî,
nexweşî û tiştên din li dora
wan, li nêzîkî wan bû. Di

kotekan dihatin.

Li metropola Stenbolê
Navenda Çanda

Mezopotamya ev nêzîkî sal û
nîvekê ye ku vebûye.

Daxwaza NÇM'ê ev e ku
ziman, çand, dîrok û nîrxên

biparêze û li pêş bixe.
Kurdistanê ji nû ve ava bike.
Zarokên Kurdan gotin: "Emê
jî, li Navendê bixebitin. Emê
zimanê xwe hîn bibin.
Govend, muzîk, çand û rewşa
gelêrî ya welatê xwe binasin."

Koroya Gulên

Mezrabetan, heft zarok bûn.
Niha ew nêzîkî 60 kes in.

Xebata wan li ser
muzîk, dîrok, ziman,
şano û govendê ye.
Her heftê roja şemî,
NÇM bi dengê
zarokan ve şen dibe.
Emrê zarokan di
navbêra çar û sêzdeh
salan de ye.

Zarokên Agirî ji
me re wiha digotin:

Rûken: Em

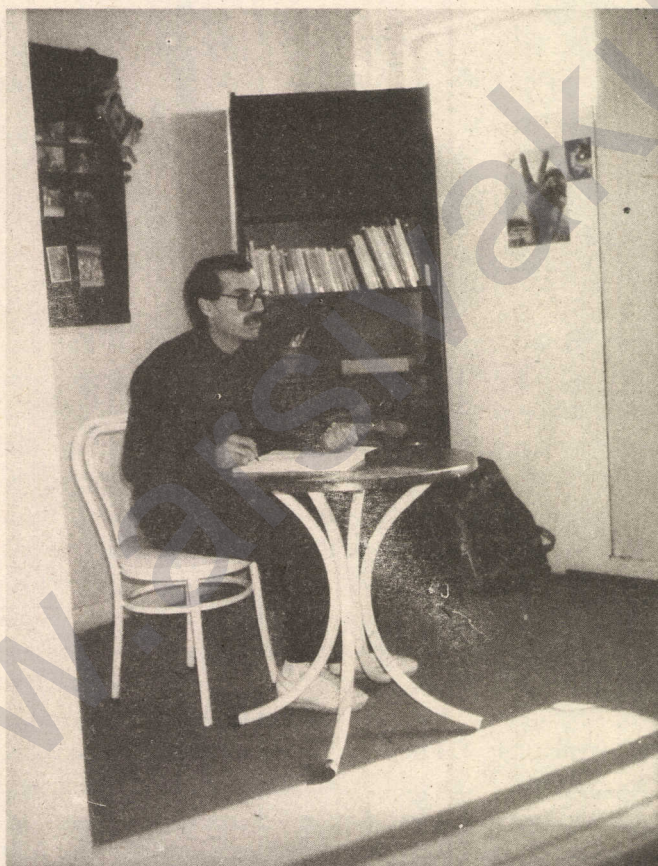
*dixwazin zimanê xwe,
dîrok û çanda
Kurdistanê hîn bibin.*

*Di şerê me de, em zarokên
Kurdan jî dengê xwe derxînin.
Em dixwazin peywira (wezîfa)
xwe bi cih bînin.*

Têkoşîn: Em dixwazin bi

*stranên xwe, zarokên Kurd û
Tirk şiyar bikin. Biratiya gelan
hîn bikin. Em şano jî çêdikin.
Em govendan jî digrin. Em
welateke serbixwe û jiyaneke di
nav aşitiyê de dixwazin.*

Eylem: Mamosteyê me di
*xebatan de, ji me re hevaltî,
biratî, aşitî û hezkirinê hîn
dike.*

Mamosteyê Zarokên Agirî

Zîlan: Zarokên ku li
*metropolitan dijîn, bila şexsiyeta
xwe ya netewî nas bikin. Xwe
înkâr nekin. Li dijî zilmê serê
xwe rakin. Kurdîtî û daxwaza*

*welateke serbixwe ne tişteki eyb
e!*

Cemîl: Di vê demê de
*zarokên Kurdan jî, serî
hildidin. Ew li dijî zilm û
zordariyê dengê xwe derdixin.
Bi keviran li dijî panzêran şer
dikin.*

Gulên Mezrabetan an jî,
Zarokên Agirî li şahî, dawet û
*şevên çandê û şahiyên
de, stran û hunerên xwe,
ji welatparêzan re
pêşkêş dikin. Di
salvegera NÇM'ê de
muzîkalek û govendên
Amedê pêşkêş kirin. Di
van rojan de jî, qasetek
derxistin... Ku navê wê
"LEZKIN" e. Ev qaset li
Tirkiyeyê, li Kurdistanê
û li Ewrûpayê gelek tê
girtin û hezkirin.*

Ew di stranên xwe de
weha dibêjin:

Gerîla qehreman in...
*Zarokên birçî û pêxwas,
di serhildanan de bi keviran li
dijî
panzêran şer dikin.*

danasîna pirtûkan

Celadet Ali Bedirxan

Bir Kürt Aydınından Mustafa Kemal'e

MEKTUP

Doz Yayınları, 1992, 116 syf.

Cemil GÜNDOĞAN

Celadet Ali Bedirxan'ın Mustafa Kemal'e hitaben kaleme alınmış ünlü açık mektubu, Doz Yayınları'nca yeniden yayınladı. Bilindiği gibi önceki basım, 70'li yıllarda Komal Yayınevi tarafından yapılmıştı.

Kitaba yayınevince yazılan giriş yazısında belirtildiğine göre, bu son baskıyı ilkinden ayıran en önemli farklılık, birinci basımda yeni Türkçeye uyarlanan diline ikinci baskıda dokunulmamış olmasıdır. Yani, eser orijinal diliyle yayınlanmıştır. Çok ağır olmasa da metindeki Osmanlıca'nın yeni kuşaklar tarafından anlaşılabilmesi için de, kitabın sonuna Osmanlıca-Türkçe bir mini sözlük eklenmiş.

C. Bedirxan'ın mektubu Kürt ulusal muhalefetinin geçmişten günümüze kalan nadir belgelerinden biridir ve sırf bu yanıyla bile önemli bir metindir. Ama mektubun önemi, sadece nedretinden kaynaklanamaz; yanısıra içeriğinin zenginliğiyle de dikkat çeker. Bu zenginlik, hiç

kuşkusuz, onu kaleme alan kişinin, 60 öncesi kuşağa mensup Kürt aydınlarının en çaplılarından biri olması gerçeğiyle de ilintilidir.

Mektupta nerdeyse yok yoktur. Kimine değinilip geçilerek, kimi ise ayrıntılı incelenerek, Kürtlerle ilgili pek çok konu ele alınmıştır: *İttihat ve Terakki* yönetiminin Türkcülüğü ve Kürtleri imha politikaları, 1. Dünya savaşının Kürtler üzerindeki uğursuz etkileri, M. Kemal'in milli mücadele yıllarında Kürtler üzerinde oynadığı oyunlar, Şeyh Sait ayaklanması, Ağrı İsyanı, 1933 affı ve Kürt milliyetçilerinin bu af karşısındaki tavırları, yeni Türk devletinin ideolojik temelini oluşturan uyduruk dil-arih teorilerinin eleştirisi, Cumhuriyet döneminin Kürtleri imha ve iskan politikaları, Kürt aydınlarının Kemalist reformları yorumlayışları ve de en önemlisi, Kürtçenin çok yönlü grammatikal analizi bunlar arasındadır.

Konuların bu kadar geniş bir yelpazeye dağılmış olması, doğal olarak

okurun aklına bazı sorular getiriyor. Acaba yazar bu kadar çeşitli konuyu neden bir tek metin içinde bir araya getirme ihtiyacı duydu? (Yoksa bir yöntem sorunuyla mı karşı karşıyayız?) Ve dahası bu iş için çok daha uygun biçimler dururken, neden "açık mektup" formunu tercih etti? Başka türlü ifade edersek, neden böyle bir içerik ve neden böyle bir biçim? Yeni baskı vesilesiyle bu sorular çerçevesinde bir düşünce turu yapmak, sanırım tarihi mektubun daha doğru okunmasına yardım edecektir.

Bu noktada yazılış tarihi dikkat çekiyor; çünkü metnin kaleme alındığı konjonktür ve dolayısıyla o konjonktürde yazarın karşı karşıya bulunduğu sorunlar hakkında asgari bilgi veriyor.

Metin; 1933 sonlarına doğru yazılmıştır. Bu demektir ki, yazar, mektubu kaleme aldığı anda, Şeyh Sait ve Ağrı isyanları kanla bastırılmıştı; Kürt yurtseverleri açısından za-

fer umutları kısa dönem için sön-müştü; çünkü Kürdistan'da yer yer direnişler görülse bile, bunlar lokal başkaldırlardan veya itaatsizlik eylemlerinden ibaret ve gelecek için çok fazla umut vaatmeyen kalkışmalar durumundaydı; Kürdistan'da geniş kitleler sürgüne gönderilmekteydi; yani, aileler ve toplumsal do-ku zorla parçalanmaktaydı. Kısacası, Kürt toplumu bir umutsuzluk ve çaresizlik cenderesine sıkıştırılmıştı; içerdeki durum oldukça kötüydü.

Dışarıdaki durum da pek farklı sayılmazdı. Suriye'deki kısmen örgütlü Kürt ulusal muhalefeti büyük bir dağılma ve keşmekeş içindeydi. Xoybûn Cemiyeti, 1930 yılında Ağrı isyanına yardım amacıyla güneyden bir sınır aşma eylemi örgütlemeye kalkışmıştı; ancak eylem fiyaskoyla neticelenince, bu durum mülteci koloni içinde yeni tartışmaların, didişmelerin ve moral bozukluklarının kaynağı olmuştu. Bütün bu olumsuz durumlardan istifade etmek isteyen Kemalist yönetim, Cumhuriyetin ilanının onuncu yıldönümünde (1933) bir genel af ilan etmiş ve bu suretle Suriye'deki mülteci muhaliflerin bir kısmını teslim almayı başarmıştı. Dahası Kemalist yönetim, yeni dil-tarih teorileri uydurmak suretiyle, Kürt varlığına karşı giriştiği imha eylemini dil, kültür ve tarih alanlarına da yayarak ideolojik düzlemde de tamamlamaya çalışıyordu.

Mektup, tam böyle bir ortamda kaleme alındı. *Ve temel amacı, bütün bu karamsar tabloya rağmen, Kürt davasının ölmediğini ilan ederek Kemalist yönetimin o güne kadar başvurduğu yöntemlerin Kürt sorununu çözmeye yetmeyeceğini göstermekti. Bunun yolu da düşmanın zafer kazandığını düşündüğü bütün alanlarda söz söylemekten ve hala yaşamakta olduğunu ve hep yaşayacağını iddia etmekten geçiyordu.*

Mektup, işte bunu denedi. Günümüzde ona tarihsel değer kazandıran da esasta bu özelliğidir.

Ama hiç kuşku yok ki, mektubun tek muhatabı Mustafa Kemal veya onun şahsında Kemalist yönetim değildir. Böylesi bir yorum, onu fazlasıyla darlaştırmak olacaktır. Çünkü mektup en az bunlar kadar Kürt halkına ve özellikle de umutsuzluk çemberine yuvarlanmış Kürt aydınlarına ve yurtseverlerine yönelik mesajlar da içeriyordu. Kemalistlerin ideolojik saldırılarına verilen cevaplar, yönetimi teşhir etmeye yönelik siyasal hücumlar, Kürt mücadelesinin ölmediğine ve ölmeyeceğine dair yapılan moral dopingler... bütün bunlar, aynı zamanda Kürt halkına ve ulusalcılarına yönelik mesajlardır da. Yazar, bu mesajlarla Kürt halkını ve umutsuzluğa kapılmış Kürt aydınlarını ideolojik ve siyasal planda silahlandırmayı ve maneviyatlarını yükseltmeyi amaçlamaktadır.

Mektubun bu karakteri, aynı zamanda, onun içeriğini oluşturan konular zincirindeki genişliğin ve uslubunda şahit olduğumuz çeşitliliğin de nedenlerinden birini verir. Çünkü hayatın her alanına yayılmış Kemalist saldırılar, ancak hayatın her alanını kucaklayan cevaplarla ve onlara uygun düşen farklı üsluplarla karşılanabilirdi. Bu nedenle küçük bir mektup metnine bu kadar çok sayıda konunun doldurulmuş olmasını, kurguya ya da uslubu ilişkin yönetsel bir yetersizliğe bağlamak doğru görünmüyor. Bu, mektubun içeriğine ve amaçlarına ilişkin bir zorunluluktan kaynaklanan bir durum olsa gerek.

Mektup, bu yanılarıyla son yıllarda örneklerine çokça rastladığımız mehkemelerdeki örgüt savunmalarına benzemektedir. Her ikisinde de bir davanın egemen devlete karşı topyekün savunulması sözkonusudur.

Bu nedenle metne, bazen, karşıdan gelen güçlü bir saldırıyı defetmeye yönelik katı bir savunma üslubu egemen olurken, bazen acımasız bir saldırı üslubu öne çıkar. Keza an gelir; çok sıradan bir konunun basit bir ayrıntısı sokaktaki insanın anlayabileceği yalınlıkta aktarılır; ama an gelir neredeyse akademik sayılacak bir söylem tutturulmak zorunda kalınır. Kısacası bir davanın tümünü kucaklayacak değişik konular, herbiri kendine uygun üsluplar içinde peş peşe sıralanıp giderler. Bedîrxan'ın mektubunda olan da budur.

Mektubun aynı anda hem Kemalist yönetime hem de içeriye yönelik mesajlar içermesi olgusuna gelince, bu, adeta 'gericilik yılları'nda dışa karşı mücadelenin nasıl özellikle iç içe geçmek zorunda olduğunun Kürt ülkesindeki somutlanışına bir örnektir. Çünkü Mehmet Uzun'un hüznü dolu *Siya Evîne*'sinde romanlaştırılan o 'malkambax' dönemde, mücadeleye yeni bir hız kazandırmak için sadece dışarıya yönelmek yetmezdi. Yürüyebilmek için düşmüş olanı da kaldırmak gerekiyordu. Mektuba, 33 affına karşı bir kısım Kürt yurtseverinin geliştirdiği reddiyenin yiğitleme üslubuyla aktarılması başlanması, belki de bu ihtiyaca verilen önceliğin sembolik ifadesidir.

Öte yandan böyle bir metnin, çok daha uygun biçimler dururken, neden açık mektup formunda kaleme alındığı da, yanıtlanması gereken bir sorudur. Çünkü, yazarın açık mektupta yer verdiği pek çok konunun, bir açık mektuba oranla daha uygun biçimler içinde ifade edilmesi pekala mümkündür. Sözgeleşi Kürtçe diye bir dili olmadığı yolundaki resmi tezi eleştirmek için özel olarak bu işe ayrılmış bilimsel bir eser kaleme alınabilirdi. Nitekim yazar, o dönemde çıkmakta

(1) C. Bedîrxan mektubu kaleme aldığı sırada, *Hawar* dergisinin 1. dönem yayını bitmişti ve bu dönemde çıkmış olan 23 sayı içinde, daha sonraları R. Lescot tarafından kitap halinde derlenecek olan "Kürtçenin Grameri" ile ilgili önemli çalışmaların neredeyse yarısı yayınlanmıştı. Bkz: Emîr C. Bedîrxan, R. Lescot, *Kürtçe Grameri*, Doz Yay, İst, (tarih yok) s. XIII, XIV.

olan Hawar dergisinde bu konuyla ilgili çok değerli yayınlar yapılmıştı ve zaten konuyla ilgili olarak mektupta aktarılan görüşler de Hawar'daki çalışmaların yarı-akademik bir üslup içinde özetlenmesinden ibarettir. (1) Keza Osmanlıdan beri birbirini takip eden sömürgeci kliklerin izlediği Kürt politikalarının gelişim seyrini ortaya koyabilmek için de özel olarak bu konuyu ele alan bağımsız bir tarih çalışmasını kaleme almak mümkündür. Aynı şeyler mektupta ele alınan diğer birçok konu açısından da geçerli. Ama yazar böyle davranmamış; bütün bu konuları devlet başkanına hitaben yazılmış bir mektup formunda ifade etme yolunu tercih etmiştir. Acaba neden? Salt bir yenilik arayışının sonucu olarak mı? Yoksa açık mektup formunun, birbiriyle çok ilgisiz konuları değişik üsluplar içinde akatarabilme olanağı sunabilen serbestisinden yararlanma arzusundan mı? Neden?

Sorulara bakılırsa bu konuda pek çok spekülasyon yapmak mümkün görünüyor. Aynı şekilde, bu soruların ima ettiği karşılıkların tartışmaya değer cevaplar olarak görülmemeleri ihtimali de mevcut. Ancak burada Bedîrxan'ın buradaki özel tercihi üzerinde etkili olduğunu düşündüğümüz bir husus var ki, dönemin Kürt aydınları içinde hayli yaygın olan bir özelliği de ifade ettiği için aktarmadan geçemeyeceğiz.

Konu, dönemin Kürt aydınlarının davranışlarında ve üsluplarında kendini çok belirgin biçimde hissettiren *aristokratik tarz* ile ilgilidir. Çoğu durumda öykünmecî ve yapmacık bir karakter taşısa da bu tarz, Bedîrxan sülalesine mensup kişiler söz konusu olduğunda özellikle belirgindir. Bu ailenin çocukları salt günlük yaşamlarında değil, siyasal ve entellektüel faaliyetlerinde de aristokratik üslubu özenle takip et-

meye çalışmışlardır. Adeta kendilerini Kürdistan'ın ilan edilmemiş kralları varsaymışlardır. Kanımızca C. Bedîrxan'ın, düşüncelerini ortaya koyarken, TC devletinin başını muhatap alan bir açık mektup yolunu tercih etmesinde bu üslubun da payı vardır. Açık mektup, adeta "*krallık, kralı muhatap alır*" anlayışını dile getirmektedir.

Olaylara kralların katından bakılan bu aristokratik üslup, süreç içinde gerilemekle birlikte, 1970'lerde Kürt avamı siyaset sahnesine çıkıncaya kadar Kürt ulusal muhalefeti içinde hala küçümsenmemesi gereken bir yer tutuyordu. Bir örnek vermek gerekirse, M. Remzi Bucak'ı anabiliriz. Bu Kürt yurtseveri, Kürt sorununun çözümü amacıyla aşağıdan halk insiyatifini ayağa kaldırmak için ne kadar çaba sarfetmiştir bilinmez ama, Kürtlere federasyon vermesi için İsmet Paşa'ya mektup yazmayı, (2) herhalde önemli bir mücadele tarzı ve bir yurtseverlik görevi olarak gördüğü biliniyor. Keza bugün de çeşitli sınıflar altında TC devletinin cumhurbaşkanına veya başbakanına açık mektuplar yazarak soruna çözüm arayan eski tarzın takipçisi yurtseverlere rastlamak mümkün.

Öte yandan bu tercih, dönemin Kürt aydınlarının siyasal mücadeleyi nasıl kavrayıp nasıl yürüttükleri konusunda da bir fikir vermektedir: *Kürt sorununu çözmesi için Mustafa Kemal (yönetimin) i ikna etmek!*

Bunun haksız bir değerlendirmeye olduğu düşünülebilir. Ancak yazarın, Türkiye'de Kürt meselesini "*layık olduğu ciddiyetle tetkik edebilecek ilim adamlarının mevcut*" olduğu yolundaki sözlerine bakılırsa (s. 35), onun, en azından, Türk egemenlikleri içinde Kürt sorununu çözebilecek birilerinin var olduğuna dair umutlar taşıdığı anlaşılır ki, bu da yukardaki değerlendirmenin hiç de haksız bir hükümü yansıtmadığını or-

taya koyar. Çünkü biz biliyoruz ki, Türkiye'de böyle bilimadamları hiç olmadı. Bunun en sağlam kanıtı, mektubun üzerinden onyıllar geçtikten sonra bile Beşikçi adıyla böyle bir bilimadamı ortaya çıktığında, bütün Türk "bilim" camiasının ona yardımcı olmak bir yana, onu boğmak için çırpınmasıydı.

Bedîrxan'daki feodalizm katışıklılığı bu mentalite, mektubun başka bölümlerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Örneğin, Kemalist reformlara yönelik eleştirilerin yer aldığı bölümler (s. 74 vd.). Bu bölümlerde, başta halifeliğin kaldırılması olmak üzere, Kemalist yönetimin gerçekleştirdiği birçok burjuva demokratik reformun, yıkıcı oldukları gerekçesiyle eleştirisi yapılmaktadır. Bu eleştiriler, jakoben çağrışımlara karşı refleksleriyle dikkati çeken ve dini gericilikle ve geleneksel yapılarla daha fazla uzlaşma eğilimini yansıtan ılımlı modernist bir çizginin ifadesidirler ki, diğer islam ülkelerinde de örneklerine rastladığımız bu eğilimin Türkiye'deki karşılığını Terakkiperver Cumhuriyet Partisi - Demokrat Parti - AP - Anavatan Partisi hattında bulabiliriz.

Bu açıdan mektup, Kürt ulusal muhalefetinin o dönemler içinde bulunduğu içler acısı halin düşünsel temellerinin anlaşılması bakımından da tarihsel bir değere sahiptir. Çünkü mektupta sergilenen mentalitenin, dönemin Kürt aydınlarının büyük çoğunluğu için de geçerli olduğunu düşünmemize yol açan pek çok veri mevcuttur.

Kısacası mektup, bu ve bunun gibi bir çok veriyle dolu olarak, Kürt ulusal hareketinin dününü ve dolayısıyla bugününü daha sağlıklı anlamamızı mümkün kılan tarihi bir belge niteliğindedir. Bu nedenle onu, olumlu ve olumsuz yanlarıyla, üzerinde düşünme ihtiyacı duyan herkese tavsiye ediyoruz.

(2) Mektubun tam metni için bkz: Mustafa Remzi Bucak, *Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü'ye Mektup*, Doz Yayınları, İstanbul, 1991.

Muzîka Kurdî

Qazê Lê

Amadekar : ROJBÎN

Wî qa - zê - lê na - zê lê, lê
Gaz' di - kim qa - zam na - yê.

Wî qazê lê nazê lê
Gazî dikim qaza min nayê

Wî qazê lê nazê lê
Havîn e xweş havîn e

Wî qazê lê nazê lê
Namek hatye heşîn e

Wî qazê lê nazê lê
Gazî dikim qaza m' nayê

Wî qazê lê nazê lê
Cotkê qazan gelek e

Wî qazê lê nazê lê
Qaza m' qazek kulek e

Wî qazê lê qazê lê
Gazî dikim qaza m' nayê

REWŞEN N@MEŞÊN REWŞEN N@MEŞÊN REWŞEN N@MEŞÊN REWŞEN N@MEŞÊN REWŞEN

Nameyên Xwendevanan

REWŞEN N@MEŞÊN REWŞEN N@MEŞÊN REWŞEN N@MEŞÊN REWŞEN N@MEŞÊN REWŞEN

Eskiden Demirci Kawa diye başlardık söze; sonra gelirdi ateşler ardından. Türkiye'li devrimciler olarak Kürt halkının bayramlarını; direniş günlerini kendilerine anlatmaya çalışırdık. Ondan bundan duyduğumuz ve genellikle yanlış birkaç Kürtçe kelime ile oluşturduğumuz Kürtçe sloganlarla bitirirdik bildiklerimizi. Kürt halkını da biz Türkiye'li devrimciler kurtaracaktık!

Ancak Kürt halkı bizi beklemedi. Kendi öncüsünü yarattı ve yüzyıllar sürebilecek toplumsal gelişmeleri 10-15 yıla sığdırdı.

Kürt halkı, Türkiye'li devrimcilerin kendisini kurtarmasını beklemedi. İyi ki beklemedi.

Türkiye halkları ayağa kalkın; saygı duruşuna geçin, bakın yeni bir Newroz'da Kürt halkının özgürlük mücadelesi geçiyor...

Hüsevin AYKOL

Hevalên hêja û birêz,

Berî her tiştî, ez silavên şoreşgerî li we tevan dikim. Di vê xebata pîroz de serketina we zor daxwaza min e.

Di "Welat"de gelek nivîs û helbestên min hatine weşandin. Min helbestên xwe tev ji Apê Mûsa re şandibûn ku bide Rewşenê. Lê piştî şehîd ket, ez nizanim çî bi serê wan helbestan ve hat? Gelo niha di destê kê de ne? Ji lew re ku ez jî di girtîgehê de bûm, min nikaribû bipirsiya.

Ez niha çend helbestên xwe ji bo we bi rê dikim. Daxwaza min ev e ku hûn di kovara Rewşenê de cih bidin wan.

Bimînin di xweşiyê de...

Jir DILOVAN

Karkerên birêz ên Rewşenê,

Ev çend meh in ku ez kovara we dixwînim. Daxwaziya min ev e ku ez herdem karibim wê bixwînim, lê belê li derveyî welat bidestxistina wê gelek zehmet e.

Ez dixwazim bibim aboneyê Rewşenê. Ji kerema xwe re, ku hûn nimara kontoya Rewşenê ji min re bişînin, ez dê gelek kêfxweş bibim. Eger li derveyî welat rîyeke din hebe, kerem kin ji min re binivîsin.

Zor spas ji bo zehmetên we û rojbaş.

Xasedîn ÇELİK

Sevgili MKM çalışanları;

Çalışmalarınızda üstün başarılar dileyerek başlıyor, Urfa Cezaevi'nden devrimci selamlarımızı yolluyoruz.

Öncelikle, çalışmalarınızın tarihi geçmişi ve kültürü yok edilmiş bir halkın bu yönlü boşluğunu doldurma anlamında ne denli gerekli olduğu ve sizlerin buna cevap olabilme doğrultusundaki eğiliminizin çok yönlü olması gerektiğini anladığımızı belirtiriz. Bu konuda sizlere yardımcı olabileceğimize seviniriz.

Diyarbakır temsilciliğiyle yazıyoruz ama ürünlerinin şu an için yetersiz olduğunu belirterek merkeze yazmamızı önerdiler. Bizé şimdilik gerekli olan Newroz kartlarıdır. Bu konuda yardımcı olursanız seviniriz.

Bu arada; Diyarbakır Merkez Kapalı Cezaevi'nde tutuklu bulunan arkadaşlarımızdan Mizgin Aydın'ın "Dîrok" adlı Kürtçe şiirini yolluyoruz. Rewşen dergisinde yayınlarsanız seviniriz.

Sema YAVUZ

Dîrok

Ez Dicle me

Di himbêza Amedê de

Xwîn digirîm

ez birc û beden im

Dayika Kawa yê hesinkar

Min Nînova xira kir

Medya ava kiriye

Dîrok

Ez Serhed im Agirî me

Bûka ser bi xêlî me

Keç û xortên min kuştin

Dergûşa min şewitandin

Ez bi sond û peyman im

Serî danaynim dîrok

Serî danaynim...

Ez Zaxros im, Cudî û serê Sîpanê me

Cizîra Botan Birca Belek

Hêlîna Mem û Zînê

Evîndar im, dost im, heval im

Dîrok...

Ez Firat im, kûr im, dil bi xem im

Ser bilind im, bi hêrs im, çavreş im

Riya min dâr e, singê min bi kul e

Ez nema disekinim

Dîrok, nema disekinim

Ez Dersim im, Zilan û Koçgirî me

Şikeft û zinarên min tev hestî ne

Mêrg û zozanên bê xwedî me

Ez girîn im, nalîn im, hawar im

Tifinga Besê me

Heyfê dixwazim

Dîrok heyfê dixwazim

Dîrok,

Ez meriyê bi gor im

Gelê kevnar im, hêjî bê nav im

Edî bes, ez dîn û her bûm, êdî bes

Ez Helepçê me

Bihara min reş kirin

Ka zarowên min, kulîlkên nûjen

Hêj mezin dibin
 Hestiyê min heliya
 Kezeba min şewitî dîrok
 Ka mirovahi?
 Ez mirin im, sûrgûn im, zindan im
 Ez namirim
 Berxwedan im, berxwedan im...
 Dîrok...
 Dîrok...
 Min got namirim
 Ez îroj karker û gundî me
 Hişyar im dimeşim zana û ronî
 Dîrok
 Mazlum im, Kemal im, Xeyrî me
 Bêrîvan im, Zekiye me, Zozan im, Egî im
 Ez partizan im, şoreşvan im
 Namluya germ im û bûme hêrsa gelê xwe
 Dîrok...
 Ez serhildan im
 Tolehildan im, li qadên welat
 Ez şehîd im, min jîyanê daye axê
 Namirim, serbilind im, dilgeş im
 Diyarîya min azadî ye ji gelê min re
 Ez silav im
 Ji gelên bindest re
 Ez bi ser dikevîm dîrok
 Bi ser dikevîm

Mizgîn AYDIN

Değerli Dostlar,

Tüm baskı ve engellemelere rağmen, toplumumuzu aydınlatan, kültürel ve tarihi bir araştırma ve inceleme dergisi çıkardığınızı ve binbir zorlukla ortaya çıkardığınız değerlerin bir kısmından da bizi, yani içerdeki tutsakları faydalandırmanız için teşekkür ediyoruz.

Adıma gönderdiğiniz üç kaset ve üçüncü sayısından sonraki sayılarını okuyamadığımız Rewşen'i aldım.

Biz içerdeki tutsaklar, bu konudaki eksiklerimizi gidermek için sizin gibi dostlara başvurmak zorunda kalmaktayız. Umarım bizi anlayışla karşılırsınız. Sizin durumunuzu en az sizin kadar biliyoruz. Rewşen'deki açıklamınızı okuduk. Kuşkusuz sizi aşan, size yük olan eserleri sizden istemiyoruz. Sizden istediğimiz kurumunuzca topluma sunulan eser ve ürünlerdir.

Bildiğiniz gibi cezaevlerinde genelde baskıların arttığı bir süreç yaşanıyor. Bu süreç, ülkemizde yaşanan gelişmelerden bağımsız değildir. Fırsatlar bahane edilerek, yer yer intikam almalar yaşanıyor. Sürece paralel olarak, tüm haklarımız gaspedilmiş durumda. Adeta Amed hücrelerindeki durum yaşatılıyor. Kantine bile bırakılmıyor.

Bildiğiniz gibi, açlık grevimiz devam ediyor. Bu mektubu açlık grevinin 4. gününde yazıyorum. 5 Martta başladık. Açlık grevinin ne zaman biteceğini bilmiyorum; bu tamamen haklarımızı gaspedenlerin tutumuna bağlı. Şu anda süresiz olarak sürdürüyoruz.

Adalet Bakanının, yapılan komplonun farkında olmasına rağmen sessiz kalması düşündürücüdür. Bu komployu İstanbul Savcısı bile açıklamıştı. Bu komplo, ya bakanın da hesabına geliyor, ya da kulağını çekip etkisiz hale getirdiler. Gerçi hükümetin tümü MGK denetiminde; onun hükümeti olduğu çok açık.

Ama bazı şeylerin bu kadar açık yapılması, gizleme gereği dahi duyulmaması, işin iyice çığırından çıktığını göstermektedir.

Tekrar selam eder çalışmalarınızda başarılar dilerim.

M. Emin KESKİN

Sayın Mezopotamya Kültür Merkezi çalışanları,

Öncelikle sizleri candan ve yürekten selamlar, çalışmalarınızda üstün başarılar bekleriz.

Değerli arkadaşlar,

Kültürümüzün devrimci bir çizgide yürütülmesinde Avrupa alanında HUNERKOM bünyesinde yürütülen faaliyetler kendi rolünü, tam olmamakla birlikte ağırlıkla, yerine getiriyor. Ülkemizde ve metropollerde de kültürümüzün layık olduğu yere oturtulması görevi, kültür emekçilerinin omuzlarındadır. Bundan dolayı yoğunca çaba ve emek gerekiyor.

Bir diğer husus, Hunerkom bünyesinde çıkan müzik kasetleri... Ülkede önüne gelen, sesi güzel olan şarkıcılar, bu parçaları alıp okuyor. Okumasına okusunlar, fakat bu öyle bireysel bir çığırdaya dayalı olmamalı.

Değerli arkadaşlar, sizlerle şimdiye kadar ilişkiye geçemedim. Bundan sonra birbirimize destek temelinde, birbirimizden haberimiz olsun. Sizlere bu mektubu, komşu bir ülkeden, eski Sovyet cumhuriyetlerinden gönderiyorum.

Değerli kültür emekçileri, Gürcistan'ın Tiflis kentinde 10 kişilik profesyonel bir tiyatro grubu var. Şimdiye kadar sosyal içerikli, Kürtçe 3 oyun çıkarmışlar. Kitle, bu oyunları çok beğeniyor. Yani kısacası burada sizlerin yükünü hafifletecek ve programlarımıza yenilik katacak bir yurtsever tiyatro grubu vardır. Bu grup sizinle birlikte olmak istiyor, tabii biz de istiyoruz. Çünkü bizim halkımızın değerleridir, sahiplik etmek gerekiyor.

Ayrıca sizlerden bu alana bazı sanatçı arkadaşlar gelse iyi olur. Tiflis'te 50.000 civarında Kürt yaşıyor. Diğer cumhuriyetlerde de aynı sayıda Kürt var. Bir çüce grubu, 5 kişilik bir sihirbaz grubu da Kürtçe müzik söyleyip kitleyi coşturuyor. Burda bulunan Kürt ressamlar, gerekirse belli bir süre yanınızda çalışabilirler. Ayretten mey, zurna ve cümbüş çalan Kürt sayısı çok. Kürtler bu gibi şeylere çok önem vermişler, kültürel yönden gelişkinler.

Değerli arkadaşlar, olanaklarımız dahilinde burdaki Kürt elemanları ile ilişki kurup kendileri ile ilgilenmek istiyoruz. Bu bizim görevimizdir. Önemli olan her şeyi zamanında değerlendirmektir, bu çok önemli bir husustur. Bu insanlarımız, Kürt halkının özgürlüğü için ciddi hiçbir çaba sarf etmeyen bazı çevrelerin tuzağına itilmemeli. Bu insanlarımızın sömürülmesine izin verilmemelidir. Paris Kürt Enstitüsü burdan bir grup alıp götürmüş. Dört tiyatro oyunundan dört kaset yapıp piyasaya sürmüş. Halkımız bu kasetleri kendi parası ile alıp izliyor. Bu tür bezirganlara fırsat verilmemeli.

Değerli kültür emekçileri, sizleri tekrar candan selamlıyorum. Halkımız her yönüyle her şeyi yeniden kazanıyor. Kültür sömürsünün önüne, siz değerli arkadaşların, çabaları ve emeği ile geçilecektir. Buna güvenimiz sonsuzdur. Tekrar sizleri kutlar, çalışmalarınızda yüksek bir moral, etkileyici bir sonuç ve koparışı beklerim.

Sizlere bir adres yazıyorum. Bu adrese mektup, gazete, dergi vs. gönderirseniz sevinirim.

ŞEMDİN

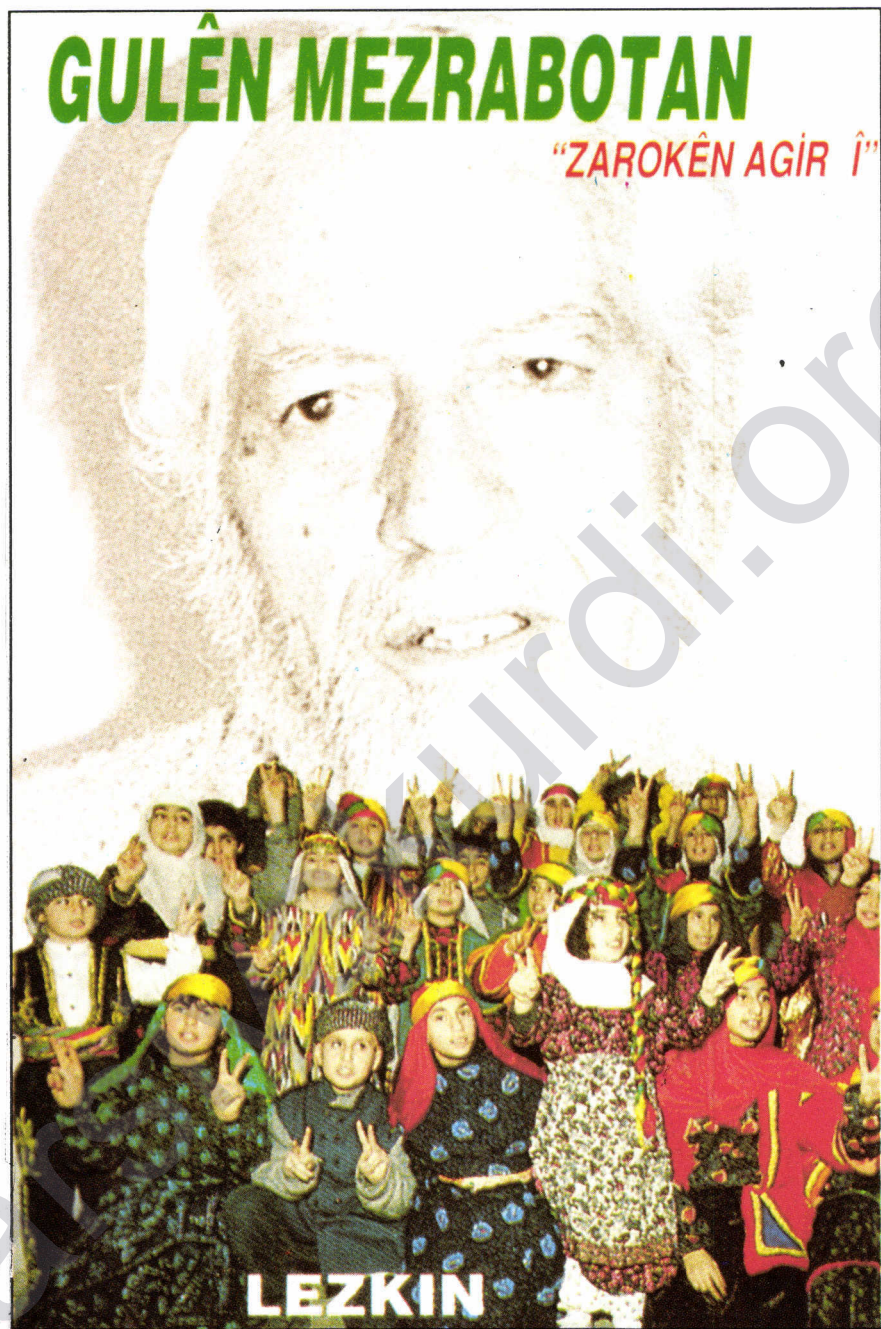
F E R H E N G O K

bask	: kanat	qurm	: dip, kök
bawîşk	: esneyîş	ragirtin	: dayanmak
bîşî	: yoğun ormanlık ve dikenli yer	rikêb	: üzengi
dan	: öğün	seqa kirin	: bilemek
debirin	: beslenmek	serqot	: başaçık
dir	: yırtıcı	sing	: kazık / göğüs
gêsn	: çift sürme demiri	sond	: and
har	: kudurgan, azgın	şan	: arı peteği
heçi	: halat çengeli	şahî	: eğlence, şölen
hêlm	: nefes	şeb	: saf
hinav	: iç	şilf	: yağış
hîzar	: çarşaf	şilk	: bazlama
kalan	: kın	şîn	: yas
kewar-kuwar	: petek	şiwar	: teneşir
keya	: muhtar	ta	: sıtma, iplik
kod	: tahıl çanağı	têjik	: yavru
kolos	: külah	tên	: ısı
koremişk	: köstebek	têr	: heybe
kulav	: keçe	tîrk	: oklava
lod	: yığın (odun)	war	: yer, mesken
melevan	: sıvacı	werîs	: organ
mêzer	: türban	yarî	: şaka
mişar	: evlek	zêringer	: altıncı
notirvan	: bekçi	zingar	: pas
pend	: öğüt	zivir	: dönüş
pişrûk	: bulgur unu	zivir	: pürüz

**Turneya
Navenda
Çanda
Mezopotamyayê
li Ewrûpa**

19. 6. 1993 Suisse
26. 6. 1993 Frankfurt
27. 6. 1993 Stuttgart
03. 7. 1993 Nederland
24. 7. 1993 France
31. 7. 1993 Berlin

**Gulên Mezrabotan
Koma Amed
Koma Çiya
Koma Mezrabotan
Koma Azad
Dijwar
Xanemîr
Koroya NÇMê
û
Şanogerên Ciwan
ên
Jiyana Nû**

**Stranên Azadî, Aşîti û Biratiyê
ji Koma Zarowên Kurd
Gulên Mezrabotan
"Zarokên Agirî"**

Buha + KDV : 15.000 TL